

HUNOR ÉS MAGYAR REGÉJE — ŐSI NAPMITOSZ.

ELŐRE kell bocsátanunk egyetmást, hogy az olvasó legalább nagy vonásokban megismerkedjék azokkal a csillagászati, jobban mondva asztrológiai fogalmakkal, amelyek minden őskultuszban a Napmithosz általános alapjául szolgáltak. Csupán azokat az elemeket ismertetjük itt, amelyek lényegbevágó módon alátámaszthatják azt a feltevésünket, hogy a Csodaszarvas regéje, mint minden régi mithosz, szerves kapcsolatban áll a Nappal és a csillagképekkel.

Az a megállapítás, hogy a mithoszok asztrális folyamatokat fejeznek ki a maguk jelképes nyelvén, *nem* azt a következtetést vonja maga után, hogy akkor a mithoszok merő «légbőlkapott» mesék. Ellenkezőleg, az asztrális, kozmikus folyamatokkal való összefüggés éppen arra utal, hogy az ősi regék *tényeket* tartalmaznak. A mithikus szimbolumok mögött valóságok rejtőznek. «Haj, regő rejtöm . . .» — énekelték a régi igricek, mert misztériumokat, rejtett értelmű, szimbolikus mondákat vezettek be e szavakkal. Dalaikat «rejteki régi regék»-nek is nevezték. E szavak mélyebb tartalma nem holmi kitalált s a valóságokkal egyáltalán nem kapcsolatos elbeszélésekre vonatkozik, hanem arra, hogy a rege *régi, öreg* dolgokat, multból eredő tényeket mond el, mégpedig «rejteki», vagyis mithikus, jelképes módon.

Nálunk a mithoszkutatás, a mithikus jelképek s az ezekhez kulcs gyánánt szolgáló asztrológia tanulmányozása még jóformán meg sem indult. De a nyugaton egyre gyarapodik azoknak a komoly tudósoknak a száma, akik fokozott figyelemmel fordulnak az eddig sommásan «tudománytalanoknak» bélyegzett kutatási területek felé. Egész sorát nevezhetnők meg oly jónévű angol, francia és német tudósoknak, akik az asztrológia hitelét visszaállították és a tudomány fórumai előtt is lándzsát törtek e klasszikus ismeretrendszer mellett.

Az asztrológia tétele és tapasztalása szerint (ezt ma már hatalmas statisztikai adat támogatja), a földi történések és asztrális folyamatok közt szerves összefüggés áll fenn. S ha ez igaz, akkor a mithoszok, éppen mert asztrális tények kifejezői s ezeknek a földi történésekkel való kapcsolatát tárják fel, kozmikus törvényszerűségeken alapuló tényeket, valóságokat tartalmaznak, «rejtenek». De még ha nem ismernők is el az asztrológia általános érvényét, akkor is tudomásul kell vennünk, hogy a mithoszok asztrális szimbolumokban gyökereznek s ezért az asztrológia rendszerének alapos ismerete nélkül nem közelíthetünk a bennük rejlő szellemi gyökerekhez.

Minden szellemi megismerésre képes faj vagy nép ősmithosza az illető embercsoport létrejöttével, további fejlődésével s általában a Lét döntő fordulataival foglalkozik s e történéseket összefüggésbe hozza az asztrális folyamatokkal, elsősorban a Nap útjával a csillagképeken keresztül. Ebből

a szempontból egészen mellékes, hogy nem a Nap kering a Föld körül, hanem a Föld járja útját a Nap körül ; a Nap körútja, a csillagképekhez viszonyítva, ugyanaz marad számunkra, akár valóságos, akár látszólagos ez a mozgás.

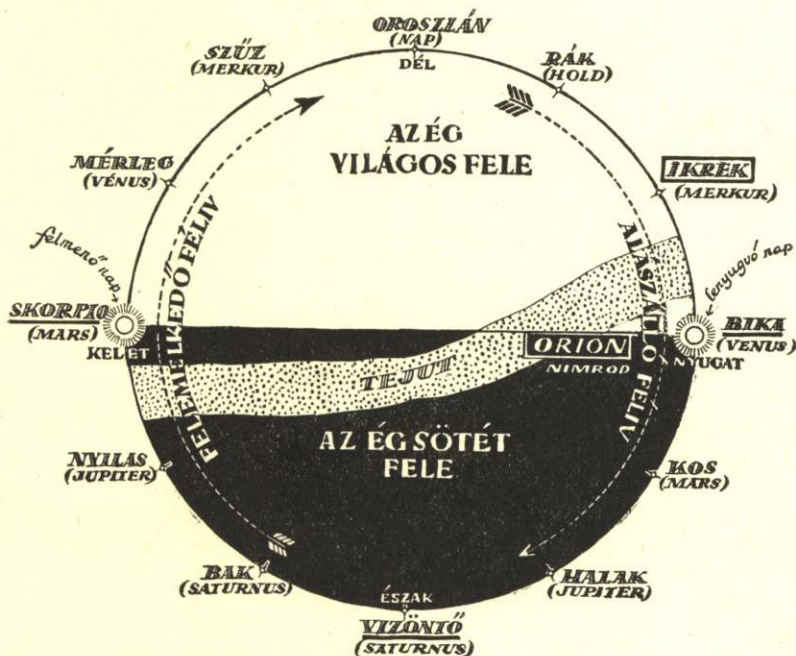
A mitoszok elsősorban és mindenütt az úgynevezett *nagy Napciklussal* függnek össze. Tudnunk kell tehát, mit kell ez alatt érteni. A Nap pályája (az ekliptika köre) az Állatöv jólismert tizenkét jegyén ível keresztül. A Nap a következő sorrendben halad át az Állatöv jegyein : Kos, Bika, Ikrek, Rák, Oroszlán, Szűz, Mérleg, Skorpió, Nyilas, Bak, Vízöntő, Halak. (E jelképek minden régi kultúrkörben vagy *azonosak*, vagy más szimbólumokkal fejezik ki *ugyanazt* a jelentéstartalmat.) De tudnunk kell, hogy *két* Állatöv van. Az egyik az *állandónak* tekinthető zodiákus, az állócsillagcsoportok-alkotta nagy kör, a Nappálya mentén ; a másik a haladó Nap körpályájának *változó* Állatöve. Ez utóbbinak kiindulópontja a *tavaszi napéjgyenlőség*, (aequinoctium) helye, vagyis az a pont az állandó Állatövön, ahol a Nap a tavaszi napéjgyenlőség idején tartózkodik. Ezt tekintik a Nappálya-Állatöv mindenkor 0-pontjának, a kiindulásnak, tehát a Kos 0°-ának. A Nappálya-Állatöv azért változó — s azért változik vele együtt az Állatöv viszonya az állócsillagképek Állatövéhez —, mert a tavaszi napéjgyenlőség pontja évről-évre *hátrább* tolódik az égbolton. Vagyis az idején a tavaszi napéjgyenlőség idején — március 21-én — a Nap az állócsillagokhoz, az *állandó* Állatövhez viszonyítva, nem ugyanott állt, mint mondjuk, tavaly március 21-én, hanem körülbelül 50 ívmásodperccel hátrább. Ezt a jelenséget, amelyet a Föld forgási tengelyének a Sarkcsillaghoz viszonyított lassú eltolódása okoz, a napéjgyenlőség visszamaradásának, *praecessiójának* nevezzük. A Nap tehát egyidejűleg kétféle, két ellentétes irányú mozgást látszik végezni. Egy-egy év leforgása alatt az állatövi jegyek felsorolt rendjének irányában haladva teszi meg körútját, de közben, ha az évenkénti tavaszi napéjgyenlőség pontját követjük, hátrafelé tolódik el s ezen a praecessios körúton kb. 25.000 év alatt járja be az állandó Állatöv teljes körét. A Nappálya állatövi beosztását, mint fentebb mondtuk, mindig a tavaszi napéjgyenlőség pontjától számítják, ebben a vonatkozásban tehát a Nap minden év március 21-én a Kos 0°-ba jut. De a praecessió folytán ez az Állatöv nem egyezik meg az állócsillagképek Állatövével. Jelenleg pl. a tavaszi napéjgyenlőség pontja a Halak állócsillagképjegyének első harmadába esik.

A tény, hogy minden régi kultúrnép ismerte a praecessió jelenségét, az emberi kultúra magas korát bizonyítja. Hiszen ennek az ismeretnek előfeltétele volt, hogy legalább egy praecessios kör, vagyis kb. 25.000 év tanulságaival és megfigyeléseivel rendelkezzenek ! Mert éppen a praecessios év, az úgynevezett *nagy-Napév*, a leírt 25.000 esztendő ciklus, adta az ősi Nap-mitoszoknak s a ciklust alkotó világerák ismeretének alapját.

A Nap, ha praecessios útját tekintjük, kb. 25.000 év alatt teszi meg az az egész kört, eszerint a 12 csillagkép-állatövi jegy mindegyikében kb. 2100 évig tartózkodik. Az asztrológia ősidők óta azt tanítja, hogy a Nap hatásai a földi életre aszerint módosulnak, hogy melyik csillagképben, illetve melyik állatövi jegyben áll a Nap, mert hatóereje elvegyül az illető állatövi jegy hatásaival, amelyeket szintén ősidők óta megfigyeltek és ismertek. Ezért más és más a Nap hatása az év különböző szakaiban, amint az állatövi jegyeken áthalad ; s itt nemcsak fizikai, éghajlati, stb. hatásokról van szó, hanem az emberi életet általában befolyásoló, főleg pszichikai hatásokról. De magasabb, átfogóbb szempontból így módosul a Naphatás s vele együtt a földi

élet egész jellege a *nagy* Napév egyes éráiban is, amint a tavaszi napéjgyenlőség pontja a különböző csillagkép-állatövi jegyekben áthalad. Ami tehát évenként kicsiben, szűkebbkörű hatásokban végbemegy, az megy végbe a földi lét nagy fázisaiban is, de sokkal jelentékenyebb, általánosabb hatásokkal, változásokkal. Még pedig megfordított sorrendben, hiszen láttuk, hogy a nagy Napévet jelző praecessió az ellenkező irányban halad, mint a Nap évi körútja. A nagy Napévben egymásután következő állatövi csillagképek sorrendje tehát így alakul: Halak, Vízöntő, Bak, Nyilas, stb.

A régi mithikus asztrológia azonban a nagy Napév kiinduló pontját nem a Kos 0°-tól számította visszafelé, (mint az imént mi tettük a szemléltetés

A NAGY (PRAECESSIÓS) NAPCIKLUS

kedvéért), hanem az Oroszlán jegytől. Hogy miért, ehhez tudnunk kell, hogy az asztrológia a hét planéta mindegyikét egy-egy állatövi jeggyel hozta kapcsolatba, azon ősi megfigyelés alapján, hogy az illető planéta a kérdéses jegyben fejti ki legerősebb, legnyilvánvalóbb hatását, vagyis hogy az egyes jegyek karaktere megfelel egyes planéták természetének, másoknak viszont kevésbé, vagy egyáltalán nem. (Asztrológiai értelmezésben nem teszünk különbséget a Nap, a Hold és a bolygók közt. A «planéták» alatt tehát a Napot és a Holdat is kell érteni.) A Nap és a Hold egy-egy jegyet kapott «háza» gyanánt, a többi planéta — a régiek előtt is már ismert öt bolygó — azonban két-két jegyben otthonos, uralkodó. A mellékelt ábrán láthatjuk ezt a beosztást; a Nap az Oroszlán jegyében uralkodik (tehát az Oroszlán a Nap «háza»), a Hold háza a Rák; a Merkur házai az Ikrek és a Szűz, a Vénuszé a

Bika és a Mérleg, a Marsé a Kos és a Skorpió, a Jupiteré a Nyilas és a Halak, a Saturnusé a Bak és a Vízöntő.

Ezt a beosztást figyelembe kell vennünk, hogy a Napmithosz általános szimbolikája érthetővé váljék számunkra. A nagy Napév kezdő- és végpontja tehát a Nap háza, az Oroszlán jegye. A Nap delelőpontja a nagy Napciklusban — amit rajzunk feltüntet — földre kerül, mert az asztrológiában az a szokás, hogy a csillagos eget nem északnak, hanem délnek fordulva nézik és ábrázolják. A rajzon eszerint felül van a Nap háza, kulminációjának helye, aztán következnek az óramutató mozgásával ellentétes irányban az állatövi jegyek, mint az *évi* Nappálya állomásai; az óramutató mozgásával megegyező (az előbbivel ellentétes) irányban pedig, mint a *nagy Napév* fázisait jelző állomások, fordított sorrendben. A nagy Napév világciklusában tehát az érák, a fázisok, a tavaszi napéjegyenlőség állomásai így következnek egymásután: Oroszlán, Rák, Ikrek, Bika, Kos, Halak, Vízöntő, Bak, Nyilas, Skorpió, Mérleg, Szűz.

Mint ahogy a Nap látszólagos napi köríve nappalra és éjszakára oszlik, aszerint, hogy a Föld egy pontjához viszonyítva a Nap a láthatár felett vagy alatt jár-e, úgy oszlik a nagy Nappálya világév-köre is nappali, világos félívre és éji, sötét félívre. A nagy Napciklus rajzán a Skorpió és a Bika jegyeit összekötő vízszintes vonal ábrázolja a szimbolikus láthatárt. A nagy Napévben a lenyugvó pont a Bika jegye, felkelő pont a Skorpió; láttuk, hogy a delelőpontnak az Oroszlánt kell tekintenünk, ebből következik, hogy a Vízöntő az éjfélpont.

A nagy Napévben, a praecessió Nap haladása szerint, még *alászálló* és *felemelkedő* félívet, félévet is megkülönböztetünk. Az alászálló, hanyatló félívbe tartozik a világnappal második fele (Oroszlán—Bika) és a világéjszaka első fele (Bika—Vízöntő); a felemelkedő félívbe tartozik a világéjszaka második fele (Vízöntő—Skorpió) és a világnappal első fele (Skorpió—Oroszlán).

A régi nagy kultúrák tisztában voltak az egyenként kb. 2100 évig tartó éráknak egymásra következésével és életformáló, szellemi tekintetben is átalakító hatásával. Az egykori bölcsek ezeket az ismereteket a kultuszok misztikus, «rejteki» szimbolumaival fejezték ki. Így felel meg a Világév kulmináló érája, az Oroszlán, nagyjából pedig a nagy ciklus *világos* fele az Aranykornak, a Paradicsomnak, annak a korszaknak, amidőn a tisztaság, a szellemi és testi magasrendűség elve hatotta át a földi létet; így szimbolizálja az elbukást, a bűnbeesést, a hanyatlást, a nagy Napciklus *lenyugvó* pontja, a Bika jegye; a közbeeső jegyek jelzik a paradicsomi aranykorból a hanyatlás, szétágazás, zürzavaros összekeveredés felé hajló emberiség korszakait, majd a Bika-éra az ősi világoosság és tisztaság Napjának lenyugvását, alászállását. A Bika-éra történelmileg megfelel annak a kornak, amelyben a Bika ezoterikus, mithikus szimboluma uralkodott: gondoljunk csak a Bika egyiptomi kultuszára, az asszir-babilonai szárnyas bikákra, a Mithrasz-kultusz és az ó-hellén mitológia bika-vonatkozásaira! (Ugyanez a világerát kifejező kultusz megvolt és szimbolumaiban mai napig fennmaradt Indiában a Siva-kultuszban és a vele kapcsolatos szarvasmarha-tiszteletben is.) A Bika-érát követte a nagy Napciklusban a Kos érája. A Biblia, a maga «rejteki» nyelvén, e korszak történelmi folyamatait fejezi ki, amikor leírja a Bika-éra letűntének és a Kos-éra beálltának időpontjában a zsidók kivonulását Egyiptomból, a leáldozó Bika-kultusz földjéről. Gondoljunk csak a Kos (bárány) kultikus

szerepére, az ekkor kialakuló mózesi vallásrendszerben! (A bárány vérével megkent ajtófélfák, a húsvéti bárányáldozat szertartása; az új kultusztól elforduló s a Bika-kultuszhoz visszakiváncoló zsidók aranyborjúja; később, a Kos-érát lezáró és az «Újszövetséget» — a Halak éráját — hirdető Jézus történetének bárány- és hal-szimbolumai, a régi keresztények hal-jelvénye, stb.)

E mithikus szimbolumok részletes kifejtése és az érákon való átvezetése rendkívül érdekes és igen mély gyökerekre rávilágító tanulmány lenne, de az adott keretek közt nem folytathatjuk a fejtegetéseket. Elég, ha még rámutatunk a nagy Napciklus négy sarkalatos pontjának, illetve jegyének ismétlődő, nagyfotosságú szimbolumaira; Ezekiel próféta (I., 4.), majd János Jelenései (IV., 7.) egyértelműleg jelenítik meg az Oroszlánt, a Bikát, a Vízöntőt és a Sast. (A Vízöntőt minden mediterrán kultúrkör «ifjú» képében ábrázolta, a Skorpiót pedig már az egyiptomiak is kettős szimbolummal ruházták fel, s ez a kettő: a *Kígyó* és a *Sas*. A Skorpió jegye, mint sarkalatos fordulópont a nagy Napciklusban, kettős hatást fejt ki; a világejzaka sötét korszakaiban «földönkúszó», alvilági hatást szimbolizál a Kígyó jelképével, a világhajnal beállta után — amikor a praecessió Nap újra felemelkedik a Skorpió jegyében — a Sas jelképezi a felfelé szárnyalást, az emelkedő szellemiség Napfényét.) E négy sarkalatos jelkép, bár eredetét elfelejtették, vagy elrejtették, mai napig is szerepel a Kereszténység templomaiban, mint a négy Evangélista szimboluma.

A Napmithosz részben a valóságos koroknak megfelelő érákat jelzi, térben és időben, de legmélyebb jelképességében időn és téren túl fejezi ki a ciklus rejtelmes vonatkozásait. E Napmithosz, különböző formákban és különböző misztikus kifejezésekben, minden nagy kultuszban és ősi regében megvolt. Ahol a régi kultuszok még élnek — pl. Indiában —, ott a Napmithosz jelképei ma is eleven értelemmel bírnak. Napmithosz többek közt a Bibliabeli Sámson története, az árja-germánység Sigurd-Siegfriedjének regéje, az ind-árják Visnu-avatárjainak legendái, stb.

A magyarság elődeinek hitvilágában kétségtelenül szintén megvolt az asztrális mithoszok minden eleme. Sajnos, a régi magyar világkép mithológikus emlékei, a «rejteti régi regék» elvesztek. Az első keresztény térítő, tudjuk, nagy buzgósággal irtották a régi magyar hit minden hagyományát. Ebben főleg az idegen hittérítők játszottak fontos szerepet. Jól tudták ezek, hogy egy nép faji istene valójában nem egyéb, mint az illető nép lelkében, vérében, idegszálaiban élő *gondolat* misztikus, mágikus ereje, ez pedig a mithoszokban lakik. A X—XI. század formai vallásosságának vakbuzgó harcosai már nem értették meg azt, amit a Kereszt régebbi hirdetői világosan láttak: hogy a *különböző fajok és népek Napmithoszai mögött ugyanazon kozmikus valóság rejtetik*. Ezért vehették át aránylag könnyű szerrel a keleti, hellén-római és germán hitvilág szimbolumait, felruházván ezeket a keresztény kultusz értelmezéseivel. De ami a Kereszténység korai kialakulásában végbement, az nálunk már nem történhetett meg. A magyar hitvilág ősi jelképei csak egészen csekély mértékben, vagy egyáltalán nem olvadhattak a keresztény világképbe, mint ahogy pl. a germán Jul-ünnep napmithoszi szimbolumai egybe-forrhattak a keresztény Karácsony misztikus jelentésével.

Az a néhány regetöredék, amelyet az Árpádházi királyok krónikásai megőriztek az utókor számára, mégis feltétlen bizonyossággal mutat rá a Napmithosz szerepére az ősmagyarok hitvilágában. S ebből arra következtethe-

tünk, hogy a *teljes* magyar mithológiában a Napmithosznak központi, teljesértelmű kifejezése is megvolt. Hiszen a Napmithosznak fentebb ismertett elemei, mint látni fogjuk, erőltetés nélkül alkalmazhatók még a fennmaradt regetőredékekre is. Csak éppen a teljes mithoszkör hiányzik. A rokonnépek mithoszainak hasonló vagy egyező elemeivel ugyan nagyrészt kiegészíthetők a magyar mithosztöredékeket, de nem szándékozunk a feltevések területére csapni. Ezért megelégszünk a rendelkezésre álló, magyar feljegyzésekből közvetlenül ismert regetőredékekkel, hogy rámutassunk a bennük felismerhető Napmithosz-elemekre.

Tudtommal eddig nem történt kísérlet az egyetemes mithosz-elemeknek a magyar ősrégékkel való kapcsolatbahozatalára. Kísérletem nem akar több lenni kísérletnél, de azt hiszem, nem fölösleges igyekezet az, ha sikerül kimutatnom, hogy a mithikus szemlélet gyökereit feltáró ismereteket eredményesen alkalmazhatjuk kulcs gyanánt ezen a területen is.

Hunor és Magyar a regehagyomány szerint Ménrót (Nemrót) fiai. Ménrót tudvalevően azonos Nimróddal, aki «nagy vadász vala az Úr előtt». Ismert tény, hogy az *Orion* csillagképét a megfelelő kultúrkörök területén másképpen *Nimródnak* nevezték. Az *Ikrek* csillagképe az ősmagyar mithológiában nyilván Hunort és Magyart jelentette, mint ahogy a görög mithológiában Castor és Pollux jelképezte az Ikreket. «Két egytestvér» — Ikrek. Nem vitás, hogy a magyar mithikus szemlélet a regés hősöket kapcsolatba hozta a csillagképekkel, a csillagos égbolttal: elég, ha a Hadak útjára, vagy Csaba Nyilára utalunk.

Vegyük figyelmesen szemügyre a nagy Napciklus rajzát. A Nimród-Orion csillagképe a Bika jegyében áll, vagyis az égbolt látszólagos körforgásában az Ikrek csillagképe *előtt* jár. Nimród tehát az Ikrek *elődje*; az Ikrek pedig Nimród követői, *utódai*, fiai.

Ha a rege minden részletét, előzetes elemeit ismernők, még könnyebb lenne a mithikus egyezéseket kimutatni. De nehogy fantasztikus feltevésekbe tévedjünk, kövessük csupán nagy vonásokban a mithosz útját, az egészen nyilvánvaló egyezésekben.

A Csodaszarvas — maga a Nap. A mithoszban nyilván a nemzetség, a faj alászálló, hanyatló dicsőségét is jelképezte, hiszen látjuk, hogy a rege — az Ikrek és az Orion-Nimród helyzete szerint — az alászálló felívre utal. A vadászó Hunor és Magyar *elől* tovaftut, tovatünik a Csodaszarvas: a praecessió Nap az Ikrek jegyéből a Bika jegye felé siet. A Tejút csaknem minden ősi Napmithoszban szerepel s legtöbbször mint *víz*, vagy mint *fa* jelenik meg jelképesen. Erre egész sereg példát hozhatnánk fel. A Csodaszarvas-regében (mint akár a Sigurd-Siegfried regében is) a két jelkép együttesen jelenik meg s így a szimbolikus egyezést még jobban hangsúlyozza. A Csodaszarvas ingoványos, tehát *vizes erdőségbe* veszi útját: a Nap az Ikrek előtt áthatol a Tejúton a Bika csillagképe felé vezető útjában, mint azt a rajzon is megfigyelhetjük. Ott azután *eltűnik* Hunor és Magyar elől: a Nap alámerült a *Sötétségbe*, elrejtezett. Hunor és Magyar (az Ikrek) a tovatünő Nap-Csodaszarvas helyett csupán a Bika csillagképét érik el (az Ikrek csillagképe határos, összeér a Bikával). A Bika misztikus jellegét a pázrásnak, a földies értelmű testi gyarapodásnak, szaporodásnak Vénusza fejezi ki; ez az alsóbbrendű, anyagias Vénusz-hatás jellemzi az asztrológia szerint a Bika jegyét. A Nap-Csodaszarvasnak a Bika-ponton el *kellett* tűnnie, alá kellett merülnie, hogy az ismeretlen, «rejteki» sötétségben sejtelmesen vezesse követőinek, híveinek

útját. A Bikának előbb említett Vénusz-hatását a Csodaszarvas-regében az erdön túl táncoló, csábos, kívánatos *leányok* testesítik meg. Az Ikrék és a velükjáró vadászok (a Nimród népe, v. ö. Nimród a Bika jegyében!) egybekelnek a Bika-Vénusz leányaival. E jegy ősi asztrológiai jellemzése a földi javakban, anyagias értelemben való gyarapodás, szaporodás, kiterjedés; e hatást a modern asztrológia tapasztalatai igazolják az egyéni életekben is, a horoszkópia kapcsán. Mi több, az asztrológia a Bika jegyével hozza kapcsolatba az *énekhangot* és a *kifejező művészeteket* is: a leányok *énekelnek és táncolnak, amikor Hunor és Magyarék rájuk akadnak!* Látjuk tehát, hogy minden erőltetés, kiagyalt ráfogás nélkül végigmehettünk a Csodaszarvas-rege fennmaradt elemeinek Napmithosz-kapcsolatain, egészen odáig, hogy Hunor és Magyar, azaz Nimród népe, az ingoványon túl talált nőekkel egybekelvén, elszaporodott, számban és erőben meggyarapodott. A Bika után következő jegy, a Kos, *marsi* jellegű, még pedig a durvább, kezdetlegesebb marciális férfiasságot fejezi ki, s ezzel itt a hun-magyar népkedeti állapotára is utal.

A rege megszűnik, megszakad ezen a ponton. De feltételezhető, hogy megvolt az összefüggése az egész elveszett magyar — vagy hún-magyar — mithoszkörrel. A Napmithosz további ciklusrészei is bizonyára megvoltak.

Más, szintén a krónikások feljegyzéseiben fennmaradt mondatöredékekben megtalálhatjuk a mithosz felemelkedő ívére, a Nap dicsőséges felszállására utaló elemeket is. Lehet, sőt nagyon is valószínű, hogy ezek az elemek a honfoglalást jóval megelőző időkben még más, régebbi, ősi héroszokra vonatkoztak, s a magyarok e mondaelemeket csak későbbben vitték át újabb hőseikre, Attilára, Álmosra, stb. Az Attila-rege (még a germán mondában megjelenő formájában is) tagadhatatlanul magán viseli a Napmithosz jellegét. Példa erre — hogy legalább egy elemre utaljunk — Attila halála: a Nap lehanyatlása, bukása, sötétségbemerülte a Bika-Vénusszal való találkozás pontján, a Krimhilddel töltött *nász-éjszakán*. (Megjegyzendő, hogy Krimhild-Gudrun a Siegfried-mondában is az alantas, káros hatású, bukásba sodró Bika-Vénusz hatást testesíti meg.) De maradjunk csak a közvetlen magyar vonatkozásoknál. Az Álmos születéséről szóló rege — mely bizonyára egy sokkal régebbi regének Álmosra való alkalmazása — nyilvánvaló módon csatlakozik a Napmithosz ciklusához.

Hunor és Magyar leszármazottjai földies, anyagias értelemben ugyan megsokasodtak és marsi, férfias erőben meggyarapodtak (Bika-Kos), de dicsőségük napja mégis a sötétségbe (a ciklus éjszakájába) merült. Ám éppen a Napmithosz kör-jellege hozza magával a jövődő kiemelkedés bizonyosságát is. Lássuk hát, milyen kapcsolatban áll a dicsőség, az emelkedés felé vezető Álmos születése a Napmithosszal.

Álmos anyja álmában *sast* (turult, karvalyt) lát a magasba szárnyalni, s a táltosok ebből megjövendölik, hogy a szíve alatt hordott fiú nagy hős lesz és dicsőségre fogja vezetni népét. Álmos anyjának neve *Emese*; ebben a névben már az eddigi kutatás is a magyar *emse* szó ekvivalensét látta. Különösnek tetszhetik, hogy a rege dicső asszonyának neve — az *anyasértés* névvel álljon kapcsolatban. De legott más színben látjuk a dolgot, ha tudomásul vesszük, hogy a *kínai* Állatövben a Bikának megfelelő jegyet és csillagképet nem bika, hanem *sértés* képe szimbolizálja. A sertés, szaporaságával, testi gyarapodásra való hajlamával, földhöz, sárhoz húzódo természetével, a kínai világképben éppoly kifejezőjévé vált a már ismételten említett asztrológiai jellegnek, mint

a déli kultúrkörökben a Bika. Ez az egyezés még más irányban is értékes, eredményekkel biztató kultúrhistoriai kutatás alapjául szolgálhat, mert arra enged következtetni, hogy a magyarság elődei csillagismeretük egy részét, valószínűleg annak régebbi elemeit, Kína (Mongolország) felől nyerték.

Az újabb rege kiindulása egybevág a Csodaszarvas-rege befejezésével. Emese, vagy Emse, mint láttuk, a Bika-Vénust szimbolizálja. Amikor nyugaton a Bika csillagképe *alámerül* (az *anya* mindig feláldozza, alárendeli magát a megszületendő sarjadéknak), keleten *felemelkedik* a Skorpíó. Fentebb ismételtén is rámutattam, hogy amikor a nagy ciklus felemelkedő Napja a Skorpíóban felszáll a sötét, éjszakai félívből, akkor a Skorpíó jelképe már a Sas. A sas, a karvaly, a magyarság szimbolikus madara, a Turul. Emese álmában is ez a madár hirdette a megszületendő sarj dicsőségét, felemelkedését. Itt *Álmos* a Nap, a faj dicsőségének, diadalmas szellemének szimbóluma. A Nap, amidőn a Bikában a sötétségbe merült, mintegy ígéretes magvává, csirájává vált az eljövendő felemelkedésnek, az *újjászületésnek*. Az ég sötét, alsó fele a rejtezés jelképe: az *anyaméh*, amelyből — a Sas-Skorpíóban — kiszáll és felívelő pályáján a dicsőség fénye felé emelkedik a Nap. Az anyaméh (a sötét félív) mélyén rejtezett az *Ijju*, a *Vizöntő* ősi jelképe s ez jelenti azt a pontot, ahol az odáig hanyatló Nap ismét emelkedőre fordul. A Sas-Skorpíó, a Koshoz hasonlóan, szintén *marsi* jellegű, de — ellentétben a Kossal — a magasabbrendű, heroikus, önfeláldozó, nemes harcos szimbóluma.

Napmithosz-jellegű Álmos halálának nagyomáya is. Álmost, aki valóban a felemelkedés, a dicsőség felé vezette népét, az új haza határán megölik, feláldozzák. Kultikus, szakrális áldozat ez, mely a Napmithosz alászálló fázisához kapcsolódik. Álmosnak, az immár alászálló Napnak, el kell tűnnie, a homályba kell merülnie, hogy az új Nap a Sas-Skorpíó diadalmas felemelkedési pontján ismét megszülethessék és beragyogja a győzelem, a dicsőség útját. Árpád, az újjászületett Nap, valóban a dicsőség kulmináló pontjára, fejedelmi rangra emelkedik. A pajzson való felemelés is Napmithosz-jelkép: a kerek, csillogó pajzs — a Nap — Árpáddal, a Napot megtestesítő hőssel, felemeltetik, felmagasztaltatik, a fejedelmi méltóságot szimbolizálva, mint amikor a Nap felszáll az Oroszlán uralkodói jegyébe.

Anélkül, hogy bizonytalan feltevésekbe bocsátkoznánk, felvetjük még az ötletet: vajjon nem eredhetett-e a régi magyarok kultikus *lóáldozata* is a Napmithosz asztrális összefüggéseiből? A *Nyilas* szimbóluma a mediterrán kultuszokban is kapcsolatban áll a lóval (nyilazó Kentaur), a kínai-mongol zodiákus pedig egyenesen *ló* képében ábrázolja a Nyilas csillagképét. Az emelkedő íven felfelé szálló Napnak, mielőtt a Skorpíó-Sas pontját, vagyis újjászületésének helyét elérné, előbb a Nyilas csillagképén kell áthaladnia. Képletesen úgy lehet ezt értelmezni, hogy a Napnak mintegy le kell küzdenie, maga alá kell gyűrnie a Nyilast, a Lovat. A ló feláldozása tehát könnyen jelenthette mithikus értelemben a megszülető dicsőség küszöbét, hajnalát, azt az elkerülhetetlen fázist, amelynek *meg kell előznie* a diadal Napkeltét. Ez lehetett az oka, hogy a magyarok minden fontos, döntő vállalkozásuk előtt bemutatták a lóáldozatot, ezzel képletesen előkészítve, biztosítva a sikert, a diadalt, a nép Napjának szimbolikus felemelkedését.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a táltosok, az «igazlátók», éppoly mély, kozmikus ismereteken alapuló bölcsességgel rendelkeztek, mint bármely régi, nagy kultúrnép papjai, vatesei és csillagtudósai. S ez újabb adalék annak bizonyításához, hogy a magyarság ősei nem lehettek félvad, egészen

primitív barbárok, mint aminőknek a nyugati krónikások szerették őket feltüntetni!

A felsorolt egyezéseket még sok érvel, részletekbe hatoló adattal és utalással lehetne támogatni, ez azonban jóval terjedelmesebb tanulmányt igényelne. Az elmondottak csak nagy vonásokban világítják meg a kérdést, de mindenesetre bevezetésül és ösztönzésül szolgálhatnak a nagyrészt elvesztett magyar mithológia új szempontú kutatására, s az ily természetű kutatásban nélkülözhetetlen asztrológiai tanulmányok iránti érdeklődés felkeltésére.

Baktay Ervin.

SZÁMADÓ ERNŐ VERSEI.

KESERGŐ.

*Búbánatekével
Kertem felszántatom,
Pergő könnyeimmel
Bébaronáltatom,
Bébaronáltatom.*

*Búrózsa, ha kinyit,
Koszorúba hajtom,
Csárdáskedvem sirját
Véle béborítom,
Véle béborítom.*

*Jókedvet temető
Hütlenség-temető,
Miért is teremtett
A szívet teremtő
Jóságos Teremtő . . . !*

ELMEGYÜNK, ELMEGYÜNK . . .

*Elmegyünk, elmegyünk
Aj, de messze földre,
Aj, de csoda földre.
Elszállunk galambom
Muskátlierdőbe,
Rozmaringerdőbe.*

*Hogyha megéhezünk,
Mézes epret eszünk,
Édes csókot eszünk.
Hogyha megszomjazunk,
Gyöngyharmatot iszunk,
Csókharmatot iszunk.*

*Fészket rakunk abban
Majoránnafából,
Teljesszegfűágból.
Szél ringatja ágyunk
Szép piros hajnalra,
Füttynótás hajnalra.*

*Elmegyünk, elmegyünk
Aj, de messze földre,
Aj, de csoda földre.
Elszállunk galambom
Muskátlierdőbe,
Rozmaringerdőbe.*

LISZT FERENC DALAIRÓL.

NEM CSODA, hogy Liszt Ferenc élete körülményei, egyéniségének emberi vonásai sokkal színesebben, elevenebb valósággal élnek a művelt közönség tudatában, mint zeneszerző munkájának ránkmaradt termése: Liszt életfolyásának romantikus csillogása önkénytelenül is «biographie romancée»-vé alakul az életrajzíró kezében, míg a tisztán zenei szempontú elemzés aligha tarthat számot nagyobb népszerűsége. Egyik Liszt-biográfia a másik után lát napvilágot; seregszámra jelennek meg az életrajzi emlékezesek, levélközlések; ezzel szemben olyan munka, amely Liszt műveivel igazán behatóan foglalkoznék, alig akad. A laikus közönség nézete az, hogy Liszt élete érdekesebb a műveinél; így az ember, a művész problémája mindjobban háttérbe szorítja a komponista alakját.

A tevékeny Liszt-kultusz szemszögéből nézve, ez a túltengő életrajzírás nem éppen fedí a mester szándékait, művészi akarását. Liszt mindenek előtt — kivált érett éveiben — zeneszerzőnek vallotta magát, nem virtuóznak vagy udvaroncoknak. Ugyancsak ellenkezik Liszt intencióival az a talán túlzott fontosság is, amit zenepolitikai és kritikai írásainak vagy a levelezésből kihámozható művészi állásfoglalásoknak gyakran tulajdonítani szoktak. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy Liszt írásainak legtöbbje alkalomra készült: propaganda- vagy vitairatnak; belőlük Liszt zeneszerző művészetének stíluselemeit époly kevésbé lehet kiolvasni, mint a levelezés aforisztikus, egymásnak gyakran ellentmondó kijelentéseiből. Liszt Ferenc zeneszerző-egyéniességének vizsgálata csak a zeneművek vizsgálatából indulhat ki. Ez a látszólag önként értetődő megállapítás a felületes szemlélő előtt könnyen túlzott pedantériának tetszhetnék, ha nem kellene lépten-nyomon látnunk, hogy a műveket méltató Liszt-irodalom szinte teljes egyöntetűséggel Liszt írásbeli nyilatkozatait veszi alapul a zeneművek elemzésében. Természetesen ez a közvetett módszer sincsen jogosultság híján: ilyen kizárólagos alkalmazásban azonban meghamisítja, egyoldalúvá teszi a zeneszerző képét.

A közkézen forgó méltatások kevés kivétellel Liszt írói stílusának jellemző jegyeit használják fel zeneművészeti alkotásának jellemzésére. Ilyen jelzőkkel, mint «lendületes, fényes, nagyvonalú» mintegy al frescostílusban alkotó zeneszerzőt állítanak elénk. Ez a jellemzés a Liszt-művek bizonyos csoportjára (mint pl. a virtuóz zongoraművek vagy a szimfonikus költeményekére) valóban talál, a művek más csoportját azonban (idetartoznak többé-kevésbé a dalok is) teljesen hamis beállításban mutatja be. A biográfusok nagyrésze a mester irodalmi stílusáról, egy Chateaubriand, G. Sand, V. Hugo írásművészetén lelkesült stílusról mintázza a zeneszerző Liszt portréját is, nem kérdezve, lehet-e, szabad-e a prózai írás jellemző jegyeit minden további nélkül a zeneművek mérőben mássikú, öntörvényű stílusával azonosítani?

A francia romantika írotípusának megfigyelésén érlelt Liszt-elképzelés nem igen fér össze azzal a kis, zárt formákban csiszoló, alakító munkával,

amit a dalkompozíció — műfaji természetének egyenes következményeképpen — a szerzőtől megkövetel. Annak a felismerése, hogy Liszt ebben a műfajban is értékeset, maradandót tudott alkotni, gondolkodóba kell, hogy ejtsen arra nézve, vajjon a nagyvonalú munka, a széles pompázó gesztus Liszt alkotó természetének nemcsak egyik oldala-e? — Talán nem is meríti ki maradék nélkül egész egyéniségét ez a romantizáló jellemzés? — Liszt lelki világa nem zárja ki, sőt elősegíti az ilyen ellentétek játékát: ugyanaz a művész, aki a XIX. század programzenei küzdelmeinek porondjára szánt művekben a harsogó, lendületes gesztus emberének mutatja magát, a minden hangos programmszerűségtől ment dalkompozícióban meg tudja közelíteni Schubert bensőséges hangját is; — igaz, hogy csak hosszas, elmélyedő önkritika útján jut el idáig.

Liszt dalszerzésével nem akarta a műfajt megújítani olyanformán, mint ez a szimfonikus költeményekkel szándékában volt. Liszt dalszerző munkájának delén, a XIX. század negyvenes, ötvenes éveiben még eleven erővel, el nem használt eredetiséggel élt Schubert mérhetetlen gazdag dalköltészete a köztudatban. Liszt és Schubert egyénisége annyira ellentétes vonásokat mutat fel, hogy kettejük közt komoly versengésről a dal terén szó sem lehet. Dalszerző-technikájuk alapvető eltérése a strófikus versek különböző felfogásában gyökerezik. Schubert egész óriási daltermésének alapja az egyszerű strófikus dal; mennél határozottabban alakul ki fejlődésének folyamán Schubert egyénisége, annál szigorúbban tartja magát a megzenésített vers *formájához*; a költemény tartalmi, hangulati tényezőinek kidolgozását is mind alárendeli a forma keretének, míg végre a variált strófikus dal formájában eléri a forma és tartalom ellentétének az ő számára végleges, legtökéletesebb megoldását.

Schubert dallamleleménye csekély kivétellel mindig az első strófa szövegére van szavba. A dallam vonala önála mindig önmagában lezárt, kerek egész: a dalok aránylag kis terjedelmét tekintve, könnyen elképzelhető, hogy a komponista fantáziájában egyszerre, egy pillantás alatt születik meg az egész dallam. Bármennyire fontos szerepe is van a zongorakíséretnek a dal jellegének kiemelésében, a melódia végeredményben el lehetne nélküle is. A dallam legnagyobb mértékben kifejező, karakterisztikus, ezért egymagában is megállhat, ugyanúgy, mint pl. a legtöbb népdal melódiája.

Mindezek a vonások szöges ellentétben állnak Liszt dalszerző stílusával. Liszt inspirációja mindig a költemény eszmei tartalmából vagy egy-két leíró részletéből veszi első indítékát. Az alapgondolatból aztán tisztán zenei szempontok szerint fejleszti tovább témáját, akár egyikik elgondolása a vers formai szerkezetével, akár nem. Liszt muzikalitásának egész alkata valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy az alkotásnak ebben a kezdeti stádiumában a zenei témák, motívumok még nincsenek a kivitel módja tekintetében úgy specializálva, mint pl. Wagner fantáziájában, aki azonnal egy bizonyos hangszer jellemző hangszínében hallja magában a témákat. Liszt fantáziája kevésbé kolorisztikus irányú: egyénisége e tekintetben inkább a késői Beethoven elvont jellegű elképzelésével mutat rokonságot. Liszt alkotó elgondolásában az énekhang dallama még nem válik ki különösebb mértékben a zenei gondolatok összességéből. Hogyha Liszt fantáziája különösen hajlott volna valamilyen sajátos hangzástípus felé, úgy ez — elsőrendűen pianisztikus beidegzettség mellett — csakis a zongoraszerű elképzelés lehetett. Tagadhatatlan, hogy Lisztnak nem egy vokális szerzeményében az ének szólama

erősen háttérbe szorul a hangszeres kíséret mellett. Már az első kritikuskok megjegyezték, hogy Liszt egynémely dala azt a benyomást kelti, mintha a komponista éppen csak megengedné az énekesnek, hogy szavakkal is kísérelje az expresszivitás középpontjává tett zongorátételt. Ez az egykorú kritika Liszt egynémely fiataalkori dalára valóban talál. Már most, ha a dallamlelemény ennyire másodrangú tényező Liszt alkotó elképzelésében, jog szerint nem is várhatjuk tőle a tematikának azt az egységes, népdalszerű kerekdedségét, amit Schubertnél annyira csodálunk. Schubert képzeletében egyszerre terem, születik a dallam ; Liszt kidolgozza, motívumokból fejleszti a melódiát. Schubert egyszerűen odaveti a kész témát, Liszt a dalban is — épúgy, mint egyéb hangszeres zenéjében — kidolgozást ad. Liszt számára már az átkomponált dal méretei is szinte lehetetlenné teszik a melódiának egyvégtében való rögtönzését. Nem ejt minket bámulatba az, hogy Schubert géniusza pillanat alatt teremti meg a strófikus dal 20—30 taktusra terjedő melódiáját. Ezzel szemben még egy Liszttől sem várhatjuk azt, hogy 3—4 versszakos költeményre 100—120 taktusnyi átkomponált dallamot tudjon egyvégtében papírra vetni.

Lisztnak a dalszerzés tekintetében nem alakult ki olyan programmszerűen megállapodott meggyőződése, mint a rapszodiák vagy a szimfonikus költemények kérdésében. Kötetekre menő írásában Liszt a dalokat alig említi. Ahol költészetről beszél, mindig csak a poézis eszmei tartalmát feszegeti : a költemény formájának, hangulatának aprólékos elemzése számára nem vitatható probléma. Jellemző az is, hogy csak érett korában adta magát dalszerzésre : Lina Ramann hiteles feljegyzése szerint csak 1839-ben, tehát 28 éves korában határozta el magát először költemény zenésítésére. Jellemző Liszt egyetemes, sokoldalú érdeklődésére, hogy úgyszólván valamennyi nyelven, amellyel csak érintkezésbe jutott, megzenésített egy-két verset. Igaz, hogy angol-, olasz- és magyarnyelvű dalai a kevésbbé sikerültek közé tartoznak ; a V. Hugo, Musset, Béranger és mások költeményeire szerzett francia dalok ellenben értéküket tekintve joggal mérkőzhetnek a számbeli túlsúlyt képviselő német dalokkal.

Lisztnak általában kevés szerencséje volt a megzenésített versek kiválasztásában. A sokfelé igénybevett művészeknek nem volt módja és ideje irodalmi olvasmányokba mélyedni — annak ellenére, hogy mélyen átértette és teljes mértékben magáévá tette Schumann alapelvét : «Csak a legjobb versek méltók arra, hogy megzenésítsük őket». Már a negyvenes években, tehát a német irodalommal való megismerkedésének kezdeti időszakában Goethe és Schiller költeményeit veszi elő, kompozíciói azonban ekkor még messze mögötte maradnak a versek eredeti szépségének. Liszt maga sincs velük megelégedve, újra meg újra átdolgozza a dalokat és csak sok év múlva találja meg számukra a végleges, lehiggadt formát.

Liszt poézis-megértésének fokozatos kifinomulására érdekes fényt vet az a fejlődésmenet, ahogyan Goethe «Wanderers Nachtlied» című költeményének hangulatát a különböző átdolgozásokkal mindjobban sikerül megközelítenie. Legyen szabad röviden emlékeztetnem a vers szövegére :

Der du von dem Himmel bist,
 Alles Leid und Schmerzen stillest,
 Den, der doppelt elend ist,
 Doppelt mit Erquickung füllest.

Ach, ich bin des Treibens müde,
Was soll all der Schmerz und Lust?
Süsser Friede!
Komm, ach komm in meine Brust.

Első pillantásra szembetűnő, hogy a vers ritmikájának fordulópontja ez a sor: «Süsser Friede», amely a többi verssor négy hangsúlyos szótagjával szemben csak két iktusszal, tehát felényi terjedelemmel mesteri módon juttatja érvényre az olvasott vers ritmusának a szöveg értelmi megnyugvásával egybehangzó lassúdsát; ez a finom vonás a költemény szépségének egyik főforrása. Liszt fiatalabb éveiben nem érezte meg Goethe szándékát. A dal címét elhagyja, helyette ezt a feliratot adja neki: «Invocation». Ennek a változtatásnak megfelelően aztán már csak következetesen jár el azzal, hogy a legnagyobb mértékben patetikus, lendületes himnuszt ír Goethe csendes ima hangjára beállított verséből. A költemény szövege Liszt számára túlrövid: a zenei kidolgozás lendületétől elragadva sorra ismételteti a verssorokat, sőt az egyes szavakat, amint a zenei folytonosság éppen megkívánja. A «Süsser Friede» fordulatra eső szándékos gyönyörű lassítás teljesen elkerüli figyelmét: a szavak ismétlésével egyszerűen kiegészíti ezt is a többi verssor mértékére, teljesen semmivé téve ezzel a költői fordulat bensőséges poézisét.

Rövidesen Liszt is megérezte az ellenmondást, amely Goethe versének egyszerűsége és a saját kompozíciójának himnikus lendülete közt oly kirívó. Weimari tartózkodásának nyolcadik évében egyszerűbb, rövidített formában adta ki a dalt, a nélkül azonban, hogy a megtévesztő címátkeresztelést és a torzító szövegismétléseket teljesen kiküszöbölte volna. Csak a dal harmadik, 1860-ban megjelent átdolgozásán látni, hogy Liszt ekkorra már őszinte igyekezettel merült el Goethe versének a szellemében. A nyugodt elmélyedés hangulatában, egységes áhítatban kidolgozott kompozíció itt már teljes mértékben érvényre juttatja a vers csodás zeneiségének nyugodt ütemességben lebegő, majd fenséges ritardandóban elszélesedő trochausait.

A német klasszikus költészet másik vezéralakjának, Schillernek Wilhelm Telljéből vett három dal megzenésítésével sem volt Liszt megelegedve. A virtuóz-évek operaátiratainak technikai kifejezőkészlete, a dallaminvenció külsőséges jellege e dalokban minduntalan elnyomja, rikitó színeivel túlhangolja a dalköltészet bensőségesebb hangját. Ezért Liszt — művészi felelőségek teljes tudatában — tizenkét évvel később egyszerűsített formában, dalszerűbb átdolgozásban teszi közzé e dalokat.

A fiatal Liszt nem veszi észre, hogy Goethe verseinek nagyrésze már magának a veresszövegnek túlhatalmas, szuggesztív dallamossága miatt dalformában való megzenésítésre alapjában véve nem alkalmas. Minden Goethe-vers megkomponálásának első feltétele a teljes, részletező tanulmányon alapuló elmélyedés a veresszöveg ritmikai, hangulati, dallambeli nuance-aiban. Az ilyen költemény megzenésítése végtelenül finom nyelvérzékkel, szubtilis alkalmazkodást kíván a zeneszerzőtől. Schubert pl. teljes mértékben magáévá tette az alkalmazkodó alkotásnak ezt a kifinomult művészetét, legtöbbször ösztönös érzékkel találja el a helyes utat. Az újabb zenetudományi vizsgálatok kimutatták, hogy Schubert dallaminvenciója még a szöveg magas és mélyhangzású szótagjainak vokalitás-dallamát is meglepő párhuzamos-sággal követi; — természetesen anélkül, hogy ezzel a dallamképzés zenei logikáján, a felépítés szabályszerűségén csorbát ejtene.

Liszt már nem ilyen alkalmazkodó természet; legbensőbb szellemi fegyvertársától, Wagner Richárdtól is élesen eltér abban a pontban, ahol Wagner a költemény vagy dráma abszolút elsőségét vitatja a zenével szemben. Liszt nem fogadhatja el a zenének ilyenén szolgaságát; elismeri ugyan a poetikus elgondolás ihlető indítását, de zenei gondolatainak szabad folyásában már nem tartja magát szorosan hozzá; itt már egyedül a zenei téma kifejtésének öntörvényű logikája lebeg szeme előtt. Ha inspirációja elragadja, továbbkölti vagy éppen a mintául vett költeménnyel ellenkező irányban fejleszti tovább szimfonikusan elgondolt muzsikáját.

A német romantika költői közül Heinrich Heine volt az, akinek versei Lisztet legtöbbször foglalkoztatták. Nyolc versét zenésíti meg; valamennyi Heine-dal Lisztnek, ha nem is legjobb, de mindenesetre legérdekesebb enémű munkái közül való. — A közismert «Loreley» népszerűsége ellenére sem tartozik Liszt sikerült dalkoncepciói közé; a komponista itt nem tudta magát a költő népdalszerű, páthosz nélkül elbeszélő stílusába teljesen beleélni. Liszt, úgy mondhatnók, drámai életképet formált a versből; a színpadias beállítással e dalba elhasznált operafrázisek is kerültek, amelyek kirívó tematikájukkal megbontják a dalstílus egységét. — Jobban sikerült már az «Im Rhein im schönen Strome» kezdetű Heine-dal. A szellemes, rövid vers hatása igazi Heine-fordulattal az utolsó szakasz pointjére van alapítva. Az első két strófával ünnepélyes elbeszélő modorban jelzi a Rajnában tükröződő dómot; erről a képről áttér a dóm belsejében látható oltárképre. Az utolsó strófa így szól:

Es schweben Blumen und Englein
Um unsere liebe Frau.
Die Augen, die Lippen, die Wänglein,
Die gleichen der Liebsten genau.

A hasonlóság meglepetésszerű felismerése, az oltárképbe váratlanul belevetített kedves vonásai teszik a versnek tulajdonképpen egyedüli tartalmát. Liszt, amikor 1843-ban a dalt először előveszi, a költemény poéziséből nem fogott meg egyebet, mint a dóm alatt méltóságosan hömpölygő folyam képét: zúgó triola-figurákkal kíséri végig a különben meglehetősen erőltlen invencióval megalkotott dallamot. A pointírozó fordulatot magas fekvésben, diadalmas erővel — Liszt így jelzi: «rinforzando con passione» — adatja elő az énekessel; utána «dolce, amorosamente» megismételteti a frázist. Ez a diszpozíció, a nagyhangú kitöréssel, teljesen indokolatlan. Ezt Liszt maga is belátta. Mikor 1856-ban a dalt újra átdolgozza, megtartja ugyan kíséretnek (leegyszerűsített, diszkrét formában) a folyam mozgását festő figurációt; a költemény vége felé közeledve azonban az ének is, a kíséret is fokozatosan elcsendesednek: a kíséret akadozó szinkópákba mered, az énekes hosszú szünetekkel — úgy, mintha a költőnek a meglepetéstől a szava is elállna — pianissimo sűgva vallja meg, hogy az oltárkép alakjában már kedvese vonásait látja. Liszt megzenésítésének ez a második verziója mindenben rokonszelleműnek bizonyul a költő elgondolásával.

Liszt fiatalabkori dalainak hatását erősen befolyásolja az az aránytalanság, amely a tolla alá kívánczó zene túláradó bősége és a kiválasztott versek rövidege közt gyakran fennáll. A későbbi verziókban Liszt aztán erősen megnyesegette a kifejezés szertelenségeit, a hosszadalmas ismétléseket. A mélyreható, lelkiismeretes átdolgozásnak fentemlített példái világosan

mutatják, mint haladt Liszt fejlődése a bonyolulttól az egyszerű, a hangostól a bensőséges felé. Hogy Liszt a különböző átdolgozások közül tényleg a legkésőbbi kiadást tartotta végleges formának, ehhez kétség nem fér: a fiatalkori változatok hibáinak őszinte elismerésével a mester nyíltan az utolsó átdolgozások mellé áll. Egy levelében így ír Dessauernek: «Meine früheren Lieder sind meistens zu aufgebläht sentimental und zu vollgepfropft in der Begleitung». Sayn-Wittgenstein hercegnőnek 1878-ban ezt írja: «Je viens de m'ennuyer une huitaine de jours à reviser la copie de mes *Lieder* et à y faire les changements qui me semblent indispensables». A fölényes visszatekintésnek és az önérzetességnek sajátos vegyülékét mutatja a levelezésnek az a szakasza, ahol Liszt 1876-ban egy fiatalkori dalkompozíciójáról ezeket írja a hercegnőnek: «A la vérité, je n'ai jamais ressenti pour l'Italie, ces citronniers et ses oranges la *Sehnsucht* de la Mignon de Goethe. Néanmoins, en composant à Berlin au mois de Février 1842, après 50 autres musiciens, le *Lied: Kennst du das Land?* je me suis identifié tant bien que mal au sentiment rêveur de la jeune fille» . . . Látnivaló, hogy Liszt ekkor már nem veszi egészen komolyan ezt a dalt. Az ötvenes évek után komponált dalok legjava aztán már olyan magas fokon állónak mutatja Liszt erőteljesen jellemző művészetét, amelynél a kritikus beállítású kutató is csak őszinte bámulattal időzhet.

Liszt valamennyi dala közül a későn, 1860-ban komponált «Drei Zigeuner» (Lenau költeménye) ragadja magával legerősebben a hallgatót. Liszt, aki magamagát «félíg franciskánus, félíg cigány» temperamentumnak szereti nevezni, ebben a dalban páratlan kongenialitással adta vissza Lenau versének dacos szépségét. — Jellemző Liszt felfogására, hogy éppen a költemény ritka eleven képszerűsége volt az a momentum, amely fantáziáját mindenekelőtt megragadta. A három csavargótípus: a muzsikáló, a pipázó és a bóbiskoló cigányfigura alakját utolérhetetlen élethűséggel eleveníti meg Liszt. A homokos pusztában fáradtságosan tovadöcögő utasszekér képe pedig valósággal impresszionisztikus hűséggel bontakozik ki előttünk e dalból.

Csak egy pillantás a «Drei Zigeuner» bőven ömlő ötletgazdagságára, máris nyilvánvalóvá teszi, mennyire felületes szemléleten alapszik azoknak az ellenséges kritikusoknak az ítélete, akik Lisztnek képzeletzegénységet, természetlen invenciót vetettek a szemére. Ellenkezőleg, inkább a gondolatok tarkasága, a kifejezés szertelensége az a vonás, ami Liszt egynéhány, nem szerencsés hangulatban fogant művét a mai, romantikára kevésbé hajlamos hallgató számára fárasztóvá, egyhangúvá teheti. Különösen a fiatal Lisztnél hiányos még az inspiráció lendületét szabályozó stílusfegyelem; ez az értékes komponista erény csak az évek hosszú során át válik Liszt sajátjává. Körülbelül negyvenéves koráig Liszt képzelete a rövid, epigrammatikus dalszövegekkel nem tud mit kezdeni, csak az ötvenes évektől kezdve eszmél rá a rövid, egy-kétszakaszos versek megkomponálásának a módjára; ezekben a későbbi szerzeményekben aztán már sokszor egyenesen aszkétikus szigorúsággal koncentrálja magát a tömör kifejezésre, a lényeges mondanivalóra. Tudjuk, hogy Liszt, az ember, pihenés nélkül, szakadatlanul dolgozott önmaga tökéletesítésén; most a dalok példáján láttuk, hogy művészetében sem tesz másként. «Genie oblige: a lángész kötelez», — ez volt a jelszava, melynek — igazi nagyemberhez méltó módon — mind kicsinyben, mind nagyban, a legrövidebb dalban épügy, mint a monumentális alkotásban mindig és mindenkor érvényt tudott szerezni.

A CSODASZÉP TENGER.

T. F. Powys elbeszélése.

MR. DAY, a lelkész, megmért volna esküdni rá, hogyha valamelyik vasárnap vagy ünnepnap ki tudja csinálni Mrs. Moggs-t a tenger mellé, kis boltjából, mely egyúttal postahivatal is volt, egész biztosan megmentheti vele a lelke üdvösségét.

— Hogy ne lenne bánatos a lelke — gondolta Mr. Day — aközött a sok keményítő és cipőkrém között. Okvetlenül élnie kell benne is annak a vágnak, hogy legalább egy-két órára megszabaduljon azoktól a csúf spárgagombolyagoktól vagy tolltörlőktől.

Valahányszor Mr. Day télidején, körül-köre lépve, a pocsolyákat kerülgetve, belépett a dodderdowni boltba, hogy bélyeget vegyen, soha sem felejtette el komolyan figyelmeztetni Mrs. Moggs-t: — Ugyan sétáljon már ki egyszer és nézze meg azt a csodaszép tengert.

— Ó, elég nekem, ha a morajlását hallhatom — felelte ilyenkor Mrs. Moggs — nem kívánom én még látni is!

A lelkész néha megkísérelte, hogy leírja neki:

— Olyan gyönyörű — mondta, — mint a kék ég s a színei isteniek! Olyan színe van — Mr. Day izgatottan pillantott szét a boltban, hogy mihez is hasonlítsa, — mint azoknak az ízléses kis cukorkáknak ott a legfelső polcon.

— Dehát, amikor messze van innen...

— Ó, csak félmérföld az egész — válaszolta Mr. Day.

Mrs. Moggs maga volt a megtettesült rend. A kis boltban minden a helyén volt s amire szüksége lett, azonnal megtalálta. Kerek arca barátságosan sugárzott és két szép ősz tincse, ezüst-csengetyűként lógott le a homlokára. Valahányszor Mrs. Moggs megmozdította a fejét, ezek a kis csengetyűk mindig megremegtek és Betty Pring, akivel a néni közölte, hogy nincs már cukor az üvegben, ilyenkor mindig azt mondogatta: — Látom, megint csengeti a csengetyűit...

Már tavasz felé járt az idő, amikor Mr. Day két fehér-egeret hozott ajándékba Mrs. Moggsnak.

— Gondoltam, eljátszogat majd velük — mondta, — ha szomorodik vagy ha egyedül lesz... Pedig hát össze se lehet hasonlítani őket a csodaszép tengerrel!...

— Biztosan nem olyan gyönyörű, mint ezek! — válaszolta Mrs. Moggs és betette az egereket egy fiókba. — Itt jó helyük lesz és nem tehetnek kárt a postacikkekben se, mert ebbe a fiókba nem teszek semmit...

Rövidesen az egész Dodderdown csodájára járt az ajándék-egereknek, melyek állítólag sokkal gyönyörűbbek voltak, mint a csodaszép tenger.

Mrs. Moggs kedves, kerek arca mindennap ragyogott a boldogságtól; csupán csak azokon a napokon volt fáradt és gondterhes, amikor a postamester kijött a városból, kivágta a kis boltajtót és vizsgálatot tartott.

Mindig a pénzzel volt baja. Szigorúan nézett rá és mindig úgy viselkedett, mintha meg lett volna győződve arról, hogy Mrs. Moggs nem tud elszámolni a bélyegekkel és más postacikkekkel.

— Hacsak egy bélyeget is hitelbe mer adni, majd meglátja, hogy mi lesz! — fenyegette Mr. Hunt, a postamester haragosan.

Mrs. Moggs félenken nézte és minden pillanatban várta, hogy a postamester azt mondja neki: — Menjen a szegényházba! — Ez pedig Mrs. Moggs szerint Angliában egyenlő volt a kínzókamrával.

Egy alkalommal, mikor már majdnem megrikatta és elhallgattatta kis csengetyűinek vidám csilingelését, a postamester a régi földesurak modorában hátravetette magát a székből és nagyhangon, mint egy kiskirály, azt kérdezte:

— Milyen messze van innen a tenger?

Mielőtt válaszolt volna neki, átnyujtott egy csomag fekete borsót Betty Pringnek, aki az ajtóban állva már többször sürgette, hogy adjon neki cipőfűzőt.

— A lelkész úr sokat beszél nekem a tengerről — válaszolta félenken, — de én még sohasem jártam arra. Így aztán, tetszik tudni, nem is tudom megmondani, hogy milyen messze van. Jézus Mária! Bettynek borsot adtam cipőfűző helyett! No, mindegy, már elment!

Ha rossz álma volt, mindig bélyegekkel vagy postautalványokkal bajlódott. Téli éjszakákon, mikor a szél cibálta kint a borostyán levelét vagy ha nyáron a telehold benézett az ablakán, rémülten ijedt fel s a fülében még mindig benne csengett Mr. Hunt parancsoló hangja, ahogy alantosaival szokott beszélni és őt, a világ legjobb asszonyát, tolvajnak és hazugnak nevezte. A tolvaj kifejezés nem izgatta különösen, úgy rémlett neki, hogy a bibliában is van egy tolvaj, aki az Úr Jézus társaságában halt meg és egészen biztosan bejutott a Paradicsomba. Azt azonban, hogy őt «hazugnak» titulálják, nem tudta elviselni.

Álmaiban Mr. Hunt ezt a szót mindig úgy üvöltötte, hogy Mrs. Moggsnak fel kellett ébrednie. Ilyenkor mindig reszketett s hogy újból el tudjon aludni, mindig a csodálatos tengerre gondolt, amiről Mr. Day oly sokat beszélt neki.

Eljött a nyár és Mr. Day ott álldogált a sárga homokon a tengerparton s arról gondolkozott, milyen jó volna, ha rá tudná beszélni Mrs. Moggst, hogy jöjjön ki a tengerpartra és gyönyörködjék ebben a csodában. A víz olyan csillogó s kristálytisza volt, hogy Mr. Day láthatta benne az uszkáló halacszkákat és lent a fenekén a színes köveket.

— Ha egyszer kijönne — gondolta elmerengve, — biztosan megtisztulna a lelke és vágya az Örökkévalóság után.

Tekintete messze révedt és ott veszett el, ahol a víz a kék éggel összeért . . .

A boltban Mrs. Moggs megengedte Betty Pringnek, hogy a Tóni nevű kis egeret a kezébe vegye és megcsókolja.

— Jaj, de drága kis csöppség! — kiáltotta Betty. — A kis Gertiet is megfoghatom?

Mrs. Moggs megrázta a fejét és a kis csengetyűk vidáman csilingeltek a homlokán. Rámosolygott Bettyre és azt mondta neki:

— Azt hiszem, Gertie fészket rak és nem szeretné, ha megzavarnánk . . . De majd egyszer adok neked egy picikét, olyat, mint Tóni — mondta Mrs. Moggs. Átadta a gyereknek a bélyeget s nem alkalmatlankodott az áráért. — Majd holnap meghozod — szolt búcsúzóul és kis csengetyűi újból csilingeltek.

Másnap bizakodva és boldogan ébredt; úgy képzelte, hogy ha ma lemegy és kihúzza azt a bizonyos fiókot, kis kölyökegerek talál majd benne. De nemcsak ezért örült; hanem azért is, mert azt gondolta, hogy a postamester biztosan elfelejtkezett a falujáról.

— Talán — gondolta gyerekesen — sohasem jön el többé.

Lassan felöltözött, megállt a tükör előtt, megrázta a fűrtjeit és hallgatódzott. Úgy tetszett neki, hogy most maga is hallja a kis csengetyűk csilingelését.

Mikor belenézett a fiókba, hogy hány egér született, hét kis porontyra bukkant. Úgy megörült nekik, hogy észre sem vette a lyukat, amit az egerek rágtak annak a fióknak a falába, amelyikben a bélyegjeit és egyéb postacikkeit őrizte. Csak amikor megtörülte a pápaszemét s jobban szemügyre vette a fészket, látta meg, hogy az apró, színes papírdarabkákból van összerakva. Összerezzen. Kint a boltajtó előtt megállt egy nagy autó és egy férfi szállt ki belőle.

Halálsápadt lett, amikor Mr. Hunt nagyhangon belépett a boltba és az ellenőrző-könyveket kérte.

Mrs. Moggs éppen utánuk nézett, amikor hirtelen nyílt az ajtó; Betty Pring lépett be és néhány pennyt szorongatott a markában.

— Tessék, meghoztam a bélyegek árát — mondta Betty.

Mr. Hunt olyan dühösen nézett a gyerekekre, hogy az menten kiejtette a kezéből a pénzt.

— Jó, ez rendben van — szolt Mr. Hunt — most pedig hozza elő a készletet.

Mikor összeszámolt, azt kérdezte:

— S a többi?

— A többi — kezdte reszketve, bűnbánó arccal Mrs. Moggs . . . az egerek . . .

— Maga hazug! — ordított Mr. Hunt.

Mrs. Moggsnak eszébe jutott a tenger. A bolt elhomályosult körül-

lötte, Mr. Hunt eltűnt belőle, mint egy rossz álom és lezárt szeme előtt megjelent a tenger, a bűbájos, csodaszép tenger s olyan volt, amilyenek Mr. Day írta volt le neki.

Mr. Hunt már régen elutazott Dodderdownból; hogy miket beszélt neki, nem is tudja; de az a szégyenteljes szó égette az arcát és erre nagyon világosan emlékezett. Különböztetett ezt Betty is hallotta, ott leskelődött az ablaknál és meg merne esküdni rá.

Előkereste a kalapját és a kabátját.

A szűk kis utcán összetalálkozott Mr. Day-vel, aki olyan vigyázva lépegetett körül-köré, mintha még most is ott lettek volna a téli pocso-lyák. Mikor meglátta Mrs. Moggst, megállt és álmétkodva csapta össze a kezét.

— Megyek ahhoz a csodaszép tengerhez — mondta és ezüst kis csengettyűi csilingeltek . . .

Fordította: Zaka Sándor.

Operaelőadás. Valér Erik fametszete.

RÓNAY GYÖRGY VERSEI.

BOLDOG ÁTVÁLTOZÁS.

Egyszer . . . este lesz, ragyogó júniusi este . . .
 magányos loholás rettentő kínja után
 torpanva megállok az ormon,
 karomat nekitárom a csillagos égnek,
 megnyitlt ajkamon lobogva kicsapnak a lángok,
 akkor, elomló mély-lila esteli csöndben
 borzongó erők csapnak föl a meztelen földből,
 s egyellen, rettenetes sikolyba szorítva
 kizúdul az igazi vers belőlem,
 hallani senki se fogja,
 csak a megindult föld, meg a csillagok az égen,
 akkor beteljesül életem,
 remegő innal rohanni fogok a réteken által
 térdig gázolva virágban
 boldogon és lihegőn,
 ráborulok illatos hű szeretőmre a földre,
 kacagva, sírva kínálkozó testébe hasítok,
 míg jönnek éhes, lihegő rovarok sereggestül,
 és meglepnek mardosó, keserű nedvek . . .
 ó, különös éj!
 foszforeszkáló bomlás a mezőkön!
 boldog elítatóadás!
 lelkem vágtat a suhogó csillagok útján,
 testem elomló sejtjeiből
 kinyúlnak izmos sudár szárazak növekedve,
 s mire megjön a hajnal,
 virág leszek!
 virág!
 virág!
 virág!

BALLADA.

«Add ide!»
 — «Nem adom!»
 «Akarom!»
 — «Akarom!»
 Mind a ketten
 húzzuk.

«Küldök rád
 fájdalmat,
 két karod
 ellankad!»
 — «Én Istenem,
 szánj meg!»

«Jön a láz,
 elepeszt,
 a halál
 nem ereszt!
 Fiatalon
 kellesz!»

«Látszik a
 tavaszég,
 ibolyás,
 csupakék,
 nem akarok
 halni!»

«Akarom!»
 — «Akarom!»
 «Idadod!»
 — «Nem adom!»
 «Meghalsz még ma
 éjjel!»

«Sztivemen
 fut a láz! . . .»
 — «Készülünk!»

«Ég az ágy!»
 — «Jön a láz!»
 «A szemem! . . .»
 — «Karikás!»
 «Segedelem! . . .»
 — «Nincsen!»

«Lep a víz!»
 — «Jön a kín!»
 «Nehezek
 szavaim,
 adjatok irt!»
 — «Nincsen!»

«Búcsúznék
 apámtul,
 szerelemes
 mátkámtul!»
 — «Nincs közelben
 egy se!»

«Kocsiba
 fogjátok,
 hozzátok
 a papot!»
 — «Nincsen időnk
 erre!»

«Csak egy perc! . . .»
 — «Mire jó?»
 «Készen áll . . .»
 — «A hajó . . .»
 A harangot
 húzzák.

Zuhanás . . .
 Uram Isten . . .
 vége! . . .

BIZODALOM.

*Boldog, aki bizik, Uram Isten,
a te hatalmadban,
mert szándékaidnak mélységes útja
kikutathatatlan.*

*Te mondád: az utolsók elsők lesznek,
és az elsők utolsók,
bölcsek készülnek a kivágott fából,
s a bölcsökből koporsók.*

*Csókból ember lesz, emberből hulla,
és hullából virág:
születéssel, halállal eképen
újul meg a világ.*

*Őszön magokat vetünk a földbe,
magból kihajt az élet,
így rendelted, hogy kerüljön mindig
az asztalunkra éték.*

*Mondom: mi gondja égi madárnak,
vagy fűves mezőnek?
ha életre hoztad, nem hagyhatod el
az életükben őket.*

*Im én is kezedre adom, Uram,
magamat végkép,
te teremtettél, te vezesd életem
mindenik léptét.*

*Mert szándékaidnak mélységes útja
kikutathatatlan,
nagy bizodalmam vagyon, Uram Isten,
a te hatalmadban.*

A MŰVÉSZ LELKE.

ASZÉLES, nagy utcák, mire a belvárosból ide kiérték, megváltottatták eredeti szándékukat, apró darabokra szakadoztak s azóta tereknek hívják őket. És ezek a külvárosi térutcák igen ravasz alkalmatosságok. Némelyikből három-négy kijárat is nyílik s elágazásaikban könnyen megeshetik az a furcsaság, hogy az ember addig kanyarog, míg hirtelen önmagával találja magát szemközt. Különben nagyon egészséges kis hely volt ez eladósodott művészemberek számára. Mindig akadt szabadulásba vezető út, ha hitelező talált jönni.

Tömegesen rohanták meg a művészek a perifériák e hasznos zugát. Egyesek északi ablakot kerestek, mások tizennyolcadik századbeli háztetőket, megint másoknak hollandstíliú padlószoba kellett és így tovább. Csak egyetlen egy kérdésben egyezett mindenek a kívánsága: hogy olcsó legyen. Amikor valamelyik a padlószoba helyett az ötödik emeleti üresen álló cselédszobát kapta meg, elhozta magával a festékes csészéjét, állványát, néhány vásznat s egy szivarosdobozzal a hóna alatt beköltözött az új hazába. Egyik festő vonzotta a másikat. Az aránylag nagyon olcsó lakbér csábító illatára úgy jöttek egymás után, mint a búcsújárók. Félév alatt szabályos művésztelep alakult ki a környéken.

Az egyik barátságatlan háromemeletes házban rendezte be műtermét két fiatal leány: Susan Virágh és Leona Huszt. Susan Virágh kiskorában még a sokkal szebben hangzó Virágh Zsuzsika névre hallgatott, mint Virágh Kálmán vármegyei telekkönyvvezető egyetlen leánykája. De a vármegyei tradíció nem tűrte a művészi hajlamokat, mire Zsuzsika a nagyvárosba volt kénytelen költözni. Virágh bácsi azonban nem tartozott az ostobák közé. Úgy gondolta, ha az édes leányom tényleg sokraviszi, akkor is ráér őt atyai szeretettel keblére ölelni, addig pedig egyelőre csendesen kitagadta. A mama? Néha küldött egy kis csomagot, némi aprópénzt. Többet... tekintve a telekkönyvvezetőség gyér jövedelmét, többet nem tudott tenni. Leona Huszt, vagy eredetileg Huszt Ilonka, szülei elhaltak. Ő már több rokonságot tartott a festészettel, mert édesatyja egykor tekintélyes festéskereskedő volt.

A két fiatal leány valamelyik penzióban ismerkedett meg egymással s mert egyformán tartoztak a penziósnénak és mert ízlésük a művészetben, mint a cukrászsüteményekben, ruhák szabásában megegyezett, csakhamar kibérelték együttesen a «műtermet».

Ez tavaly nyár elején történt. Novemberben egy láthatatlan, rideg idegen látogatott el a «telepre». Az orvosok tüdőcsúcshurutnak hívták az idegent, aki jeges ujjával itt is, ott is megérint egy fiatal életet. Egyáltalán nem volt lovagias. A bérház építői viszont annak idején csak arra ügyeltek, hogy minél előbb felépüljön a ház, de arra már kevesebb gondot fordítottak, hogyan épüljön fel. Így hát a kifüfütellen lakásokban az amúgy is gyengén táplált, vértelen szervezetek alig tudtak ellentállni a láthatatlan látogató erejének.

Leonát leteperzte a vele való küzdelem. Ott feküdt már hetek óta a fehér vaságyon. Alig mozdult s a keskeny ablaktáblákon keresztül a szomszédház tűzfalának a tégláit bámulta.

Egyik reggel az öreg orvos megállította az előszobában Zsuzsikát. Magasra rántotta bozontos, szürke szemöldökét és azt mondta :

— Kevés a remény, kedvesem ! Már csak az segíthet : ha ő is akar élni. Mert ha egy beteg nem akar élni, akkor hiába adnak be neki egy egész patikát. A maga kis barátnője a fejébe vette, hogy már úgy sem gyógyul meg. Bántja őt valami?

— Nem tudom, sokszor arról beszél, hogy Münchenbe vágynék menni — felelt a leány.

— No, ha más baja nincs, ezzel még megbirkózunk. Attól félttem, hogy férfi van a dologban.

— Nincs, doktor úr ! — mondta tiszta hangon Zsuzsika — Hát megérné ezt egy férfi?

— Akkor hát egyéb oka van. Én mindent megkísérlek, ami tőlem tellik. De ha a betegem azt kezdi számlálgatni, hány kocsi lesz a temetésén, akkor csak két százalék remény van a gyógyulásra. Viszont, ha érdeklődni kezd az új divat után, megígérem, hogy tíz százalékra emelkedik a gyógyulás lehetősége.

Amikor Susan magára maradt, telesírt vagy három zsebkendőt, de azért mégis dúdolva ment be beteg kis társa szobájába.

Leona már olyan sovány volt, hogy szinte elveszett a paplan alatt.

Arcát az ablak felé fordítva, lehúnyt szemmel feküdt. Susan azt hitte, hogy alszik és abbahagyta a dudolást.

Megigazította a festőállványt az ablak előtt és munkába fogott. Illusztrációkat rajzolt egy folyóirat számára. Fiatal művészeknek ezzel kell kezdeniök. Éppen valami lóversenyképet rajzolt. Elegáns lovaglónadrágot a főhősnek... amikor valami mozgást hallott az ágy felől. Gyorsan odalépett.

Leona tágranyílt szemmel bámult az ablakra és visszafelé számolt :

— Tizenkettő — mondta. És kicsit később : — tizenegy... tíz... nyolc... hét.

Susan csodálkozva követte a tekintetét, mit számol? Ő az ablakon át csak egy kopár, csunya udvart látott, melynek egyik oldalán magas tűzfal emelkedett. Repkény kapaszkodott fel rajta. A hideg

őszí szelek már sok levelet leszaggattak róla, alig néhány tapadt még görcsösen a falhoz.

— Hat — mondta suttogva Leona. — Milyen gyorsan megy . . . Három nappal ezelőtt még majdnem száz volt . . . Most ! . . . megint lehullott egy. Már csak öt van . . .

— Miből van öt, kis Leonám?

— Levélből. Repkénylevélből. Mire az utolsó le hull, nekem is mennem kell. Már három napja tudom. Neked nem mondta a doktor?

— Ugyan ne beszélj ostobaságot. — Susan ijedtében haragosnak akart volna látszani. — Mi közük a repkényleveleknek a te betegségedhez? A doktor azt mondta ma reggel, hogy a gyógyulásod biztos . . . Tíz az egyhez. Hát az semmi? Utóvégre annyi esélye akkor is van az embernek, ha makkegészségesen sétál a Dunaparton. Egyél most egy kis húslevest, azután hadd menjek rajzolni, mert szükségünk van a pénzre, hogy jó bort vegyek neked, magamnak meg egy kis sonkacsülköt.

Leona nem vette le a szemét az ablakról :

— Nekem már nem kell többé bor . . . nézd, megint lehullott egy levél. Most már csak négy van. Mielőtt bealkonyodnék, az utolsó-nak a hullását is látni akarom, aztán én is elmegyek.

— Leonkám drága ! — mondta Susan és föléje hajolt. — Igérd meg nekem, hogy lehúnyod a szemedet és nem nézel ki az ablakon míg ezzel a munkámmal el nem készülök. Sietnem kell, szükségem van a világosságra. Ha szót nem fogadsz, lehúzom a függönyt.

— Hát nem dolgozhatnál a másik szobában?

— Jobban szeretek melletted lenni, de meg nem akarom, hogy azokat a buta leveleket bámuld.

— Szólj, ha elkészültél — mondta Leona halkán és lehúnyta szemét : — Az utolsót látni akarom. Belefáradtam a várakozásba, meg a gondolkozásba. Én is le akarok hullani, mint azok a szegény, fáradt levelek.

— Próbálj aludni. Addig leszaladok Mátrayhoz, hogy modellt üljön a bányászhoz . . . Rögtön itt leszek. Addig ne mozdulj.

Az öreg Mátray egy emelettel lejjebb lakott. Elmúlt már hatvanéves és olyan szakálla volt, mint Mózesnek. Ennek a Mátraynak semmi sem sikerült az életben. Legalább is mindig ezt mondta. Eredetileg rajztanár volt s a maga korának egyik nevezetes festője. De sokat ivott. Ilyenkor végigbugdácsolta a fél várost. Egyszer aztán a katedráról bukott le. Utána műépítésznél lett rajzoló. Itt is jól ment volna a sora, ha nem szereti annyira a bort. Még mindig neves festő hírében állott, de a tervrajzolás s a sok kocintgatás, nem fért meg egy személyben. Az építész más rajzolókat keresett, Mátray megtartotta a festészetet, meg a bort. Az utóbbi években már csak a bort és a régi jó időknek azt az egyetlen profán emlékét, amely rövid tanárkodása révén sovány nyugdíjképében havonta jelentkezett. Most már csak modellt

ült a fiataloknak, akik a hivatásosakat nem tudták megfizetni. Még mindig az eljövendő remekművéről beszélt, amely bámulatba fogja ejteni a világot. Máskülönbén házsártos agglegény volt, de aranyszívű. Szerette, őrizte a fiatalokat, akik hálából megvarrogatták a foszlott holmiját is.

Susan benyitott hozzá és elmondta, hogy mi a rögeszméje Leonának. Mátray, mint mindig, dühöngött.

— Ostobaság! — kiáltotta — ki hallotta azt, hogy az emberek meghalnak, mert egy pár rongyos levél lehullott. Hogy is engedheti Susan, hogy ilyeneket beszéljen szegény Leonka!

Mikor felértek a betegszobába, Leona aludt. Susan óvatosan leengedte a függönyt, átvitte a festőállványt a másik szobába. Aztán kinyitotta egy percre az ablakot s megmutatta a repkényt. Szótlanul néztek egymásra. Átható, hideg, havas eső verte az arcukat. Mátray leült egy leborított üstre . . . Az volt a szikla . . . Susan munkához látott.

Másnap reggel, mikor Susan fölébredt, Leona már ült az ágyban és tágranyílt szemmel meredt a leeresztett zöld függönyre.

— Húzd fel, Susan! Látni akarom! . . .

Susan fáradtan engedelmeskedett. Mi ez, mi történt, sem a havaseső, sem a szélvihar nem tépte le az utolsó repkénylevelet. Sötétzölden tapadt a szárához, csak a széle sárgult meg.

— Az utolsó! — mondta Leona. — Biztosra vettem, hogy ma éjjel lehull. Hallottam, hogy dudált a szél. Ma egészen biztosan lehull és akkor én is meghalok.

— Leonám! Hát gondolj rám, ha már magaddal nem törődsz. Mihez kezdek tenélküled.

Leona nem felelt. A nap már lassan mullott, de azért még az alkonyatban is látták a falon a magányos repkénylevelet.

Éjszaka megint elszabadult a szél s az eső szünet nélkül verte az ablakokat.

Mihelyt megvirradt, Leona lázassan, kegyetlenül követelte, hogy húzzák fel a függönyt.

A repkénylevél még mindig ott volt.

Leona felkönyökölve, soká nézte mozdulatlanul. Susan a csirkelevest kavargatta a gázlángon.

— Susan! — mondta jóval később a beteg leány — Susan, rossz voltam. Az utolsó levél azért maradt ott, hogy megmutassa, milyen rossz voltam. Az ember vétkezik, ha kívánja a halált . . . Adj egy kis levest, vagy tejet, amit akarsz. És igen! . . . Először add ide a tükrömet. Kérlek, igazítsd meg a párnámat, hogy felülhessek. És mondd: mit vegyek magamra, ha felkelek?

Eltelt egy óra, kettő; Leona újra beszélni kezdett:

— Te Susan. Én bizton hiszem, hogy tavaszra kimehetünk Münchenbe . . .

Délután eljött a doktor. Mikor Susan kikísérte, megfogta a leány keskeny, remegő kezét.

— Látja . . . most már csak jó ápolásra van szüksége. Meggyógyul — aztán sietve vette a kalapját. — Még egy betegem van a házbán, az öreg Mátray. Ugy-e, az is olyan művészféle? Mi? Hogy súlyos-e az eset? . . . Ma elvitetem a kórházba . . .

A következő nap tervezgetéssel telt el. Nagyobb valószínűséget a tervek kiviteléhez az az előleg jelentett, amit a második napon Susannak sikerült kiadójától kiharcolni.

* * *

Az öröm kicsalta Leonát is az ágyból. Ugyan még támolygott egy kicsit, de a nagy karosszéket mégis a saját lábán érte el. Susan a kis zsámolyon elébe ült és megindult a halk, nevetgélő beszéd: Vonatok indulásának ideje, müncheni szállodák neve cikáztak a levegőben . . .

Öreg este lett, mire befejezték a tanácskozást, melynek eredményeként végül is kimondották, hogy mielőbb útnak indulnak. Az utolsó pillanatban jutott eszébe Leonának :

— De Susan ! Mi lesz a lakással?

Aztán, mert magukközt nem tudtak megállapodni, hogy a lakással mi történjék addig, amíg ők Münchenbe lesznek, Susannak eszébe jutott, hogy lemegy az öreg Horinyákhöz, a házmesterhez, aki majd szakszerű felvilágosítást ad.

Amikor az ütött-kopott házmesteri lakásban Susan előadta a nyugdíjas bakterből lett öreg házmesternek a mondanivalóját, Horinyák furcsán, törődötten nézett rá :

— Hát a kisasszonyok meg sem várják Mátray tekintetes úr temetésit?

Susan egy pillanatra elképedve bámult rá :

— Mátray . . . bácsi . . . meghalt? Máris potyogtak a könnyei — Meghalt? . . . Mikor?

— Hát a kisasszon' nem is tudta? A'hát. Hogyan is tudhatta vón'? Te'nap. Szegin. Tüdőgyulladásba ha't meg. Én tuttam, én tuttam, hogy e' lesz a vége !

— Mit tudott, Horinyák bácsi? Beszéljen ! Mi történt?

— A tekintetes urat száraz köhögés ette. Sípult is a mejje mindig. Osztán evve' a nyavajáva' a fürgeteges időbe kiá't éccaka festeni az udvarba ni ! — mondta az ember és kifelé mutogatott.

— Éjszaka állt ki festeni? De hiszen még nappal sem igen tette. Hát hogyan? Miért?

— Néhány nappa' ezelőtt, bi'om kiá't, odament a falho', ott pingálta azokat a zó'd leveleket. Oda ni ! A falra.

Susan törékeny kis alakja egyszerre felegyenesedett. Már a kilincsen tartotta a kezét, amikor visszaszólt :

— Horinyák bácsi ! Egyelőre nem utazunk !

SAVOYAI EUGEN.

RAGYOGÓ történelmi kornak fia volt Savoyai Eugen herceg. Rendkívüli egyéniség, született hadvezér, kitünő politikus, aki nagy befolyást gyakorolt Európa történetének alakulására. A tett embere volt. Ez hosszú katonai pályafutása alatt dicsőséges haditettekben nyert beigazolást.

A családjától papnak szánt, igénytelen külseje miatt a Napkirály udvarában lesajnált ifjú herceg a Napkirály udvarából szinte menekülve, kopogott be Lipót császár udvarába.

Nagy veszedelem fenyegette akkor Európát. A törökök, miután 1522-ben visszafoglalták Keleten a kereszténység utolsó védőbástyáját, Rodus szigetét, mind jobban terjeszkedtek Nyugat felé. A török szultánok nagyhangú levelekben adták tudtára kelet- és középeurópai hitsorsosaiknak a kereszténység felett aratott győzelmeiket, mind jobban élesztve ezáltal a pánizlami zismus titkos tűzét, mely fanatikus erővel lángolt fel a keresztény Nyugat fennhatósága ellen.

A ritka hadvezéri képességekkel megáldott Savoyai Eugen, a nélkül, hogy a Lipót császár udvaránál uralkodó vallásos vakbuzgóság befolyással lett volna reá, a tetteiben korán megnyilatkozó politikai éleslátással egyszerre felfogta annak a veszedelemnek a horderejét, amelyet az ozmán uralom terjeszkedése jelentett Európa nyugati kultúrájára. Ha a franciák ellen viselt háborúk során a XIV. Lajos ellen táplált és egész életén át kitartó, olthatatlan gyűlölete fűtötte, úgy a törökök ellen folytatott hosszú hadjáratban az európai kereszténység ügye iránt érzett magasztos lelkesedéssel vezette diadalra seregeit. A kultúráját féltékenyen őrző, vérral szerzett földjét minden idegen uralomtól féltő magyarság áldozatos hittel harcolt a közös szent ügyért az olasz herceg lobogója alatt.

Savoyai Eugen fényes győzelmekkel iktatta be a magyar történelembe a török hódoltság alól való diadalmas felszabadulás korszakát és a nagyjelentőségű passzarovici békekötéssel pecsételte meg élete munkáját.

* * *

A legendáshírű hős, a hatalmas Burbonok rettegett ellenfele kora ifjúságát a mellőzések keserű iskolájában töltötte. A szárnyaszegett Sasfiók sorsa jutott osztályrészül. Atyja, Móric Eugen Savoy, Carignan hercege, Soisson grófja és Champagne kormányzója, hős katona volt, de otthonában feleségével, a ragyogó, szerepelni vágyó Olimpiával szemben teljesen háttérbe szorult és így fia sorsára nem birt semmi befolyással. Eugent, mint legkisebb fiút a papi pályára szánták. Már hétéves korában egy tudós papot adtak melléje nevelőül, hogy a latin és görög nyelveket elsajátítsa. Eugen bámulatos könnyedséggel tanult. Kedvenc tantárgya a mértan és a matematika volt, de legszívesebben a hadtörténelemmel foglalkozott. Környezete az igénytelen gyermekifjában nem látta meg a leendő hadvezért és nem sejtette, hogy milyen befolyással lesz Európa történetének alakulására. Szerencsétlen csa-

ládi körülményei is hozzájárultak, hogy lelki fejlődését nem méltatták kellő figyelemre. Már kora gyermekkorában nagy élvezettel hallgatta a csaták leírását; a trombita hangjára boldogan csillant fel a szeme és sokkal jobban élvezte a katonai felvonulásokat, mint az egyházi processziókat. A külsőségek, felületes dolgok iránti ellenszenv már korán megnyilatkozott az ifjú hercegenben. A gyermekévek boldog derűjét megzavarták hatalomravágyó anyjának ambíciói és későbbi balsikereinek szomorú következményei. Mancini Olimpia ha nem is volt kimondott szépség, de élénk, ragyogó szellemről tanuskodó tekintetével, olasz származásra valló barna bőrével, tökéletes vonalaival, ragyogó jelenség volt, aki mindenütt feltűnést keltett. Szellemi képességeit nagybátyjától, Mazarin kardináltól örökölte, akinek nagyratörő tervei voltak hugával. Olimpia együtt nőtt fel XIV. Lajossal, közös kedvteléseik voltak és a nagyravágyó Mazarin merész elképzeléseiben már a francia királyi trónon látta unokahugát. De a sors keresztülhúzta a hatalmas miniszter számítását. Mikor kedvenc tervéről le kellett tennie, Soisson grófjához adta unokahugát. Azonban XIV. Lajos csakhamar ráunt feleségére, visszatért gyermekkori szerelméhez és mindennapos látogatója lett a pazar pompával ékített és berendezett Savoy-palotának. Ez az időszak volt Olimpia asszonyi életének fénykora. Magasrangú állást töltött be az udvarnál, ahol teljhatalommal uralkodott. St. Simon megjegyezte róla emlékirataiban, hogy a francia király udvaránál Soisson grófnője fejtette ki a legnagyobb fényűzést.

Ebben az időben tűnt fel a Napkirály udvaránál La Vallière. Olimpia rögtön felismerte benne a veszedelmes vetélytársnőt és hogy a királyt magához láncolja, cselszövényhez folyamodik. A király haragjában Olimpiát férjével együtt száműzi az udvartól. Ez a száműzetés már előjele volt a király későbbi elhidegülésének. A kegyvesztés mérhetetlen csapást mért a büszke asszonyra, aki nem tudott távol élni az udvar fényétől, fondorkodással telített levegőjétől. Száműzetése nem tartott ugyan sokáig, visszatér Versaillesba, de csillaga már hanyatlóban volt.

Csak természetes, hogy Olimpia nagyravágyásának szerencsétlen következményei nagy befolyással voltak gyermekei érzelmi fejlődésére. Eugen, mint a legfiatalabb, talán még intenzívebben érezte a változott körülmények szomorú kihatását és a gyűlölet, amit anyja hintett el lelkében az udvar és a király személye iránt, az évek folyamán, az események hatása alatt mind erősebbé vált és később döntő befolyást gyakorolt sorsára.

Olimpia ura halála után mégis az udvarhoz fordult, mert csak ott remélhetett gyermekei számára rangjukhoz illő elhelyezkedést.

Utolsó kísérletei, hogy megint elnyerje a király kegyeit, meghiúsultak. Ellenségei egyre szaporodtak, szelídlelkű ura meghalt, már Mazarin sem állott mögötte. Támasz nélkül, ellenségeitől körülvéve, megalkuvást nem ismerő természete, szenvedélyes, nyughatatlan vére újabb intrikákba sodorták. A balsikerei felett érzett keserűség még jobban ki váltja öröklött babonását, amely azután a varázsló-nő hírében álló Le Voisin asszony házába hajtja. Ez a szerencsétlen összeköttetés okozta vesztét. A Le Voisin-féle bűnperrel kapcsolatosan Olimpia neve is szerepelt. Souche iratai szerint azzal vádolták, hogy a La Vallière iránt táplált féltékenységében meg akarta ölni XIV. Lajost. Ez nem felelt ugyan meg a valóságnak, de azért viselnie kellett a súlyos vád következményeit. Az udvarnál nem maradhatott tovább, menekülnie kellett. Gyermekeit anyja, Carignan hercegnő gondjaira bízta. Így Eugen is nagyanyja házában nőtt fel.

Olimpia kegyvesztése gyermekei helyzetét lehetetlenné tette az udvarnál. Idősebbik fia, Soisson grófja, kénytelen volt kilépni a király szolgálatából. Nővérének sem volt több szerencséje. A király ellenszenvét látva. Egyszerre az egész udvar elfordult a két hercegnőtől. A király birtokaik jövedelmét is megvonta tőlük és így nehéz anyagi helyzetbe kerültek. A folytonos mellőzések által vérig sértve, többet nem jelentek meg az udvarnál. Később kolostorba zárták őket, ahonnan kiszabadulva, az idősebbik, Johanna, anyjához ment, míg a kisebbiket egy savoyai birtokra száműzték.

De a király haragja és gyűlölete legjobban Eugent sujtotta, aki nagyon szerencsétlen volt a francia királyi udvarnál, ahol «kis abbé» gúnyolták. A magasabb eszmékért lelkesülő ifjú herceg nem tudott megbarátkozni a Napkirály udvarának erkölcstelen légkörével. A nagy célok és tettek lehetőségét sóvárgó lelke lázadozott a papi pálya korlátolt lehetősége ellen. Ezzel szemben a katonai pálya iránt táplált előszeretete mind erősebbé lesz. Később a vágyak elhatározássá érlelődtek lelkében.

Mikor kijelenti nagyanyjának, hogy nem akar a papi pályán maradni, ez kiutasítja házából. A hagyományokhoz makacsul ragaszkodó öreg hercegnő nem akar eltérni a régi családi szokástól, amely a legkisebb fiút a papi pályára szánja.

Eugen első kudarcát gyorsan követi a másik. Amint a gyámság alól felszabadul, megköszöni a királynak az egyházi méltóságokat és egyidejűleg engedélyt kér, hogy belépjen a hadseregbe. Lajos azonban vézna testalkata miatt alkalmatlannak itéli őt a katonai pályára és a legkíméletlenebbül visszautasítja. Eugen élete itt válságos fordulóponthoz ér. A gyermekek minden keserű emléke, nehezen visszafojtott haragja fellángol a lesajnált «kis abbé»-ban. Ez a rideg visszautasítás jelöli meg előtte az utat, melyet követnie kell. Barátai előtt kijelenti, hogy máshol ajánlja fel szolgálatait és csak fegyveresen tér vissza Franciaországba. Ekkor érlelődött meg benne az az elhatározás, hogy bátyja példáját követve, ő is Lipót osztrák császárhoz fordul. Párisból szökve távozik és abban a világtörténelmileg válságos és nevezetes pillanatban jelentkezik Lipót császárnál, amikor a törökök már Bécs előtt állottak.

Savoyai Eugen fiatalsága ellenére is átérezte az Európa történetében bekövetkezett válságos pillanatot és mikor belépett Lipót udvarába, már tudta, hogy a sors nagy feladatok végrehajtására rendelte oda.

Lipót császár, talán sorsuk hasonlatossága miatt, mert ő is a papi pályára készült, már az első pillanatban meleg rokonszenvet érzett Savoyai Eugen iránt és atyai jóindulatába fogadta. Egyéni rokonszenvétől eltekintve a császárnak elégtételül szolgált, hogy a fényes versaillesi udvar hercegei az ő udvaránál teljesítsenek szolgálatot. Politikai szempontból pedig éppen kívánatosnak tartotta, hogy a hatalmas Savoyai herceg rokona osztrák szolgálatba lépjen.

Savoyai Eugent Lotharingiai Károly herceg csapatába osztották be. A hadi babérokra álmodó fiatal herceg elérte amit akart.

* * *

Savoyai Eugen a XVII. századnak abban az eseménydús és politikailag mozgalmas korszakában lépett a világtörténelem színpadára, amikor két nagy uralkodóház, a Burbonok és a Habsburgok versenyeztek a világhatalomért, amikor a török porta a hadviselés minden megengedett és meg nem engedett eszközével törekedett valóra váltani a török nemzeti álmot. A harci

dicsőségről álmódó ifjúnak erre a világfelfordulásra volt szüksége, hogy a lelki ényomatás évei után igazi énjére találjon.

Életének egy másik korszaka kezdődik el azon a napon, amelyen felajánlja szolgálatait Lipót császárnak. Ez a nagyfontosságú lépés lelki világában is változást idéz elő. A mellőzött, a családi körülményei miatt folytonos megaláztatásokat szenvedő ifjú herceg végre a felszabadulás érzésével indulhat el a számára kijelölt úton. A császár atyai jóindulata enyhítő balzsam az ő sebzett, fiatalos dactól, tennivágyástól égő lelkének. Az új lehetőségek, melyek egy, az ambícióinak megfelelő életpályát nyitottak meg előtte, az első naptól kezdve összeforrasztották sorsát a Habsburg-házzal. A franciák iránt táplált gyűlölete még szorosabbra fűzte azt a köteléket, amely éppen olyan erős volt Lipót uralkodása, mint fiai, József és Károly császársága alatt.

A versaillesi udvar léha örömei helyett Lipót udvarában egyszerre világtörténelmi fontosságú eseményekkel találta magát szemben.

A bécsi udvarnál akkor már a barokk szellem hódított. Mivel ennek a szellemi mozgalomnak, amely Spanyolországból indult ki, a jezsuiták voltak legbuzgóbb terjesztői, így Lipót vallásos buzgósága mellett ez is egyik oka volt annak, hogy az udvarnál ők irányították az események fejlődését. E mellett a könnyen befolyásolható, határozatlan uralkodó gyengeségével miniszterei is sokszor visszaéltek és helytelen információkkal félrevezették. Lipót, a gyenge embereknek bizonytalan határozatlanságával nézte a válságokat, melyek nemcsak a Habsburg-uralkodóház hatalmát, de egész Európa békéjét és a keresztény kultúra továbbfejlődését veszélyeztették. Azonkívül a spanyol-kérdés, amely állandóan foglalkoztatta az udvart és nagy, messzeható események csiráit hordozta magában, a megoldást követelő problémák fontosságával ékelődött be a súlyos államügyek közé.

Lipót német császárt és II. Károly spanyol királyt szoros kapcsok fűzték egymáshoz, így Lipótnak volt legtöbb joga a spanyol örökséghez. Ezt a jogát átruházta második fiára, Károly főhercegre, akit a spanyol trónra neveltek és aki már gyermekkorában se feledkezett meg róla, hogy ránézve a spanyol etikett kötelező. Nevelője, Lichtenstein herceg, aki nagy hatással volt tanítványa érzelmi fejlődésére, mindig érezte vele, hogy a jövő spanyol királyt látja benne. Károly hajlamaiban és érzelmeiben teljesen spanyol volt. Ezért az udvarhoz telepített spanyolok mindenhatóak voltak és egyéni érdekeik, szenvedélyeik szerint irányították a politikát. Ebben a kritikus időben nagy szükség volt egy erős vezető kézre. Mikor Savoyai Eugen, mint a magasabb eszmékért minden önfeláldozásra kész barokk ideál lovagja jelenik meg a bécsi udvarnál, Lipót megérzi benne a nagy tettekre hivatott vezért. Savoyai Eugennek nem kellett sokáig várnia, hogy harci vágyát kielégíthesse, mert Musztafa seregei már Bécs előtt állottak. Eugen herceg azonnal a háború legvéresebb tényével találta magát szemben. De a háború borzalmai nemhogy lohasztották volna, hanem még inkább tüzelték az ifjú herceg harci kedvét. Savoyai Eugen már az első harcokban úgy kitüntette magát, hogy Lipót egy dragonyosezred tulajdonosává nevezte ki. Bécs diadalmas bevetele után résztvett Budavárának eredménytelen ostromában és 1685-ben az esztergomi diadal kivívásánál, ahol Lajos badeni örgróf mellett verekedett, aki felismerte benne a jövő nagy hadvezérét és a császárnak tett jelentésében elismeréssel és elragadtatással emlékezett meg a fiatal herceg hadvezéri képességeiről és hősi magatartásáról. Minden csata egy újabb diadalmi állomása katonai pályafutásának.

Savoyai Eugent végtelenül fájdalmasan érintette testvérének halála, aki a háború elején, egy ragyogó katonai pálya kezdetén dőlt ki az élők sorából.

Budavárának diadalmas visszafoglalásakor Savoyai Eugen megsebesült. Sebesülése után a hadakozó fiatal hercegekkel együtt Velencében, az akkori Párisban pihenik ki hadi fázadalmait. De nem lelte kedvét a mulatságokban és a farsangi hangulat közepette is harci dicsőségről álmodik. Bár külsejét illetőleg a sors mostohán bánt vele, a nők mégis ünnepelték. De a hízelgő, sokat ígérő női tekintetek hidegen hagyták. Annál nagyobb hatással voltak rá az olasz műkincsek. Ezt bizonyítja az is, hogy a későbbi években, mikor palotáját berendezte, Velencéből hozatott művészeket Bécsbe. Savoyai Eugen nem sokáig időzött Velencében.

Rövid pihenés után visszatért Bécsbe, hogy egy újabb hadjáratához szükséges előkészületeket megtegye. 1687-ben már a mohácsi csatában harcol. Itt is diadalra viszi seregeit és Lotharingiai Károly, hogy megjutalmazza, általa üzeni meg a császárnak az újabb győzelem híret. Lipót nagy örömmel fogadja a herceget és gyémántkeretbe foglalt arcképével ajándékozza meg. Más az ő helyében valószínűleg Bécsben maradt volna, hogy diadalát kiélvezze, de Eugen az ünnepeltetés helyett visszatért a sereghez.

A belgrádi csata 1688-ban, egyik fénypontja ragyogó katonai pálya-futásának. Itt is oroszán része volt a sikerben. Pusztát karddal kezében verekedett. Katonáit lelkesen buzdítva. «Fiaim! kövessetek, győznünk vagy pusztulnunk kell.» Katonái bálványozták és a legnagyobb veszedelemben vakon követték «a nemes lovag»-ot, ahogy egymás között hívták.

A franciák elleni gyűlölet, amely idővel mind erősebbé lett a bécsi udvarnál, arra készítette Lipótot, hogy a birodalom protestáns fejedelmeivel szövetségre lépjen Franciaország ellen. Lipót Savoyai Amadé herceget, XIV. Lajos legnagyobb ellenségét is meg akarta nyerni a szövetség részére. Mint a herceg közeli rokonát, Savoyai Eugent küldte Savoyába, hogy a herceget megnyerje terveinek. A kényes megbízás nem volt inyére Eugennek, akinek a hadviselés volt az igazi eleme, de a legfelsőbb parancsnak engedelmeskednie kellett. A császár utasításaival ellátva Turinba utazott. Bár Savoyai Eugennek ez első politikai megbízása volt, már ennél az alkalomnál bebizonyította, hogy nemcsak kitűnő katona, de elsőrangú diplomata is. Mint jó emberismerő kihasználta Victor Amadé herceg hatalomravágását, hogy megnyerje a szövetség részére. Úgyes taktikájában a XIV. Lajos iránti engesztelhetetlen gyűlölet vezette. Égett a vágytól, hogy kardját az ellen fordíthassa, aki önértékében olyan mélyen megsértette, mikor a neki felajánlott szolgálatait visszautasította.

Lipótnak Victor herceggel kötött szövetsége előjátéka volt a franciák ellen folytatott hosszú, elkeseredett küzdelemnek. Nemsokára kiderült, hogy Victor herceg két vasat tartott a tűzben. Mint Lipót szövetségese titokban a franciákkal tárgyalt. De Savoyai Eugen résen állott és ügyessákhúzással meghiúsította a herceg számítását. Mikor Eugen herceg észrevette, hogy a franciák őt is meg akarják nyerni, felháborodva jelentette ki: «Tudja meg egész Európa, hogy sem házam vére, sem annak érdeke egy pillanatra sem fog becsületemben és kötelességtudatomban megingatni». Ezek a szavak nagyon jellemzők Savoyai Eugenne nézve, aki egész életében, minden tetteiben a becsület lovagja volt és az uralkodóval szemben tanúsított tántoríthatatlan hűséggel tett eleget a vállalt kötelezettségeknek.

A Turinban tartott nagy haditanácson Savoyai Eugen azt javasolta, hogy egészen Provence vidékéig nyomuljanak előre. Tudta, hogy ez milyen érzékeny csapást jelent XIV. Lajosra nézve. Ő, aki annyira nemesszívú volt és ellenségeinek mindig megbocsátott, ifjú éveinek ellenségével, XIV. Lajossal szemben engesztelhetetlen maradt. Még ötven év múlva is így ír róla Károly Emánuel Sardinia királyának: «Házunknak nincs nagyobb ellensége, mint a francia királyi ház». Ezért nagy elégtételül szolgált Savoyai Eugennek, hogy az egykori mellőzésekért most bosszút állhat. Tréfásan jegyezte meg Commerci herceg előtt: «Ugy-e, megmondtam, hogy csak fegyverrel kezemben térek vissza Franciaországba. Lajos száműzte az anyámat, viszont én ezer és ezer alattvalóját számúztam a hazájából».

Savoyai Eugen életében beállott gyökeres változás örökre kizárta anyja részére az udvarhoz való visszatérés lehetőségét. Olimpia szeretett volna a spanyol udvarhoz bejutni és fiával Spanyolországba kísértette magát. Dús-gazdag spanyol leányt nézett ki Eugen részére, aki nem ellenkezett ugyan, de nem is kapott az ajánlaton. Azt tartotta, hogy a házasság akadály a harcos ember életében és eltéríti kötelességétől.

Bár Savoyai Eugen akkor még nem volt hadvezér, mégis ő dolgozta ki és ő vitte keresztül a haditerveket. A Habsburg-ház szolgálatában szerzett érdemei elismerésül a spanyol király az aranygyapjú-renddel jutalmazta meg.

Katonai pályafutásán gyorsan halad. Tízévi szolgálat után Lipót tábornokká és 1693-ban már tábornaggyá nevezi ki. Természetes, hogy az udvarnál sok irigye volt, akik nem bocsátották meg neki, hogy rövid tíz év alatt olyan hírnévre tett szert. Caprera tábornok, Savoyai Eugen egyik ellensége, mindent elkövetett, hogy az udvarnál a hős vezér pozícióját aláassa, de kísérletével kudarcot vallott.

XIV. Lajos, aki közben rájött, hogy milyen kiváló erőt veszített el Savoyai Eugenben, nem hagyott fel a reménnyel, hogy visszahódítsa. A marsalli botot, Champagne kormányzóságát és nagy évi járadékot ajánlott fel a hercegnek. A győztes hadvezért semmi sem ingatta meg Lipót iránt érzett hálájában és ragaszkodásában és büszke megvetéssel utasítja vissza Lajos ajánlatát. Ő a császár tábornoka — mondta — és ezt a méltóságot éppen olyan nagybecsüli, mint a marsalli botot.

Az udvari haditanács elnöke, gróf Rüdiger, Starhenberg ajánlatára Lipót császár Savoyai Eugent a török hadjárat főparancsnokává nevezi ki. Hogy mennyire felismerték a benne rejlő képességeket, azt Starhenberg herceg szavai is bizonyítják: «Nem ismerek senkit — mondta a császárnak — akinek több esze, alkalmazkodó képessége, tapasztalata és ügybuzgósága volna, aki nagylelkűbb és önzetlenebb lenne és akit katonái jobban szeretnének és tisztelnének, mint őt».

Savoyai Eugen Péterváradnál már mint fővezér harcol és Pálffy Jánossal egyesülve, fényes győzelmet arat. Az 1697-es hadjárat és a hadjárat fénypontja, a zentai győzelem, igazolták hadvezéri tehetségébe vetett hitet és egyúttal bebizonyították a stratégiai vezetésben való feltétlen biztonságát. Savoyai Eugennek ennél a hadjáratnál minden hadvezéri szerialitására szüksége volt, mert a törökök teljes hadi felkészültséggel döntő ütközetre készültek Zentánál és Kara Musztafa szultán maga vezette a török hadsereget.

Az ütközet előtt a császár utasítást küldött Eugen hercegnek, hogy ne vegye fel a harcot a török túlerővel szemben, amely vereség esetén egész Magyarországot elárasztaná.

Savoyai Eugen már nem vonulhatott vissza. Az elhivatott vezér önmagába vetett bizalmával, a nagy ügy iránti határtalan lelkesedésével kísérte meg a lehetetlent és fényes győzelemre vezette seregét. A kétségbeesett küzdelemben a török sereg nagyrésze elpusztult. Az éjtszaka vetett véget a kegyetlen harcnak. «Maga a nap sem akart előbb lenyugodni — írja jelentésében Eugen — míg ragyogó szemével felséged fegyvereinek teljes diadalát végig nem nézhette».

A győzelem messze világító fénye körülragyogta az ifjú hadvezér nevét, egész Európában hirdetve a magyar vitézséget, amely megtörte a félhold uralmát és hősi önfeláldozással tartóztatta fel romboló útjában az Európa keresztény kultúrája ellen törő törököket.

* * *

Savoyai Eugen rendkívüli szerénységére vall, hogy bár a zentai diadal elsősorban az ő érdeme, a császárnak tett jelentésében a diadalt tábornokai hősi magatartásának tulajdonítja. «Szinte lehetetlennek tartom hű képet nyújtani arról a bátorságról, melyet felséged összes tábornokai tanúsítottak. Kérem felségedet, kegyeskedjék elhinni, hogy az elismerés nemcsak udvariasság részéről. Bár ennek a derék hadseregnek én vagyok méltatlan vezére, nem állhatom meg, hogy ne tulajdonítsam nekik ennek a nagy napnak a dicsőségét. Egy sincsen közöttük, aki nem érdemelné meg, hogy felséged megemlékezzék róla».

A levéllel együtt a győzelmi jelvényeket, a zászlókat és lófarkot is elküldte a császárnak. Eugen egy alkalommal sem mulasztotta el, hogy szót emeljen tisztjei és katonái érdekében. Jutalmazott, de szelektált is. A diadal érdekében szükségesnek tartotta, hogy a csapatok élén mind válogatott tisztiek álljanak, akikre a komoly, döntő pillanatokban mindig számítani lehet.

A zentai győzelem emlékére Ausztriában külön érmet nyomattak, amely Zenta városát ábrázolja, a háttérben hegyek láthatók és mellette a felbomlott török tábor a menekülő harcosokkal.

A zentai diadal hírére, amely Savoyai Eugen nevét egész Európában ismertté tette, a bécsi udvari körökben természetesen fellángolt az irigység a győztes hadvezérrel szemben. Ellenségei, visszaélve a császár hiszékenységével, igyekeztek érdemeit elhomályosítani azzal a váddal, hogy szembehelyezkedett az uralkodó parancsával. Ezek a vádak sértették a császár hiúságát, aki örült ugyan az Eugen sikereinek, de mint abszolutisztikus uralkodó nem tudta elviselni azt a gondolatot, hogy valaki megtagadja neki az engedelmességet.

Savoyai Eugen nem is sejtette, hogy mi készül ellene. A magyar lakosság lelkesedésétől követve folytatja útját Bécs felé, ahol a nép mint felszabadítóját fogadta és ünnepelte.

Eugen herceg audiencián jelentkezett a császárnál, aki hidegen fogadta a győztes hadvezért. Savoyai Eugen átnyújtotta a Zentánál elesett török nagyvezér pecsétgyűrűjét és részletesen beszámolt az ütközet lefolyásáról. A császár szó nélkül hallgatta, minden dicsérő szó nélkül. A törökverő hőst bántotta az uralkodó érthetetlen magatartása és még jobban meglepte, mikor egy barátjától titokban arról értesült, hogy haditanács elé akarják állítani. Fájdalmasan eszmélt rá, hogy ellenségei rosszindulata milyen hamar elfeledtette a császárral a neki tett szolgálatokat. Kevéssel ezután Schilk gróf elkérte kardját és a császár nevében megtiltotta, hogy Bécsset elhagyja. Savoyai Eugen meghajolt a felsőbb parancs előtt. «Ime — mondta — itt van a kardom, még

gőzölög az uralkodó ellenségeinek a vérétől, ígérem, hogy nem kérem vissza, ha nem szolgálhatom vele többé a császárt».

Bármennyire is titokban akarták tartani az eseményeket, valami mégis kiszivárgott a dologból és a bécsiek fellázadtak a császár méltatlan eljárása ellen.

Követséget küldtek Savoyai Eugenhez azzal az üzenettel, hogy bárkivel szemben is megvédik, ha szükség lenne rá. A bécsi nép elhatározta, hogy életét, vagyonát is feláldozza érte, ha a szükség úgy hozná magával. De Savoyai Eugen az ártatlanság tudatának erejével bízott az igazság felderítésében. A császár esetleges lázadástól tartva, vagy talán, mert természetes jósága legyőzte benne a hiúság hangját, megváltoztatta ellenséges indulatát Eugen iránt úgyannyira, hogy mikor Caprera tábornok arra kérte, hogy idézze haditörvényszék elé a herceget, Lipót e szavakkal válaszolt: «Isten ments, hogy mint gonosztevővel bánjak el a herceggel, aki által az Ég annyi kegyvel árasztott el a nélkül, hogy én ezt megérdemeltem volna. Hogyan lehetne bűnös az, kit Isten eszközül választott, hogy az ő szentséges fia ellenségeit megbüntesse». Ezek a szavak egyelőre elnémították az irigység és a rágalom hangját. Savoyai Eugen nemeslelkűségét bizonyítja, hogy bár módjában állott, semmi megtorlással se élt ellenségeivel szemben. Ha a császár eljárása egy kis keserűséget is hagyott a lelkében, az sohasem ingatta meg az uralkodó iránti hűségében. A császár megint kitüntette bizalmával és hogy ne gáncsolhassák többé a herceg cselekedeteit, egy titkos felhatalmazásban mindenben szabadkezet biztosított neki.

XIV. Lajos belefáradt a hosszú hadakozásba és 1697-ben megkötötte a császáriakra nézve előnyös rysvicki békét. Ez megengedte Lipótnak, hogy teljes erejével a török ellen forduljon.

Az angol és holland nagykövetek békére akarják birni a hadakozókat, 1698-ban Karlovichan tanácskozásra gyűlnek össze és fegyverszünetet kötnek.

A fegyverszünet Eugen harcos életében is egy kis szünetet jelentett. Visszatért Bécsbe, de az udvari élet szórakozásai helyett könyveibe merült. Sokat áldozott könyvtárára, amely a legritkább és értékesebb példányok gyűjteménye volt. Eugen a magányos embereknek a tárgyak iránt érzett fokozott ragaszkodásával csüngött könyvein és műkincsein. Amint anyagi viszonyai javultak, rendre kifizette családja adóságait és minden pénzét műgyűjtő-hajlami kielégítésére fordította. Nehéz államügyek közepette is talált rá időt, hogy a művészetnek hódoljon. Bámulatosan fejlett műérzéke nemcsak a pompa iránt nyilvánult meg, mint ahogy ezt kora nagyjainál látjuk, hanem teremtőerőben is kifejezést nyert. Mindaz, amit a véres csaták rövid pihenései alatt bécsi palotájában és ráckevei kastélyában teremtett, a finom művészelket árulja el benne. Építkezéseinél maga választotta ki a mestereket, munkaközben gyakran meglátogatta őket és olyan buzdítólag hatott rájuk, mint a harctéren katonáira. De a művészetrajongás mellett, távol a harctértől, rendes tevékenysége színhelyétől a harcos ember nyugtalan szelleme tovább dolgozott benne és csatája leírására készítette. Karddal és tollal írta a történelmet.

Győzelmes haditénykedésének különösen ránk, magyarokra nézve nagyfotosságú történelmi eseménye a karlovici békekötés, amelyet 1699-ben kötött Lipót császár a portával, melyben a török lemondott Magyarországról, Horvátországról, Dalmáciáról és ezzel együtt lemondott az európai nagyhatalom álmáról is.

REJTETT ZUG.

(Regény.)

MIND A NÉGYEN reáfüggesztették szemeiket. Az ősz főúr belefogott a levélbe :

«A Turgonyi András tartalékos hadnagyra vonatkozó személyi adatok összeállítása azért vett hosszabb időt igénybe, mivel nevezett magyar hadnagy talán a legnyughatatlanabb tiszt az összes hadifogolytáborokban. Pillanatnyilag is szökésben van s Vladivosztoktól Vladimir-Volinszkijig körözik az orosz hatóságok.

Turgonyi András adatai itt következnek :

Az 1917-ik esztendő július havában az usztysziszolszki büntetőtáborból, mely az európai Oroszország archangelszki kormányzóságában a legészakabbra fekvő ilyenmű büntetőtelep, a mongol határra szállították több tisztársával együtt, egy Troickozavszk nevű még szigorúbb táborba. Itt zürjének felügyelete alatt voltak, aki a vörös orosz birodalom leglehetlenebb katonái közé tartoznak. Ezek a zürjén örök például három olyan tisztet, aki szökni próbált, szónélkül lepuffantottak. Valami két hónapig maradt Turgonyi András e telepen, irtózatos nélkülözések között, ahonnét megint továbbhurcolták Virchneudinszkba. Ez talán még kegyetlenebb büntetőtábor. Csita és Irkuck között található ez a hely.

Ebből a rendkívüli szigorral őrzött táborból azonban Turgonyi András ismét csak megszökött és pedig a legvakmerőbb körülmények között, de nem egyedül. Mert magával vitte egy Nagy Sándor nevű bajtársát is, aki elemi iskolai néptanító a polgári életben.

Volt pedig ez az 1917-ik esztendő október hónapjában. Turgonyi hadnagy további sorsára vonatkozó adataink már kuszáltabbak némivel.

Eszerint Turgonyi András menekülése során bajtársával együtt elérte volna Miszovája városkát. Öt-hatezer lakosú kisebb hely ez a Bajkál-tó mellett. Ezen a tájékon abban az időben elmondhatatlan volt a kavarodás. A vörös hadsereg éppen ezen a ponton ütközött meg Kolcsák rendületlen ellenforradalmi alakulataival s az iszonyú kavarodásban Turgonyi András tartalékos hadnagy egy nagy pékműhelybe állt be, amelyet magyar hadifoglyok tartottak fenn nagytitokban. Ottani bajtársai közül Nagy Sándor tanító, Papp Géza 60-ik gyalogezredbeli egyévi önkéntes, egy Seszták nevű önkéntes és egy Dénes nevű másik magyar tanító neveit sikerült felkutatnunk . . .

Itt sem lehetett azonban tartós maradása !

Mert a vörös osztagok szétverték az ellenforradalmi színezetű pékműhelyt, amire Turgonyi hadnagy tovább bujdosott innét is. Orosz tisztí egyenruhában s lakkcsizmában látták utoljára. Hihető, hogy nyugati irányba menekült tovább, az osztrák-magyar határ felé törekedve».

Itt abba hagyta Tavarna grófja, mert körülbelül végére ért a levélnek. Felnézett az aranykeretes csipetője fölé:

— No, Zsuska?

— Köszönöm, igen köszönöm méltóságos uram figyelmét — hálálkodott a leány. — Tudom legalább, hogy hazafelé bujdosik valahol szegény vőlegényem.

A gróf jószívvel próbálta megvigasztalni:

— Meg vagyok győződve, Zsuska, miszerint ezévi karácsonyra be is toppan a maguk szerető körébe . . .

Erre a biztatásra Béry Zsuska hajadonleányszónak leesett a feje.

Tehát megint karácsonyra fog megjönni Turgonyi András! Ó, hányszor biztatták meg a karácsonnyal s hiába . . . Legalább azt mondta volna neki valaki egyszer, hogy piros pünkösdre vegye föl legszebb ruháját, haját pedig bontsa le a térdéig, fűzze tele színes pántlikákkal s virágot is tűzzön bele, mert akkor fog megjönni szerelmesen a vőlegény . . . A napok és hetek pedig múlnak haszontalanul s a Hallgató-molyvára csak nem jön éppen az, akit a legjobban várnak . . .

A méltóságos urat természetesen ottfogták ozsonnára és ő maradt is szívesen. Sőt úgy belemelegedett a társalgásba, hogy sűrű volt már az este, amikor készülödni kezdett. Aközben hosszan érdeklődött el minden iránt s egyszerre nagyot lélezett:

— Látja, öreg barátom, ezt a meghitt családi világot szinte irigylem maguktól. Gyermekeim nékem nem volt, feleségem régen halott és olyan, de olyan egyedül vagyok!

— Valóban, méltóságos uram — válaszolt tisztelettel a tekintetes úr — megvagyunk lelki-békében s mi kell ennél több a megelégedéshez?

A gróf azonban mintha nem figyelt volna oda egykori tisztartóására, ahelyett hosszan nézett körül a szobában, a bútorokon, a hintaszéken s a faliképeken, melyek közül egyszerű olajnyomat volt a legtöbb. Megszólalt aztán, kissé leverten:

— Ha megengedi, nagyságos asszonyom, máskor is tenni fogom tiszteletemet. Csak persze semmi ceremónia! Itt olyan jól érzem magamat.

— Ó, méltóságos uram — szíveskedett a mama. — Mindenkor nagy kitüntetésnek vesszük.

Már indulni készült a vendég, mert felállt. Búcsúzkodás közben megfogta Zsuska kezét:

— A maga ügyéről sem feledkezem meg, kisleányom: tovább

fogok érdeklődni Turgonyi András barátunk iránt. Mert összekötetésem kitűnőek, valóban kitűnőek. Ezt minden túlzás nélkül állíthatom.

— Végtelen hálával köszönjük a méltóságos úr jóságát — bókolt Zsuska, miközben alig észrevehetően meghajtotta magát házuk előkelő látogatója előtt.

IX.

Turgonyi Andrásnak végleg elveszett a híre. Vagy vadak ették meg az ázsiai őserdőkben, vagy az üldözői lötték le. Hisz félesztendőnél nagyobb idő mult el, amióta értesítést küldött róla a Svéd Vöröskereszt.

Azóta nem mutatkozott a gróf, de más, idegen sem vetődött el a molyvára. Háda János tiszteletes úr is került a tájékat: mintha igen-igen el talált volna keseredni valami okból, avagy mintha nem tudta volna elviselni a molyvabeliek keserű szótlanságát. Lopotnyik Antáról szintén semmi hír... Még Dzsmurák cipész is elrejtezett a kaptafái közé. Elvértve hallatszott még a molyva széléből lankadt kalapálgatása, de mindhosszabb kihagyásokkal. Mintha ő is elúnta volna magát az András úrfira való hiú várakozásban, ahelyett lefeküdt már nappal is és balfülére húzván a takarót, aludt a jobbfülén és horkolt csökönyösen...

Hónapok, jaj, micsoda hónapok multak el Tavarna grófjának látogatása óta!

A tisztartói ház lakói egymással is alig beszéltek már. Szótlankodva tett-vett mindenki s eseményszámba ment, ha egy kis eszmecsere indult meg ebéd vagy vacsora után. Legtöbbször szétszéledtek, kiki a dolga után... Imre bácsi naphosszat üldögélt a filegóriában s végleg beletemetkezett az ujságokba, avagy egy-egy kedveltebb íróját húzta ki olykor a tekintetes úr féltve őrzött könyvei közül. Legszívesebben Jósika Miklós báróval társalgott el azelőtt, újabb időben azonban feltűnő vonzalmat érzett Vass Gereben nevezetű prózaírónk művei iránt. Imre bácsinak valóban semmi hasznát nem lehetett volna venni, ha egyszer úgy kerül vala a sor... A tekintetes asszony betegeskedni kezdett még a tavaszon s többször feküdt panasztalanul. Zsuska járt-kelt körülötte egy sóhaj nélkül s csak olyankor törölte meg zsebkendőjével a szemét, ha senki sem látta...

De szemlátomást kezdett összeesni a tisztartó úr is, mert őt — megnehezült életkorán kívül — hazájának sorsa is apasztotta. S legutóbb különösen az öreg feltűnő hanyatlása kezdte aggasztani Zsuskát.

Hiszen bejárta a határt most is, de nem azzal a kedvvel már, mint azelőtt. Lábait egyre nehezebben rakosgatta egymás elé és bár takargatni igyekezett, Zsuska éber szemével észrevette, hogy valami egyéb bú is keseríti szegényt.

Erre is rájött hamarosan.

A tekintetes úr hálószobája közvetlenül a leányáé mellé esett s Béry Zsuszka éjszakánként mind riadtabb szemmel figyelt át a másik szobába. Mert rövidekre zsugorodtak immár az éjjelek, még éjfél körül is szökén lengtek odakint a színek, máskor meg lilaszíne volt a derengésnek. Zsuszka azonban nem tudott aludni. Félkönyökre támaszkodott meg fehér párnáin s aközben dobogó szívvel figyelgetett az apja hálószobája felé, ahol föl és alá járkálgatott az öreg. Sok elintézetlen ügye lehetett sajátmagával a tisztartó úrnak, mert közben-közben megállt s felsóhajtott :

— Ki vigyáz majd reád, leányom?

Zsuszka összerettent az ágyban, mert megértette nyomban, hogy édesapja alighanem olyan útra készülődik, amelyről nem szokás visszatérni . . . Micsoda éjszakák voltak ezek, Teremtőm Uram! A tekintetes úr fel és alá járkált a szobájában, vetkezetlenül, de néha megállt s felsóhajtott ismét :

— Mi lesz veled, Magyarország?

Zsuszka riadtan feküdt ágyában, mert az édesapja harmadszor is megállt odaát s olyat sóhajtott harmadszor is, hogy el kellett facsarnia a szívének, aki hallotta :

— András fiam! . . . András fiam!

Ez lehetett legsúlyosabb sebe a lelkének, mert a nevelt-fiú neve után sokáig, igen sokáig áldogált odaát egyhelyben az öreg . . .

Hanem ezt már Zsuszka sem bírta tovább!

Völegénye nevére párnák közé fúrta megbomlott hajú fejét s visszafojtott zokogással zokogott. Ezekben az elhagyatott éjszakai órákban, amikor csak a nesz hallgatózott az ablakon kívül s kísérteti alakzatú párák gomolyogtak az Ondava vize fölött, Béry Zsuszka élesebben látott mindent, mint a nappal elfoglalt óráiban s világosabban látta azt is, hogy rövidesen magára fog maradni a Hallgató-molyván. És akkor az ő két gyöngye vállára fog súlyosodni minden.

S csak nem jött, csak nem jött Turgonyi András. Teljes félesztendő múlt már el, mióta a hírét sem hallották.

S teljes félesztendő óta nagy tüzek kezdtek lobogni messzemessze . . .

Orosz földön az Antikrisztus világa tombolt már s az ujságok arról tudósítottak, hogy a cárt lemészárolták, családostul. Távolnyugati országokban a népek csatáját vívták a németek, de már lankadón, Tirol havasain pedig éheztek a magyar ezredek . . . Aztán olyan hírek kezdtek szárnyrakelni, hogy muszka földön újabb s minden eddigieknél vérengzőbb csaták és ütközetek lángoltak fel, melyeket azok a cártisztek, kozákok, kadettek és egyéb ellenforradalmi alakulatok indítottak meg, akik méregtől lihegve és véres hajjal keltek az ősi orosz hit és a hagyományok védelmére . . . S elszorult szívvel gondolt reá minden hazafi, mi lesz Magyarország sorsa az egyre éledező pokolban?

Csak a Hallgató-molyván maradt érintetlen a nyugalom.

A messzeségből idáig kéklettek a hegyek láncai, déli irányból a Nagy Magyar Alföld téresedett már, olykor délibáb futkosott rajta, előntve hullámaival mindama kerek koronájú fákat, melyek a Latorca folyó kanyarmeneteit mutatták, nyugati irányból pedig, ahol Upor községnek kellett lennie, az ég alján feltűnt elvétve a vonat füstje, amint leülepedett a szemhatár legaljára . . . De messze volt, olyan messze !

A molyva körül aratni kezdtek az emberek s a kaszák alatt ropogva dült a vetés . . . És akkor egy olyan hír rázta össze a molyva népét, hogy sírni kezdett mindenki, Béry Zsuszka pedig gyászruhát öltött.

A tavarnai gróf címére levél jött a Svéd Vörös-keresztől, hogy orosz földön a bolsevisták kivégezték Turgonyi Andrást . . .

Ám kezdjük a legelején !

Egy hétfői délelőttön gyalogszerrel igyekezett a molyva felé a tekintetes úr. Az aratómunkások közt tartózkodott egyideig s később hazafelé indult. Bukdácsolva ment-ment Béry Bálint egykori tiszt-tartó úr, mert az utóbbi hónapok alatt testben-lélekből összeesett. Nem tudott számot adni magának, miért, de gonosz sejtelmek kínozták. Fölrért a ház elé s meglepte, hogy Imre bácsit nem látja ezúttal a filegóriában, ami emberemlékezet óta nem történt. De a ház előtt sem találta. Nyugtalanító volt a csönd mindenfelé. Amint az ebédlő felé totyogott, rossz érzéstől gyötörve hallotta, amint felesége, aki betegesen feküdt újból, kétségbeesve kiáltott ki többször is :

— Zsuszka fiam, Zsuszka fiam, mi történt?

Az öreg zakatoló szívvel s nyugtalan elmével nyitott be az ebédlőbe. De visszariadt attól, amit odabent látott.

Imre bácsi ugyanis az ablak előtt állt, háttal a szobának, hátul összefogta a két kezét s szomorúan nézett kifelé. Még arra sem rezzent föl, hogy belépett volna a tekintetes úr. Az asztalra borulva pedig ott sírt Zsuszka. A két fehér karjára borult reá, haja szétbomlott és elterült az asztalon s zokogott-zokogott a leány. De oly erőtlenül már, mintha erejét veszítve a zokogásban, félig elálélt volna . . . Előtte kibontott levél hevert az asztalon.

Béry Bálint tekintetes úr remegő kézzel nyúlt a levél után. Két levél is volt a borítékban. Az egyikben a tavarnai gróf értesítette az ő egykori hűséges emberét, hogy előző napon kapta a Svéd Vörös-kereszt értesítését, melyet azonban nincs életereje személyesen vinni el a molyvára, mert a levél tartalma őt magát is összetörte. Adjon az Isten vigaszt mindannyioknak s tenyerével símogassa meg búslakodó fejüket !

Abban a pillanatban mindent tudott a tekintetes úr : Zsuszka kezébe került először a levél s ő felismervén rajta Tavarna urának kezeírását, felbontotta . . .

Most itt hevert a leánya szétbontott hajjal, az asztalra borulva, félig eszmélet nélkül. Nem sírt, inkább nyöszörgött, meg-megrándulva. S akkor nesztelenül és szörnyű sejtelmek között a másik levél után nyúlt a tekintetes úr.

Hanem megrémült! A tudósítás arról szólt, hogy a Bajkál-tó partján vörös különítmények főbelőtték Turgonyi András tartalékos hadnagyot. Vele együtt végeztek ki egy Seszták nevű önkéntest s azonfelül egy harmadik magyart is, akinek nevét azonban mindmáig nem sikerült kipuhatolnia a Svéd Vörös-keresztnek.

Hangzott pedig a levél, amint következik itten:

«Legutóbbi tudósításunkban értesítettük Méltóságodat, hogy Turgonyi András tartalékos hadnagyot a Bajkál-menti Miszovája városkában úgy látták utoljára, amint orosz tiszti egyenruhában, lakk-sizmában kezdte meg újabb menekülését nyugati irányba.

Sajnos, ezúttal sem volt szerencséje a vakmerő magyar tisztnek, akinek neve fogalom lett akkorára az európai-oroszországi és szibériai összes fogolytáborokban. Miszovályán túl alig néhány kilométernyire, a vörös anarchistáknak, az úgynevezett cseka véreskezű legényeinek markába került s mikor vallatni kezdték, szemükbe vágta a nevét. Ez a név pedig a cseka henteslegényeinek szemében a legvakmerőbb ellenforradalmárt jelentette. Nyomban halálraítélték s ott, a Bajkál-tó partján föbe is lőtte egy külön erre a célra kirendelt járőr. Adataink szerint férfiasan halt meg, nyugodtan nézve farkasszemet a feléje irányított puskacsővel. Vele együtt esett össze Seszták önkéntes és egy harmadik magyar, akinek nevét nem tudjuk még. Volt pedig ez az 1917-ik esztendő október havának 29-ik napján.

Sírját nem tudják, mivel a bolsevisták temetetlenül hagyták az erdő szélén. Oroszországban tudniillik olyanok az állapotok ezidőszerint, hogy senki sem törődik a halottakkal.»

Béry Bálint tekintetes úr végigfutott a levélen s leesett a két karja. És ha valaki megfigyelte volna az öreget ebben a pillanatban, észrevette volna, hogy mintha tíz esztendőt vénült volna ez alatt a néhány másodperc alatt. Fehér volt már a haja, mint a decemberi hó.

Igy maradtak sokáig. Imre bácsi az ablak előtt álldogálva, hátul összefogott kézzel, a tekintetes úr végleg összeesve, Zsuska pedig az asztalra ráborulva, feldúlt hajával. Nem sírt már, nem is szepegett, csak meg-megvonaglott vállban.

Egyszer megmozdult s könnyes arcával fölneézett. Utána felállt, megtörölte zsbekendőjével a szemét s annyit mondott határozottan:

— Meg fogom gyászolni halálomig tartó gyásszal!

Senki nem látta sírni attólfogva.

Aközben szorongó hírek érkeztek valamennyi harctérről. Hogy ellankadt már valamennyi katona... Munició van még, de ennivaló nincsen...

Béry Zsuska nem hallotta az ilyen sóhajtozásokat, mert minden idejét megölt vőlegénye emlékének szentelte. De ugyanakkor mindriadtabb szemmel figyelgette szülei összeomlását. Édesanyja alig kelt fel többé: megőrölte az idő és a szakadatlan munka, a tekintetes úr pedig szemlátomást esett össze abban az arányban, ahogy hazája kezdett roskadozni irtózatoss terhei alatt, amelyekbe azok a vén hazafiak vitték bele túlnyomórészt, akik a végső és könyörtelen győzelmet akarták kicsikarni mindenáron... Igenis, a tekintetes úr már nem járkált fel és alá éjszakánként a szobájában, nem említette nevelt fia nevét. Csak elvétve esett meg, hogy miközben szótlanzkodva s mellére esett fejjel üldögélt a tornácra, meg-megingott ősz feje:

— Ó, én megölt életem!

Hanem meglepő fordulat történt ekkor: a legutolsó pillanatban észbekapott Imre bácsi s ő, aki legalább tíz esztendővel előzte meg tehetetlenné vált öccsét, abbahagyta a karosszékekben való üldögélést meg az újságolvasást. Egy reggelen fürgécskén toppant ki az ágyból s odatipegett a gyászabborult Zsuskához:

— Hugocskám, add elé csak a tisztartói botot! Mert elkövetkezett immár a mi időnk!

S megmarkolván a kampósbotot, nekivágott először a gazdasági udvarnak, utána a határnak, hogy ellenőrizze a kint folyó munkát.

Béry Zsuska, mikor meglátta így az öreget, felmosolygott révetegül, szomorúan s rájött maga is, mi a tennivalója! Szorosabban venni kézbe a házkörüli teendőket. S rájött, hogy ez az egyetlen kötelessége ezentúl... Mert egyesek összeeshetnek és meghalhatnak, de az élet megyen tovább a maga útján.

Imre bácsi kicsépelgetett és betakarítottatott, Zsuska a házban és az apró jószág körül intézkedett. Akkorára megjöttek az októbertvégi esők. Egy ilyen délelőttön meglátta Dzsmurák András, hogy Zsuska kisasszonynak, miközben a gazdasági udvaron haladt át, csaknem sárbaerült az apró topánkája. Fejet csóvált erre Dzsmurák András, aki rég felhagyott már fellengző terveivel:

— Ejnye! Ejnye!

Tudta nyomban, mi a kötelessége.

Tüstént a lakására baktatott, ott centimétert, papírt és ceruzát szedett elő s aztán a tisztartói lakba ment föl. Ott fölkereste a kisasszonyt s megállt előtte tisztelettel:

— Kezicsókolom, kisasszonyka!

— Isten hozta Dzsmurák bácsi! — köszönt vissza jószívvvel a leány. — Valami baj van?

A fránya lábbeli-készítő egy nagyot fúj a levegőbe:

— Úgy tapasztalom, kisasszonyka, hogy baj van. Megfigyeléseim szerint eljött az őszi saraknak időpontja, minélfogva szándékom mértéket venni a kisasszonyka lábacsakájáról s megfelelő állású apró csizmát varrni a kisasszonykának...

Zsuska csak most értette meg, mit akar tulajdonképpen Dzsmurák András. Kedvesen bókolt rá :

— Ó, ez csakugyan okos gondolat, Dzsmurák bácsi ! Nem bánom, vegyen mértéket a lábamról !

Dzsmurák András aszerint cselekedett. El-elbabrálgatott a kis-asszony formás lábai körül, mialatt nem-egyszer összeremegett (pedig nem mai legény volt már Dzsmurák András !) s azzal fejezte be :

— A csizmácska remekbe fog készülni, ha Dzsmurák mondja egyszer. Színe és minéműsége fekete sevró lesz, mely oknál fogva gyalogszerrel hajt be Nagymihályba a vén Dzsmurák, ott megvásárolja a sevróbőrt, visszabaktat oszt ugyancsak a két talpán s a többi már az ő dolga lesz.

— Vonaton megy be, Dzsmurák bácsi ! — tiltakozott élénken Zsuska. — Majd adok magának útiköltséget !

A Hallgató-molyva cipésze azonban, akit váltig keserítettek a legutóbb bekövetkezett bajok és szerencsétlenségek, csökönyösen tiltakozott :

— Csupán a sevróbőrnek valószínűségi árát fogadom el, kis-asszonyka, Nagymihály városát pedig minden körülmények között gyalogosan fogom megközelíteni. Megmondom a kisasszonykának, minő okból? Ha ugyanis magamba megyek az országúton, a levegőtől megtisztul a fejem s okos gondolataim lesznek tőle . . . Oszt a talpamat is megszellőztetem keveset.

Zsuska látta, hogy hiábavaló itt minden meggyőzés s ezért csupán a sevróbőr árát adta át Dzsmurák mesternek, aki másnap útnak kerelkedett s harmadnapon fejbúbjáig sárosan került vissza a Hallgató-molyvára.

Attól kezdve egy hétig alig látta valaki a mestert.

Egy hét múlva azonban újból jelentkezett a tisztartói lakban, kezében egy pár takaros kis sevróbőr csizmácskával. Zsuska, amikor meglátta, elpirult a hajáig.

— Jaj, de aranyos kis csizmák ! Köszönöm, nagyon köszönöm magának, Dzsmurák bácsi !

Komolykodva kérdezte utána :

— S mivel tartozom, Dzsmurák bácsi ?

Dzsmurák András még jobban szemébe húzta erre lyukas posztókalapját s annyit mondott, komor szóval :

— Lelketlen embernek mondják Dzsmurákot, pedig lelke is, szíve is van Dzsmuráknak . . . Nagy az örömöm, hogy jobbkedvűnek látom a kisasszonykát, hát csak tessék elfogadni tőlem ajándékba. Ezen már úgysem lehet változtatni !

Turgonyi Andrásról egyetlen szó nem esett. Ámde megsejtette Zsuska, hogy véglegénye halála az oka Dzsmurák András kietlen lelki-állapotának s erre a fölfedezésre megnedvesült a leány szeme. S amikor megszólalt újra, bánkódó volt a hangja :

— Azért én is gondoltam magára, Dzsmurák bácsi . . .

Átlibbent az ebédlőbe s néhány pillanattal később egy szép tajtékipipát hozott ki :

— Magának vétettem, Dzsmurák bácsi. A héten.

A fantazta cipész nem tudott mit szólni, de még vakkantani sem. Mert attól félt, hogyha egyetlen szót makog, hangosan találja magát elsírni a következő pillanatban. Lehajolt, kezét csókolt Zsuskának, még mélyebbre húzta szeme fölé a kalapot, átvette a pipát, motyogott valamit s elment.

Zsuska pedig felhúzta a sevrőbőr csizmácskákat : mintha a lábára öntötték volna. Magában pedig így szólt :

— Istenem, mégis van, aki gondol reám !

S attól fogva a kiscsizmákban járta a gazdasági udvart meg az istállókat. Imre bácsi pedig került-fordult azalatt a határban, hogy ellenőrizze a késő-őszi munkákat.

Hanem az eseményeket nem lehetett feltartóztatni . . . Október hónapnak legutolsó napján térdrebukott Magyarország s utána el is hanyatlott végképp . . .

Valahol, néhai I. Ferenc József birodalmának délnyugati szegletében, fekete füst csapott fel, amelyből vörös lángok kezdtek kitörni . . . E füstgomolyag és ezek a lángok fölcaptak és dohogtak aztán köröskörül s ugyanakkor a még megmaradt hornyisták fujni kezdték az Utolsó Takarodót, melytől elszürkültek népek és császárok . . . A megrendítő kürtszó az Ortler havasain harsant meg először s összerázkódott tőle, aki hallotta . . . Erre egy második kürtös kezdte fújni, valahol s kufsteini vár tetővonalán . . . Akkor megzendültek az összes trombiták a csehöldi Érchegységben, a krakkói erődök táján, a csernovici kaszárnyákban, valamennyi életbenmaradt kürtös fujta már Csikban és Háromszékben, az orsovai parton, Szerajevóban s onnét le, Kararóig . . .

Mintha a négy arkangyal lépett volna ki a felhők szélére s fujta volna a Végítélet harsonáit . . . Iszonyat volt ! Iszonyat volt !

Néhai I. Ferenc József birodalmának valamennyi sarkában recsegett és ropogott minden . . . Soha még birodalom nem esett össze ilyen elhagyatva és ennyire nyomorultul !

Aztán megindultak a tépett ezredek és zászlóaljok a világ négy sarkából . . . Haza, haza, rongyos baka ! De felsőbb parancsra elhanyagták előbb fegyvereiket s géppuskáikat s visszahagyták az ágyukat. Köröskörül pedig fölszedték ezeket a fegyvereket és géppuskákat az ellenünk zendült népek s ugyanakkor megfordították az elhagyott ágyukat is Magyarország ellen.

Lucskos novemberi délelőtt volt, mikor a tekintetes úr megtudta, hogy vége a hazájának. Sálakba és nagykendőbe csavarva kucorgott a tornácon s tudta már, hogy nem érdemes ittmaradni többet ebben a bitangra-fordult életben. Észrevétlenül kijött hozzá Zsuska s megállt

mellette szomorúan. Majd előkerült Imre bácsi s megállt szótlanul az oldalán . . . Így maradtak sokáig hárman, elmebúsító gondolatok között . . . Sáfrányszínű volt az arca a tekintetes úrnak, a szája alig mozgott. Egyszer azonban felmotyogott még :

— Imre bátyám . . . vigyázzon . . . Zsuskára . . .

— Tudom, mi a kötelességem, öcsém — mondta rá szárazon Imre bácsi.

A tekintetes úr ekkor belenézett mégegyszer a novemberi tájba. Latyakos volt a vidék, csupaszok és nedvesek a fák. Ködoszlopok takarták el a Verhovinát és köröskörül a messzi hegyeket. Alig lát-szott valami, mindössze az Ondava gátja rémledezett elő kísérteti-barnán a ködök széleiből. A tekintetes úr belenézett ekkor a nyirkos ködbe s annyit suttogott magában :

— Kár . . . Magyarországért . . . !

Karikára nyílt a szeme s feje a mellére billent.

Abban a pillanatban feljajgatott Zsuska :

— Apám ! Kedves apám !

De a tekintetes úr ezt már nem hallotta többet.

Feljajgatott szegény Béry Zsuska, de visszatartotta a könnyeit. S ezt a jajgatást átvette a régi ház, át az egész molyva. Cselédek siettek elő, felhagytak minden munkával, bevitték halott urokat, majd levet-ketették, megmosták s akkor magyar ruhába öltöztették.

Aztán megszűnt a jajgatás is és iszonyú hallgatásba merült a Hallgató-molyva.

Harmadnapon volt a temetés.

Erre a napra karavánostul sereglettek össze a molyvára mindazok, akik életében tisztelték és megbecsülték a tisztartó urat avagy, akik csak egyszer is kezet fogtak vele. Az Omlás-pusztáról átjöttek régi cselédei, hogy volt gazdájuknak megadják a végső tisztességet. Össze-jöttek öreg kasznárok, intézők, hajlottvállú pajtások s az a négy pap, aki temette a tekintetes urat. Nem kellett messze vinni a koporsót : a tisztartói lak hátában hallgatózó tölgyes megett volt az apró temető.

Mindenki ott volt, kivéven a tekintetes asszonyt, aki magával-tehetetlenül feküdt az ágyban. Zsuskának gyászruhát sem kellett öltenie : rajta volt már a gyász, mellyel vőlegénye emlékét őrizgette. Háda János hardicsai lekipásztor búcsuztatta legjobb kenyerespajtá-sát s abban a pillanatban mindenki fölsírt . . .

Csak Zsuska nem könnyezett. Fénytelen szemekkel nézett maga elé, miközben Imre bácsi tartotta karon egyetlen hugocskáját.

Amikor elhangzott volna az Úr Imája is, a cselédek vállaikra emelték halott gazdájuk koporsóját. S megindult a menet az elhagya-tott temető felé.

Nem mentek sokáig, mert száz lépés után megállapodtak. Száz lépés után ugyanis a menet harsogni kezdte a XC-ik zsoldárt, az Isten hatalmát és végtelenségét dicsőítő éneket :

*Tebenned biztunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem Ég, sem Föld nem volt formálva:
Te voltál és Te vagy erős Isten
És Te megmaradsz minden időben !*

Mindenki sírt, mert az öreg tekintetes elmulásával összeesett a hazának szerencsétlensége is. Száz lépés után megálltak újból s fújni kezdték a második verset :

*Az embereket Te meghagyod halni
És ezt mondd az emberi nemzetnek :
— Légyetek porrá, kik porból lettetek ! . . .
Mert ezer esztendő Előtted annyi,
Mint a tegnapiak ő elmulása
És egy éjnek rövid vigyázása . . .*

Ott fujta a zsoldárt keserűen Dzsmurák András is és bajusza hegyéről sebesen potyogtak a könnyei. Pedig Dzsmurák András görög-katolikus volt.

Igy haladtak lépést, mintha nehéz lett volna a koporsó s a zsoldár hangjait csak az Ondava gátja verte vissza. Mindenkinek hullt a könnye, kivéven Zsuskát. Mintha saját szerencsétlenségét siratta volna előre minden ember.

De ott zengte a zsoldárt nemcsupán Dzsmurák András, hanem vitte-vitte égnekemelt arccal Mátyás elsőgazda is. Az ősz ember szintén gazdája koporsóját vitte s könnyek peregtek ráncos arcán, mert tudta, hogy az eltűnt szép napokat nem lehet visszatámasztani többé . . . Béry Bálint tekintetes úr kihült testét leengedték a földre, majd görögni kezdtek rá a rögök az elhagyott molyvai temetőben . . .

Akkor behúzták földdel s a sír végébe odatűzték a fejfát, melyen írva volt, hogy : Béry Bálint hatvan esztendősen elfáradt teste pihenni tért meg elődeihöz . . .

Lucskos, ködös és hideg volt az a november eleje.

Zsuszka mély szótlanysággal indult meg a szüli házba, ahol tehetetlenül feküdt már az édesanyja. Imre bácsi karján ment-ment visszafelé a molyvának, miközben mindenki körülölelte a részvételével. Hisz tudták az emberek, hogy édesanyja aligha kel fel többé s Imre bácsinak sem sok lehetett hátra. Béry Zsuszka visszamarad akkor olyan egyedül, hogy reagondolni is szörnyűség !

Temetés után halotti-torhoz jelentek meg a tekintetes úr barátai, jóismerősei és tisztelői, úgyszintén a cselédemberek is. Eddegéltek, iddogáltak, el-elbeszélgettek az elköltözött viselt dolgairól halk hangon és kegyelettel s közben-közben rázendítettek egy bűnbánati énekre :

*Ne szállj perbe énvelem,
Ó, én édes Istenem!
Mert meg nem igazulhat előtted lelkem,
Kárhozatra kell mennem . . .*

Hanem utána, hogy az est fekete színei kezdtek szétterülni a molyván és környékében, a tor vendégnépe is készülödni kezdett. Elbúcsuztak a ház kisasszonyától s általa jobbegészséget kívántak az édesanyjának is.

Milyen halott maradt a ház! Hogy mentek azok az első napok!

A katonák, akik hazaözönlöttek a harcterekről, a kuckóba huzódtak vissza s balfülökre borítván a pokrócot, aludni kezdtek mélyen, mialatt a haza határain omlani kezdett befelé az ellenség. Minden oldalról egyszerre . . . És nem állt ki senki ellenükbe! December végével a Szepesség felé nyomultak már a csehek, de ott szemben találták magukat a Görgey-testvérekkel, akik szülőföldjük szörnyű védelmére álltak ki az egyszál-kardjukkal . . . Kevesen voltak a Görgey-testvérek vakmerő legényei, hát elestek mind-mind . . . És ahogy jött volna megint a Szent Este, fölszedelőzködött Hornyák Péterné is a molyván s bekopogtatott a tisztartói-házba . . .

Zsuska kisasszony jött eléje, aki kétszeres gyászt viselt immár:

— Isten hozta, Hornyákné! Mi jót hozott nekünk?

A fiatal hadiözvegy igazított valamit a fejkendőjén. Nehezen fogott bele:

— Nem is tudom, hol kezdjem kéccségembe. Mert avégett gyöttem, kisasszonyka, hogy mi lesz most mán velem és kiscsaládommal, ha meghótt a szegény tekintetes úr. Mert a félángáriát megkaptam tőle azért, mivelhogy elesett az uram . . .

— Hát marad minden a régiben, kedves Hornyákné — felelt bánkódó hangocskáján Béry Zsuska. — Senkit sem hagyunk el árvaságában. A birtokot majd elvezeti Imre bácsi, Mátyás gazda meg magam. Mert a mama igen-igen odavan már . . . És ha ők is elmennek egyszer innét, magam fogok tovább-bajlódni majd . . .

S Hornyák Péterné csaknem fölajgatott a kisasszony riasztó gyásza miatt. Fejkendője csücskét a szájába szoritotta, hogy föl ne zokogjon hangosan:

— Oszt mi hír az úrfirul?

— Az úrfit megölték — felelt szárazon Béry Zsuska. — És soha-soha nem fogok férjhezmenni, kedves Hornyákné . . . Hű maradok vőlegényem emlékéhez!

Nézték egymást, nézték. Az özvegy menyecske meg az özvegy menyasszony. Akkor így kezdte a szót Hornyák Péterné:

— Nem hiszek én abba, kisasszonyka, hogy meghalt volna az úrfi! Hány hadifogolynak hozták haza a hótt hírit s mégis él Muszkországba vagy Szibériába . . . Avégett is gyöttem, hogy megmondjam

a kisasszonykának : ma éccaka az úrfival álmodtam. Azt álmodtam, hogy András urfi magos hóba törte magát, csaknem a nyakáig ért nekie, oszt úgy igyekezett hazafelé. Sovány volt az éhségtől, az arca pedig beesett . . .

Béry Zsuska sóhajtott egy szívszakasztót :

— Kedves Hornyákné, az én vőlegényem és nevelt-bátyám aligha fog már hazatérni többet . . . De meggyászolom legalább halálomig tartó fekete gyászszal !

Jött-jött a Szenteste és ha nagy magányba süllyedt is a Hallgató-molyva, hírek ide is elhatottak azért. S ezekre a hírekre még mélyebbre esett a feje valamennyi magyarnak. Nyomultak, egyre nyomultak előre a csehek s elővédjeik a kassai országúton bandukoltak már előre.

Akkoriban történt, hogy egy hideg alkonyaton ágyához intette Zsuskát az édesanyja. A tekintetes asszony alig suttogott már, de azért összeszedte minden erejét :

— Zsuska te, Zsuska, mi lesz veled?

— Csak nyugodjon meg, édesanyám — simogatta bucsuzkodó szülője haját a leány. — Majd jobbrafordít mindent az Isten.

— Lányom, lányom, mi lesz veled? — suttogta szünetlenül a tagjaiban végleg elgyengült tekintetes asszony.

Másnap éjszakára halott volt ő is.

Újból összejöttek jóbarátok, ismerősök, tisztelők feleségeikkel és leányaikkal, négy pap végezte a szertartást s megindító gyászbeszédet mondott Háda János hardicsai lelkipásztor. Ezt elősmerte mindenki. A cselédek vinni kezdték a koporsót, az apró és elhagyott temető felé, útközben azonban megálltak s újból megharsant a halhatatlan ének:

*Tebenned bízunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek nem voltak,
Hogy még sem Ég, sem Föld nem volt formálva:
Te voltál és Te vagy erős Isten
És Te megmaradsz minden időben . . .*

Ott vitte az éneket Dzsumrák András is, noha — mint tudjuk — görögkatholikus volt, egyebekben áhitattal fujta az éneket Mátyás elsőgazda is.

Aztán dörögni kezdtek a göröngyök s megrendülve állta körül mindenki a sírt.

Aztán végleg behúzták földdel.

Béry Zsuska száraz szemmel indult meg hazafelé, az Imre bácsi karján. Mintha több könnye nem lett volna már szegénynek . . .

Milyen üres maradt a ház ! S micsoda napok következtek reájok !

A Szentestét karácsonyfával ünnepelték meg a tisztartói lakban most is. Egyszerűbb keretek között, mint máskor, de azért a Jézuska most sem feledkezett meg senkiről a molyva emberei közül. Volt rá

gondja a kisasszonynak, aki mindenkinek átnyujtotta a maga aján-dékát. És mialatt kicsinyek-nagyok hálálkodtak neki, Zsuska szét-nézett maga körül és mert senki-senki nem volt, aki őreá is gondolt volna, ezen az estén, zokogás kezdte fojtogatni . . . Az árvák árvájá-nak érezte magát.

Hanem mégis gondolt reá valaki. Mert Imre bácsi odalépett az ő kis hugához s halk meghatottsággal annyit mondott neki :

— Terólad sem feledkeztek meg, hugocskám . . .

Zsuska egyszerre fölfigyelt s tanácstalanul pillantott el a szobá-ban. De nem látott semmit.

Imre bácsi ugyanazzal a meghatottsággal folytatta :

— Látod azt a tulsó görbe ágacskát a karácsonyfán? . . . Valami van rajta . . .

Mind odanéztek. Gyűrött és piszkos levelezőlap lógott a kará-csonyfa tulsó szélében. Az utolsó pillanatban kötözhetette oda valaki. Szörnyű gyanú villant fel Zsuskában, de azért uralkodni próbált magán. Bátortalanul kérdezte, mialatt remegett minden tagjában :

— Ki írta, Imre bácsi?

— Nézd meg közelebbről, hugocskám ! — biztatta gyöngéden a dédnagybácsi.

A sokat szenvedett fiatal menyasszony odalépett erre, félig a karácsonyfa mögé, reszkető kézzel lebontotta spárgájáról a levelező-lapot, amelynek teméntelen országon kellett összevisszahányódnia, amíg elérte a Hallgató-molvvát. Kezébe vette, bizonytalanul forgatta meg az ujjai között, rápillantott az írásra s akkor . . . Akkor halott-halvány lett szegény, felsikoltott és zokogva borult az asztalra.

Senkisem értett semmit. Imre bácsi pedig odalépett Mátyás első-gazdához s annyit mondott a fülébe, félhangon :

— András úrfi írt . . . Mert él és hazafelé siet . . .

Abban a pillanatban megmozdult mindenki a szobában. Zsuskát fogták közre : a kezét keresték, a haját simogatták s aki nem tudott közelférközni hozzá, legalább a ruháját igyekezett megérinteni. S aköz-ben vigasztalták, biztatgatták innen is, onnan is :

— Kisasszonyka, kisasszonyka . . . Hát mégis van Isten !

Béry Zsuska egyre zokogott még, az asztalra borulva. Percek és negyedórák multak el, amire annyira magához tudott térni, hogy föl-hajolt s csipkés zsebkendőjével megtörölte a szemét. Még mindig köny-nyezett s remegő szájszéllel szólt a dédnagybátyjához :

— Igaz ez, Imre bácsi?

— Igaz, kislányom — válaszolt csöndesen az öreg.

Szegény Béry Zsuska, akinek annyi bú és gyász gyötörte formás fejét, piros örömré gyulladt abban a pillanatban s széttárt karral repült-repült a mosolygó öreg nyakába :

— Köszönöm, Imre bátyám . . . Míg élek, soha el nem felejtem a jószágát !

S úgy maradt az öregúr nyakában.

Akkor már kézről-kézre járt a gyűrött és piszkos levelezőlap. Annyi volt rajta:

«Kedves kis Menyasszonyom!

Még élek... Tavaly október 29-ik napján a vesztőhelyről ugrottam meg egy Seszták nevű magyar önkéntessel, aki később leszakadt az oldalamról. Hazafelé megyek megint s ha Isten megsegít, 1919 husvét másodnapján egész veder vízzel öntelek végig. Az öregeknek csókolom a kezét, téged a régi hűséggel ölel:

András».

Tintaceruzával volt írva a lap. Megnézte a keltezt: «1918 május 26». Csaknem hét hónapja volt tehát, hogy útjára indult a levelezőlap.

Zsuska, ahogy két fehér karját levette volna az Imre bácsi nyakáról, mosolyogva nézett körül. De azért kis bánat árnyéka is remegett a hangjában:

— Mikor jött, édes Imre bácsi?

— Az egyik azon a napon, amikor szegény anyád meghalt...

— Hát másik lap is van? — rebbent tébolyult örömmel a leány.

Imre bácsi csak ekkor eszmélt föl s szeretettel bókolgatott az ő kishugára:

— Várj csak, várj csak, lelkem, mert lassan kezdek magam is belegabalyodni. Mondom, a haláleset napján jött az András lapja. Csaknem elájultam, mikor megismertem az írást... Abban a mély gyászban arra gondoltam hirtelen: nem foglak méginkább felzaklatni s úgy éreztem, szebb is lesz, ha a kis Jézus lep meg az örömhírről...

— Köszönöm, Imre bácsi, köszönöm — ismételtette Zsuska, félénk mosollyal.

És miközben mély áhitatban figyeltek oda mind, Imre bácsi meghatódva folytatta:

— Alig sikerült uralkodni magamon, kishugom, azonfelül nyugtalan voltam amiatt is, nem hamisítvány-é ez a lap?... De van Isten, van Isten! Másnapra, mikor a temetési előkészületekkel volt elfoglalva a ház, megint én vettem át a postát s majdnem a szívem állt el... Soha a véletlennek ilyen találkozását! A másnapi postával tudniillik levél jött Gálszécsről s a levelet egy Seszták nevű volt magyar önkéntes írta a címedre, hugocskám.

— Ki az a Seszták? — kérdezte Zsuska.

Imre bácsi most már nagy lelkibékében beszélt tovább:

— Nem emlékszel reá, lelkem? Mikor a Svéd Vörös-kereszt azt a földigsujtó értesítést küldte a gróf úr öméltóságának, benne volt, hogy Andrást 1917 október 19-én kísérték ki a vesztőhelyre egy Seszták nevű önkéntessel, akit szintén ki akartak végezni. De érthetetlen módon sikerült megszöknie a legislegutolsó pillanatban, most itthon van már, Gálszécsen s onnan írt neked... Engedd meg, hugocskám, hogy felolvassam!

— Jó lesz, Imre bácsi — szólt kis mosollyal Zsuska. — Mit ír?

— Azt írja — folytatta az öreg, de most már maga is mosolyogva —, hogy András él s csak vakmerőségének köszönheti, hogy nem lőtték agyon . . .

A leány itt dédnagybátyja felé tárta két karját :

— Olvassa föl, kedves Imre bácsi ! Olvassa föl !

Imre bácsi először elkotorászott a zsebeiben, kihúzta a levélkét és míg a molyva népe közelebb húzódott köréje, a karácsonyfa alá, olvasni kezdett, meg-megremegő hangon :

«Kedves Kisasszony !

Ha nem lennék szerénytelen, azt hiszem, érdekelni fogja ez a levelem. Hisz azt akarom megírni, hogy az én legdaliásabb és legrokonszenvesebb barátom : Turgonyi András tartalékos hadnagy nem halt meg, hanem él Oroszország földjén s minden erőfeszítése az, hogy hazakerüljön egyszer. Csakhogy minden lépésére vigyáznak a bolsevisták s bizonyos, hogy elevenen nyúznák meg, ha kézrekaparinthatnák valahogy. Mert vandál híre szétvert már egész Szibériában s az európai orosz földön.

Sebtében írok csak, hogy megnyugtassam, kedves Kisasszonyt. Fölteszem ugyanis, hogy állítólagos halálának híre eljutott a Hallgató-molyvára is s maga, kedves Kisasszony, kétségbeesve éli egyik napját a másik után. Ha ilyes hír érkezett magához esetleg, az a félreértések vagy a hibás nyomozások fatális talákozása. Mert a kijelölt vesztőhelyről vele együtt menekültem heteken át, embertől soha nem járt őserdőkben.

E menekülésünk során annyit beszélt nekem magáról, kedves Kisasszony, az ő felejthetetlen menyasszonyáról és kishugáról, hogy — bocsásson meg érte ! — én is úgy megszerettem magát, mintha a saját nővérem lenne. S másodszor bocsásson meg, ha kuszáltan és röviden írok csak, de annyi a mondanivalóm, hogy legokosabb lenne talán, ha személyesen adnám elő. Hosszan írni nem sok kedvem, mert mindössze a napokban vergődtem hazáig s belefáradtam iszonyú szenvedéseimbe. Ráadásul hazám roskadozó állapota is búsít. Ha úgy látná jobbnak, kedves Kisasszony, hogy személyesen keressem föl, a legnagyobb készséggel állok rendelkezésére. Közel lakom : itt, Gálszecs mellett. Tisztelettel csókolja a kezét :

Seszták önkéntes».

Utóirat gyanánt a pontos címe következett.

Zsuska, ahogy föltekintett volna a levélből, kacagni kezdett, de a könnyein át :

— Emberek ! Asszonyok !

S mert nem tudta, mit csináljon szívhasogató örömeiben, hozzálibbent a legközelebb álló Hornyák Péternéhez, megölelte és össze-csókolta :

— Istenkém, Istenkém, csakhogy énreám is gondoltál egyszer! Sose volt még ilyen karácsonyestém!

A cselédek könnyes szemmel álldogáltak a karácsonyfa alatt szeretetükkel és ragaszkodásukkal vették körül a kedves teremtest.

Aztán elszéledtek, előbb azonban mindnyájan kezét csókoltak Zsuskának.

Odakint szelíd havas éjszaka borult a tájra. Felhős volt az ég s egy csillag sem látszott.

Nemsokára Imre bácsi is alváshoz készülődött. Zsuska ránézett:

— Én most mindjárt hosszú levelet kezdek írni annak a drága Sesztáknak... De magamban félek föntmaradni. Mertha nincs kihez szólnom, talán eszemet veszem az örömtől. Behívom a két lányt talán... Jó lesz, Imre bácsi?

— Jó lesz, kisfiam, — simogatta meg az öregúr. — Tégy mindent úgy, ahogy a legjobbnak látod.

A két leány bejött, leült a karácsonyfa alá s diskurálni kezdett halkan. Béry Zsuska is leült, de az asztal mellé s illatos levélpapírt terítvén ki maga elé, írni kezdett:

«Kedves Önkéntes Úr!

Soha szebb karácsonyestét, mint amelyet maga szerzett nekem! Áldja meg érte ezerszeresen az Isten! És kérve-kérem: siessen hozzánk, de azonnal! Irja meg, mikor jöhet s szánkó fogja várni a terebesi állomáson... Nem tudom, mint köszönjem meg jóságát és figyelmét?»

És írt és írt. Csaknem éjfélig.

X.

A csehek közeledtek, egyre közeledtek Kassa felől s egy napon csak elmaradtak a magyar ujságok is. S ezzel magáramaradt a Tót Lapály. Védtelenül, elhagyottan.

Akkor már benne voltunk az 1919-ik esztendőben. És ez esztendő második hetében, egy csütörtöki nap délelőttjén, nagy eseménye lett a Hallgató-molyvának: megérkezett Seszták önkéntes.

A szánkó csörgésére Zsuska felkapta kurta bundácskáját, fejébe nyomta kis prémsapkáját s a tornácra sietett ki lélekszakadtan. Akkor már leugrott a szánkóból Seszták önkéntes s ahogy megfordult és a tornác felé indult volna el, a tornácra egy olyan szép fiatal leányt látott magára mosolyogni, hogy csaknem a szíve szakadt meg. Béry Zsuska pedig látott egy széles pofacsontú, viharoktól megszántott ábrázatú deli legényt közeledni maga felé. Eléje sietett a néhányfokos lépcsőn s mindakét kezét nyujtotta neki egyszerre:

— Isten hozta, kedves önkéntes úr! Jaj, de vártuk már!

— És én szívesen jöttem, kedves kisasszony — kezdte észrevehető zavarral Seszták önkéntes.

Zsuska kedvesen tiltakozott :

— Ne szólítson kisasszonynak ! Szólítson csak a keresztnevemen!

— Köszönöm — mosolygott boldogan a messzi világokból hazáig vergődött katona.

Azalatt fölértek a tornácra. Ott már elékerült Imre bácsi is. Az öreggel ugyancsak szíves volt a találkozás. Fürgécskén topogott :

— Isten hozta, öcsémuram, Isten hozta ! Minálunk valóban szívesen látott minden vendég, de nyugodt lélekkel mondhatom, senkit még soha úgy nem vártunk, mint kedves öcsémuramat.

— Köszönöm, kedves bátyámuram — szólt elfogódva Seszták önkéntes.

Utána Zsuskára pillantott s annyit kérdezett suttogva :

— Az édesatyja?

— Nem. Szegény édesapám nagybátyja, Mert ketten vagyunk már csak . . . — s nehezet sóhajtott.

Seszták nem értette jól a választ, de hallgatott. Így léptek be az ebédlőbe.

Zsuska itt levetette a bundácskáját s ott állt az önkéntes előtt mélységes gyászban. Sötét volt rajta minden, csak az arca maradt fehér s csak a kenderhaja tette ellenállhatatlanná . . . És mert Seszták csodálkozva állt meg a leány előtt, Zsuska annyit mondott neki, mély bánattal hajtva meg a fejét :

— Nem érti, úgy-e, miért vagyok ilyen gyászban? . . . Istenem ! Két hónap alatt halt meg apám-anyám. A mamám rég betegeskedett már, szegény apámat pedig Magyarország sorsa ölte meg. Meg aztán mindkettejüket epesztette az Andráskáról érkezett iszonyatos hír is . . . Ők azzal a tudattal mentek el innét mind a ketten, hogy régen halott az én nevelt-bátyám és vőlegényem . . .

Seszták önkéntes csöndes szóval nyugtotta a kezét.

— Fogadja baráti részvételem, kedves Zsuska !

— Köszönöm, köszönöm . . .

És mialatt tízóraihoz terítettek, az önkéntes elszontyolodva beszélt :

— Szegény András, ő semmiről sem tud semmit. Még magáról sem, Zsuska. Az tette csak nyughatatlanná s amiatt panaszkodott nekem folyton, hogy soha egyetlen sornyi írást nem kapott magától . . .

— Istenem, hányszor írtam pedig ! — kiáltott föl a leány.

Az önkéntes maga elé bólongatott :

— Gondoltuk mi ezt, Zsuska. Csak persze András is szakadatlanul változtatta a helyét : nem volt nyugta egyetlen hétre sem addig a pillanatig, amíg el nem szakadtunk egymástól . . .

Tízóraihoz ültek le s azon voltak mind a hárman, hogy minél hamarabb túl legyenek rajta. Akkor nekihelyezkedett kényelmesen a hallgatásnak Zsuska is, Imre bácsi is és miközben odakint hullongani

kezdett a hó, Seszták önkéntes cigarettára gyújtott és így kezdett beszélni :

— Ott fogok bele talán, bogy Misszovájától nem messze elfogtak bennünket a cseka emberei : Andrást, egy Dienes nevű magyar tanítót és magamat. Mivel pedig orosz tiszti egyenruhában voltunk mind a hárman, nem sokat teketóriáztak velünk, banem halálra ítélték.

Úgy volt, hogy délután végeznek ki a Bajkál-tó partján, ahol már az őserdők következtek.

Magyarok is voltak a cseka emberei között s ez lett a szerencsénk. Az egyik magyar terrorista ugyanis, akiben jobb érzés lakhatott még, kevéssel ebéd után odalopózott Andráshoz és sokáig sugdosott valamit a fülébe. Amikor elment volna ez a magyar gajdesz-fickó, András ugyancsak suttogva szólt kettőnkhöz :

— Ez a magyar fiú azt mondta most nekem, hogy nem szabad kétségbeesnünk. Őt bízták meg tudniillik, hogy a kivégzés előtt kötözze össze a csuklónkat és kösse be a szemünket. Ez a jobbindulatú ember elhatározta, hogy tőle telhetőleg a segítségünkre lesz. Ezért csak gézzel kötözi össze a kezünket s olyan lazán, hogy bármely pillanatban szabad lehet a két kezünk. A szemünkről ugyanakkor letéphetjük a kötést és akkor, usgyé, el a fák között ! Hát jösztek-e? Mert csak így menekülhetünk meg a haláltól, föltéve, hogy egy kis szerencsénk akad . . .

Én rámondtam, hogy szó nélkül követem mindenben. Dienes azonban, aki tanító volt, hallani sem akart szökési kísérletről. Nem hitte, hogy megöljenek bennünket, amikor ártatlanok vagyunk. Bizott benne, csak ránk akarnak ijeszteni a cseka emberei . . .

Eljött a délután s szószerint úgy lett minden, ahogy azt a magyar terrorista megsugta nekünk. Csakugyan ő kötözte be a csuklóinkat, egész tágan. Ugyanakkor bekötözték lazán a szemünket is . . .

Igy kezdtek aztán lökdösni maguk előtt a fegyveres fickók az erdő szegélye felé. Hárman voltak s idegen származásúak. Képzeltetni, micsoda érzések közt csetlettünk az erdő irányába. Tudtuk, hogy pillanatokon múlik az életünk : vagy-vagy !

Alig két lépésre lehattünk a szélső fáktól, mögöttünk tíz lépésre a három terrorista, amikor András azt súgta felém :

— Most . . . !

Abban a pillanatban kikaptuk kezünket a kötelékből s szemünkről lekaptuk a kötést. S abban a szempillantásban — bele az erdőbe ! Mire fejhez kapott a három hentes, mi már a fák között, a bozótosban vágattunk cikk-cakkban és ész nélkül . . . Tíz-tizenöt golyó sivitott el utánunk, de mi csak futottunk-futottunk. Lélekszakadva és megbomlottan. Messzejártunk már az erdőben, mikor három lövést hallottunk még s utána velőtrázó sikoltást. Tudtuk, hogy akkor puffantották le Dienes pajtásunkat, aki nem akart velünk szökni.

Mi ketten megmenekültünk. Egyelőre legalább.

... Itt pillanatra megállt az előadásban Seszták önkéntes, mintha ama menekülés pusztá emléke megállította volna benne a szót. Imre bácsi szorongva figyelt reá, Zsuska pedig formás tenyerébe temette kedves arcát:

— Istenem...

Rövid szünet után folytatta az önkéntes:

— Maguk, Zsuska, azt az értesítést kapták a Svéd Vörös-Keresztől, hogy András Miszovája közelében, a Bajkál-tó partján kivégezték, egy erdőszélen. És ez érthető is. A három cseka-legény ugyanis nem merte bevallani, hogy a három magyar ellenforradalmár közül kettő hallatlan vakmerőséggel megugrott, ezért azt jelentették, hogy a parancsot végrehajtották... Senki ott nem ellenőrzött semmit s ugyan ki törődött volna három gazdátlan holttesttel, melyet az erdőben hagytak hátra?

Igy került be a svédek jelentésébe az András halála, mely aztán határtalan gyászba borította magát, kedves Zsuska. De hazajön a fiú, szavamra hazajön! S hiszem, hogy az esküvőjén én leszek az egyik tanu...

— Maga lesz, kedves Seszták, — mondta erőtlen mosollyal Béry Zsuska.

Az önkéntes tovább beszélt:

— Ott hagytam el tehát, hogy amire meg mertünk volna állni a hajmeresztő első nekilódulás után, éreztük, hogy megmenekültünk. Azazhogy akkor már csak magam voltam.

Mert a vad futás első pillanatai alatt önkénytelenül is más-más irányba kezdtünk csörtetni. Így aztán el is szakadtunk egymástól éspedig keserves időre.

Mert nem vesztettük el egymást véglegesen!

Egyelőre az őserdőknek vetettem magamat s ki sem léptem belőlük tizennyolc teljes napig. És itt engedjen meg, kedves Zsuska, ha néhány pillanatig csak sajátmagamról fogok szólni, de Turgonyi András egyelőre eltűnt a szemem elől s egyébként is e külön-külön leélt napjainkban ő szószerint azt az életet élte, mint magam.

Béry Zsuska hálás mosollyal biccentett, hogy igen-igen odafigyel minden szóra, amire tovább beszélt a teméntelen szenvedéseken átment Seszták önkéntes:

— Megjött a szibériai november s csontokig metsző szél sikoltozott a Jeges-óceán irányából. Havas lett az ősreneteg, de én csak törtem magamat előre lélekegyedül, untig kelet felé, Csita felé. És hogy mimódon tudtam fenntartani eközben szánandó életemet? A bokrokon még megmaradt bogyókon s vadszedren, már ha találtam ilyet elvéve. Csontváz lettem, az éhségtől már-már a téboly szélére sodródtam, de azért mentem, mindig mentem keleti irányba a szörnyű magányosságú rengetegen át, ahová talán soha még élő ember be nem tette a lábát...

A tizennyolcadik napon aztán különös találkozásom történt az őserdők legsűrűjében.

Akkorára elállt a szél s olyan lélekölő volt a csend, hogy minden gallyreccsenést már kilométerekről meghallott az ember. Egyszer csak arra rezzentem össze vásott köpenyemben, hogy valaki jár az erdőben. Dobogó szívvel bujtam meg egy kidőlt és korhatag fatörzs mögé s fülelni kezdtem. A lépések közeledtek s irányuk ugyanaz volt, mint az én utamé. Abban a gondolatban mégjobban lekushadtam, mert nem tudhattam: ellenség avagy jóbarát közeledik-é felém? Esetleg nem valami fenevad-e? Ijesztő félelmet álltam ki, mert akkor már mindössze egy bicska meg két gyufaskatulya volt a zsebemben, amikor... Amikor csaknem felüvöltöttem az örömtől! Mert tőlem alig ötven lépésnyire váratlanul csak a Turgonyi András összevisszatépett, daliás alakja bukkant ki a sűrűből, miközben hatalmas lócombót vitt a jobb-vállán... Mégegyszer odanéztam alaposan: csakugyan ő volt. Hanem akkor én is üvöltöttem kettőt:

— Turgonyi!... Turgonyi!

András barátom megállt, felémpislogott egy darabig, mintha nem hitt volna a saját szemének, de akkor elordította magát ő is:

— Az anyját!

Először óvatosan helyezte le a lócombót, akkor aztán összeementünk, megöleltük, megcsókoltuk egymást, mintha csak testvérek lettünk volna...

Itt félszünetre megállt Seszták önkéntes, hogy koccint egyet Imre bácsival. Béry Zsuszka pedig sóhajtott egy szívszakasztót:

— Szegény András...

— Egymásra találtunk egyszóval, — beszélt tovább az önkéntes. — Volt ott öröm! Mindenekelőtt nagy tüzet gyújtottunk az őserdő egy tisztásán s a lócomból lekanyarítván két nehéz darabot, megsütöttük és akkor falni kezdtük két pofára. András vázolta aközben legutóbbi élményeit, amelyek legkiemelkedőbbje az volt, hogy útközben ráakadt egy legelészgető lóra, amely talán a vörösöktől, talán az ellenforradalmi alakulatoktól vetődött el a lakatlan tájra, abban a szempillantásban kemény dorongot keresett ki a ledőlt fák ágai közül s a vakszemre irányított egyetlen bunkócsapással leterítette a gazdátlan állatot. Félnapjába telt bele aztán, amíg késével ki tudta kanyarítani egyik hátulso combját. Volt pedig ez tizenkét nappal előbb s ezalatt az idő alatt a comb frissen tartott el a hidegben.

Attól fogva (a lócombbal!) kettesben nyomultunk előre a sűrű és lakatlan erdőkben. Nappal a nap állása szerint igazodtunk el, éjszakánként a lobogó szibériai csillagok voltak a vezetőink. Kelet felé mentünk, mindig kelet felé, Csita irányába. Mert akkor mindenfelé tudták már, hogy Csita tájékán kitűzte az ellenforradalom zászlaját Szenenov kozákhétman, akinek társaságában ott tört előre lobogó dühével egy Ungern-Sternberg nevű balti báró. Mithoszok szövődtek

a balti báró alakja köré : akárcsak maga Dzsingisz-khán lett volna. Andrásnak az volt a terve, hogy nyomban jelentkezik az ellenforradalom valamelyik rendíthetetlen különítményébe s teméntelen szenvedései miatt szörnyű bosszút fog állani a bolsevista alakulatokon.

Jómagam határozatlan voltam egyelőre. Szerettem volna hazáigjutni minél előbb, csakhogy ennek még a reménysége is messzebb volt tőlem akkor, mint a Véga a mennybolton. Elhatároztam ez okból, hogy szorosan András mellett maradok : ketten talán hamarabb vergődünk zöld ágra.

Újabb tizenöt napig törtünk előre az őserdőkben, amikor sikerült elérnünk Csitát. Miszovájától idáig megtettünk legalább hatszáz versztet, ami példátlan teljesítmény volt fák sűrűjében, bokrok között, tetemes kerülőkkel, szinte megállás nélkül.

Nagyot fujtunk hát Csita előtt cafattá szagatott ruhában, éhesen és nyomorultul. S csaknem mezítláb.

De hamarosan fordult a sorsunk !

Csitában mindenekelőtt a lengyel légiót kerestük föl, melynek parancsnoka jóbarátja volt Andrásnak. Ez a lengyel parancsnok pénzt és orosz tisztiruhát adott nekünk s így kiöltözve jelentkeztünk másnap mind a ketten Szemenov kozák hetmannál és Ungern-Sternberg bárónál. Egyszerre fogadtak mindkettőnket s nagyon-nagyon megörültek különösen Andrásnak, mert hozzájuk is elhatott már a magyar hadnagykegyetlen híre.

Mellesleg vetem ide csak, hogy másokból is rémült híre kelt abban az időben az én Turgonyi András kenyerespajtásomnak. Az Uraltól Vladivosztokig nem akadt még egy másik olyan ivó, mint amilyen ő volt. Mindenki az asztal alá került, aki versenyre állt ki vele . . . Olyankor nem birtak megmaradni lábukon még a legviharállóbb kozákok sem.

Beálltunk hát a Szemenov hetman legényei közé.

Öt hétig vettünk részt csatákban és ütközetekben s a legmerészebb vállalkozásokban, miközben napról-napra nőtt az András híre s a hetman kétszer is maga elé rendelte, hogy kezet fogjon vele . . . Akkor azonban elszabadultunk egymástól.

Mert míg Szemenov a bolsevista zászlóaljakat és ezredeket seperte maga előtt nyugati irányba, a nyughatatlan Ungern-Sternberg báró elhatározta, hogy benyomul Mongólia belsejébe, ott fölláztatja és megszervezi a mongolokat és burjátokat. Magam ugyanakkor Vladivosztok felé indultam el két önkéntes társammal, mert nem birtam tovább a honvágyammal. Hajón akartam hazáigverni magamat. Turgonyi András pajtásom azonban nem jött, hanem a báróval, akit akkor már Dzsingisz-khánnak tiszteltek Szibériaszerte s akinek pusztá híre rettegéssel töltötte el a bolsevista különítményeket, nekivágott a burjátok országának.

És itt sóhajtott Seszták önkéntes :

— Én aztán csakugyan találtam egy olyan hajóra, amely Triesztig hozott el. Andrásról az volt az utolsó hír, hogy legvakmerőbb tisztje Ungern-Sternbergnek, aki nagyon megkedvelte őt s közvetlen környezetébe osztotta be. Vladivosztokban hallottuk még, hogy Mongólia felől éppen előnyomulóban voltak a bolsevisták ellen. Ennek ötödfél hónapja pontosan... A végére értem, Zsuska.

Nagy csend állt be, mintha nem tudtak volna szólni a megindultságtól. Mély hallgatás után azt kérdezte Imre bácsi :

— Csak azt nem értem, mért nem jön már haza?

— Megmondom, kedves bátyám, — válaszolt az önkéntes. — Mert előbb le akar számolni mindazokkal, akik oly sok keserűséget okoztak neki. Sokszor csalogattam magammal hazafelé, de egyelőre hallani sem akart róla. Azt hajtogatta mindig, hogy addig nem indul hazafelé, míg bosszút nem állt a bolsevisták közül azokon a magyarokon, akik a saját katonái voltak valamikor.

— Nagyszerű fickó! — lelkesedett Imre bácsi. — Mondhatom, kedves öcsém, kedvem telik benne!

Zsuska szomorúan emelte a szemét Seszták önkéntesre és ahogy megszólalt volna, meg-megakadt a hangja :

— Minket talán el is felejtett már végleg. Igaz-e?

— Ellenkezően, — rázta fejét a szibériai bujdosó. — Nem volt este, hogy gondolatban vissza ne szállt volna a Hallgató-molyvára s olyankor annyi szeretettel és rajongással beszélt nekem az ő kishugáról, hogy — ne vegye bizalmaskodásnak! — de mi is egytől-egyig szerelmeseink lettünk magába, Zsuska... S megemlékezett minden alkalommal a nevelőszüleiéről s csöndes humorral rajzolta meg előttünk Imre bácsi alakját, aki nem csinál semmi egyebet, mint kora hajnaltól késő estéig újságokat böngészget a filegóriában...

— A kutyafáját — kiáltott derűsen Imre bácsi — ez már igaz! De hogy ketten maradtunk már csak a kishúgommal, kénytelen voltam felhagyni e sokesztendő kedvenc szokásommal.

Zsuska megmozdult súlyos gyászában s az önkéntesre nézett másodszor is :

— S mirőlunk tudott-e valamit szegény András?

— Semmit, kedves Zsuska, semmit. Gondolom, maga sokszor írhatott neki, ő azonban soha egyetlen sort nem kapott magától. És ez érthető is. Hiszen soha nyugta nem volt... 1918 szeptemberéig, amikor utoljára beszéltem vele, nem kevesebb, mint tizenháromszor szökött meg...

Akkor már ebédhez kezdtek teríteni.

Seszták önkéntes három napig maradt a molyván, ahol alig találták helyét a ritka vendégnek. Aközben új meg új emlékek merültek föl a szibériai közös élményekből s Béry Zsuska áhítattal és csordultig telt szívvel hallgatta őket. Ezek közül az emlékek közül legrokonszenvesebb volt az, amelyet Krasznójarszban élt át Turgonyi

András és amelyet akkor beszélt el Seszták önkéntesnek, amikor Csita felől törtek előre az őserdőkbén.

Eszerint a krasznojarszki táborban annyira vigyáztak Turgonyi hadnagyra, hogy minden három órában ellenőrizték: nem szökött-e még meg? Barakkszobájában azonfelül állandóan ott üldögélt egy vén orosz népfölkelő-őrmester, akinek az volt egyetlen kötelessége, hogy a veszedelmes magyar tisztről egyetlen pillanatra le ne vegye a szemét. Úgy a hetedik napon szemet szúrt az öreg muszkának, hogy Turgonyi András nem borotválkozik, minélfogva nőttön-nő a szakálla...

Békés lélekkel szólt oda a magyar hadnagynak:

— Bátyuska, miért nem borotválkozol?

Turgonyi András valami ürüggyel hozakodott föl, amire szelíd fejcsóválás közt folytatta az öreg:

— Bátyuska, te szökni akarsz megint...

És mert Turgonyi András erre már nem válaszolt, a szőrös strázsa összetette előtte a kezét:

— Az Istenre kérlek, bátyuska, csak húsvétig ne szökj meg, mert akkor én háromheti szabadságra készülök családomhoz, a Volga mellé. Másfél éve nem láttam őket és ha te meglépsz addig, fuccs a szabadságnak. Esküdj meg nekem, bátyuska, de a Kazáni Szüzre, hogy nem ugrasz meg innét, csak akkor, ha én már elutaztam. Ennek ellenében szívesen adok neked egy kis pénzt...

Turgonyi András meg is ígérte neki ezt a szívességet s szavát megtartotta. Csak akkor szökött meg ismételten Krasznojarszkból, amikor már elutazott szabadságára a vajszívű öreg.

És itt már mosolygott Seszták önkéntes. Béry Zsuszka is mosolygott, de könnyes arccal s úgy ismételte meg később az Imre bácsi kérdését:

— De azt mégsem tudom megérteni, kedves Seszták, miért nem jön már haza?... Hiszen végső ideje volna...

— Jönne ő, kedves Zsuszka — válaszolt komoly szóval az önkéntes — csak nem jöhet még. Vladivosztk felől a japánok zárják el útjokat, nyugat felé pedig örület lenne tizenegyedszer, avagy tizenhatszedszer is nekivágnia, mert ott vörösök az urak, akik között oly vad híre van Turgonyi Andrásnak, hogy a legelső fagallyra felhúznák, ha a kezük közé kerülne egyszer... És ez is egyik oka, ami kétszeresen visszafogja Szibériában a maga vőlegényét, az én kedves pajtásomat... Tudniillik nemcsak a bolsevisták fenik reá a fogukat, hanem ő is le akar számolni egész sereg leninistával, akik keserűséget okoztak neki valaha... Különös ember: nem tudja megbocsátani kiállott szenvedéseit.

És itt egy nagyot lélezett Seszták önkéntes:

— Vissza fog jönni, Zsuszka. Szavamat merném lekötni, hogy idehaza lesz jövőévi Péter-Pálra!

Zsuska hálásan csillanó szemmel nézett vissza a sok szenvedést kiállt fiatalemberre.

Három napig volt szívesen látott vendége a Hallgató-molyvának, hanem akkor készülödni kezdett. Búcsúzóul kezét csókolta a leánynak :

— Nekem talán szabad, Zsuska. Mint leendő vőfélyüknek.

Béry Zsuska azonban egészen másutt járhatott a gondolataival :

— Arra kérem magát, kedves Seszták, hogy addig is bujdosó tisztektől, hazátlanná vált hadifoglyoktól, ha hallana valamit András felől, értesítsen nyomban. És ha el találná únni magát, keressen föl máskor is. Mindenkor örömmal lesz nekünk a látogatása . . .

— Köszönöm, kedves Zsuska — hajtotta meg magát a viharozott fiatalember. — Szíves engedelmevel élni fogok az alkalommal.

S kezét fogván érzékenyen Imre bácsival is, felugrott a kocsira.

Sokáig, nagyon sokáig nem látták azontúl a Hallgató-molyván. Mert eszeveszett napok következtek el hamarosan a felfordult világra.

A csehek akkor már az Ung vizéig lopakodtak előre, anélkül, hogy érintették volna a magános molyvát és csöndeséletű lakóit. Ezzel egyidőben tűzbeborult a kis Magyarország is, miután átvette fölötte uralmát a Sátán. A csonkult ország szerencséje azonban mintha éppen abban a pillanatban kezdett volna megfordulni, legalább úgy látszott. Az Antikrisztus legényei ugyanis új hadsereget állítottak talpra s ezekkel a katonákkal csak nekilódultak a cseheknek. Ám ugyanakkor egymásután fogdosták össze a magyar honfiakat, akikkel hamarossan zsúfolásig lettek a magyar börtönök. És így előállt az a könnyfacsaró helyzet, hogy mikor a magyarvérű pincérszászlóaljak és fodrászkülönítmények elől csattogó talpakkal iszkoltak a pemák ezredek és hadosztályok, ugyanakkor a magyar urak is karavánostul kerekedtek föl és menekültek a poraiból megélemedett Lengyelország felé.

Egy ilyen napon toppant be Lopotnyik főmunkatárs is.

A Hallgató-molyván alig tudtak valamit a világ egymást űző eseményeiből és ha hallottak is egyet-mást, csak napokkal később értesültek a dolgokról. Alig egy hete mult, hogy Hardicsáról átgyalogolt Háda János tiszteletes úr s beleöszülve a gondokba, mély bánattal ingatta a fejét :

— Hazámnak állapota miatt gyakran vagyok nagy aggodalmakban mostanság.

Ahogy visszafelé indult volna a tiszteletes úr, Imre bácsi elkísérte egészen a Kopani-árokig. Ott kezét fogtak abban a reményben, hogyha Isten velük marad, talán fognak találkozni még ebben az életben.

Akkorára itt volt a tavasz ! A harmadik, mióta emberfia nem látta Turgonyi Andrást.

Sávok felhők látszottak az égen s az Ondava körüli kiöntések

és apróbb lápok megteltek madarakkal, miközben gólyák úsztak a magosban. Mozdulatlan szárnyal és kifeszített lábbal. Virágok kezdtek nyiladozni a kizsendült pázsíton s a molyva körül serényen dolgoztak a cselédek...

Május volt! Május volt!

Imre bácsi ezen a délelőttön a molyva keleti és homokos részén áldogált s jóideje kísérte már szemmel az Ondava gátját, amelyen — déli irányból — egy görbehátú és horgas alak igyekezett észak felé, majd elérvén az Ondavától a molyvának vezető kettős nyárfasort, rátért a nyárfasoros útra. Imre bácsi jóideje figyelte már a közeledő alakot, s egyszer csak felmotyogott magában:

— Istenem, Uram, csak nem Lopotnyik Antal lesz a messzi vándor!

De ő volt: a saját első személyében. Távolabb járt még, de megösmerte Imre bácsit s feléje lengette lyukas szalmakalapját:

— Légy üdvözölve általam, régi barátom s egykori osztálytársam, Imre! Menekülőben vagyok, mert üldöznek, miként a kutyát!

Ahogy összetalálkoztak, megölelték, megcsókolták egymást. Lopotnyik főmunkatárs könnyező szemmel sóhajtott:

— Tartok tőle, hogy vége lesz hazámnak! Imrém, Imrém, ez az eredménye a teméntelen gázságnak, amely ellen harcolni mertem és amely miatt börtönről-börtönre vonszoltak az utóbbi esztendők folyamán.

Csak ekkor nézett végig a pajtásán Imre bácsi. Hát volt mit néznie! Mert ilyen külsőben főmunkatárs nem mutatkozott még Magyarországon földjén Honalapító Árpád óta.

Cúgos cipőben érkezett, melynek hátul le volt tépve a füle s mivel az orra felszakadt mind a kettőnek, raffiával kötözte össze Lopotnyik. Egyik nadrágszára hosszabbnak tetszett a másiknál s alul rojtokban lengett mind a két szár. Mancsettája is volt Lopotnyiknak, kaucsukból, melynek gomblyukait — gombok hijján — spárgával erősítette össze a nemzeti alapra helyezkedett sajtóbajnok. Lyukas hátú ingben érkezett, de kabát nélkül s a haja szét volt túrva. Fejébujjától a sarka aljáig fehér volt a messzi országutak porától.

És akkor megölelték egymást mégegyszer és derékban. Ropogtak mind a ketten.

S itt felsóhajtott Lopotnyik Antal:

— Hetvenkettedik esztendőmet betöltöttem immár s elvénült napjaimra nincs hol lehajtanom a fejemet...

— De van! — tiltakozott e beállítás ellen Imre bácsi. — A Hallgató-molyván mindig idehaza vagy és ezt ne felejtsd el, Antalom!

(Vége következik.)

Komáromi János.

Károlyi Árpád születésének nyolcvanadik évfordulójára.

Komoly munkában eltöltött, eredményekben gazdag élet jelentős háttérkövénél a magyar tudományos élet eseményeit figyelemmel kísérő folyóiratunk is örömmel ragadja meg az alkalmat, hogy üdvözölje történettudósaink szeretve tisztelt nesztorát, remélve, hogy közismert szerénysége a tisztelet őszinte szavai miatt nem komorítja el egy pillanatra sem jól ismert mosolygós vonásait.

Október 7-én születésének nyolcvanadik évfordulójához érkezett Károlyi Árpád, életének háromnegyedét csendes visszavonultságban a lelkiismeretes, komoly munkának szentelte. Puritán egyéniségének megfelelő szigorú tárgyilagossággal kutatva a múltat. Munkái a felkutatott gazdag anyag alapján, mindenkor új világításban mutatták be történetünk addig homályos s gyakran megmagyarázhatatlannak látszó részeit. Termékeny tollának minden újabb alkotása történeti irodalmunk megannyi gyöngyszeme lett, amelyek nemcsak a történettudományt felölelő könyvtárakban jutottak helyhez, nemcsak a történészeknek nyújtanak értékes felvilágosításokat, hanem a mult eseményei iránt érdeklődő művelt nagy közönség szélesebb rétegeiben is megtalálták az olvasótáborukat.

Károlyi Árpád elérte a történettudós számára elérhető legszebb eredményt: komoly s mindenkor a hiteles adatokhoz ragaszkodó munkái túlterjedtek a hivatásos történészek körén. De a fáradságos munka árán elért nagyszerű eredmények nem szé-

ditették meg. Károlyi Árpád megrendíthetetlen alapossággal és fáradhatatlan kitartással tör még ma is utat az akták irdatlan őserdejében újabb és újabb kérdések világos rekonstruálásához. A nyolcvanéves Károlyi Árpádnak ma is a komoly tudományos munka az életető eleme, amint az volt már a huszonötévesnek is.

Tanulmányai elvégzésével a bécsi Staatsarchivban nyert alkalmazást, a Sickel-fele híres bécsi Institut első magyar tanítványa s itt a magyar történet leggazdagabb forrásához került. Értékes munkáinak hosszú sorozata élő tanubizonyosága annak a hatásnak, amit életének ez a fordulata a fiatal Károlyi Árpádra gyakorolt. Munkái zöme az újabkori magyar történet homályos kérdéseit világítja meg. A XIX. század végén még jóformán ismeretlen gazdag anyag elfelejtettet vele mindent, ami nem tartozott a munkájához.

Károlyi Árpád azonban nemcsak történetíró, hanem levéltárnok is volt. Ezirányú érdemeiről mindennél jobban beszél az a tény, hogy magyar származása, tősgyökeres kálvinista volta sem volt akadály a annak, hogy Közép-Európa leggazdagabb s talán legjelentősebb levéltárának, a Habsburg-birodalom Haus-, Hof- und Staatsarchivjának az igazgatóságát elnyerje. A mai történészgeneráció Károlyi Árpádot, a Staatsarchiv igazgatóját már nem ismerte, de élvezhette azt a megbecsülést, amelyet a magyar történészek számára Károlyi Árpád komoly mun-

kássága és lebilincselő egyénisége a bécsi tudományos körökben szerzett. S ha munkaereje teljében, hatvanadik évének a betöltése után a Staatsarchiv vezetését át is adta fiatalabb munkatársának, 1922-től, mint a Klebelsberg által alapított Bécsi Magyar Történelmi Intézet igazgatója, közvetlenül éreztethette a Bécsben dolgozó új történészgárdával lényéből kiáradó meleg támogatását.

Munkái osztatlan elismerést és tiszteletet szereztek számára, de akiknek csak egyszer is alkalmuk volt találkozni vele, azok feltétlen ragaszkodással és szerető tisztelettel veték körül és gondoltak reá. Puritán szerénysége azonban gátat vetett minden kísérletnek, amely arra irányult, hogy eredményekben gazdag életének egy-egy jelentős fordulóján a legegyszerűbb kereteket meghaladó

formában emlékezzenek meg róla. Tudós szerénysége egészen komolyan rossz néven vett minden ünneplésre irányuló kísérletet. Meleg szíve talán most mégis örömmel fogadta azt az emlékkönyvet amelyben mindazok, akik érezhették az ő támogató buzditását, értékes tanulmányokkal kívánták tanujelét adni iránta érzett hálás tiszteletüknek s amely emlékkönyvet kívánságának megfelelően, a legszűkebb körben nyújtottak át neki.

Amikor folyóiratunk hasábjain mi is megemlékezünk a még ma is sok fiatal történést megsegényítő frissességgel és termékenységgel dolgozó Károlyi Árpádról, a kiváló történettudós és a puritán, de melegszívű ember iránt egyaránt érzett őszinte tisztelet vezérel.

H. Pálffy Ilona.

Majthényi György: Öt ifjúsági elbeszélés. Az *Én Ujságom* könyvei.

Betűvel, írással a gyermek szívéig érni s mondanivalónk iramát az ifjúság könnyű fantáziájához mérni nem könnyű feladat. A gyermek nagy kritikus, nem könnyen kielégíthető közönség és hogy judiciumban van valami ősi, ösztönös érték-mérő képesség, mutatja az a nemzedékenként megújuló érdeklődés, amellyel Grimmnek, Andersennek meséit, az Ezeregy-éj csodáit körüllelkendezi.

Majthényi öt s egyenként három ívnyi terjedelemben írott kis elbeszélésében igyekszik mindazt felölelni, ami a gyermek képzeletét megmozgatja. Három elbeszélése: *Az ősök földje*, *Az alagút kincse* és *A kis verklisfiú* színhelye a háborúelőtti Felvidék, hősei kis gimnazisták, tárgya majd a dédapa ősi birtokának a Javorinka hegyi szép földek s rétek visszaszerzésének gyermeki vágya, amelyet aztán a férfimunka valóban

vissza is szerez (*Az ősök földje*); majd négy kis diák kalandjai Zólyom-vár alagútjában, ahol az álmodott kincs helyett egy barlangi tóra bukkannak (*Az alagút kincse*), vagy iskolai csaták egy árva verklisfiú összetört hangszere körül. (*A kis verklisfiú.*) Két elbeszélés a mesék világába lendül át. A kalóztól elrabolt s a négerek között felnőtt kis sejk fiú viszontagságai és hazajutása (*Az anyamindig segjt*), vagy a csodaállat, a boldogság bűvös állatának felkeresésére elindult árva pásztorfiú története (*Mese a csodaállatról*), hol a teljes realitás látszatát veszi fel, hol egészen a csodák és mesék világában játszódik.

Az író jó ismerője a diákgyerek lelkének s diáktörténetei ezért szerencsések. Finoman jelzi azt a határt, ami ezt a kis külön társadalmat a «nagyok»-tól elválasztja. A Zólyom-vár alagútját átkutató négy kis legényke kirekeszti tervéből a felnőtteket, mert fél a lekicsinylő kéz-

legyintés megszegyenítő gesztusától. Ez a legyintés az, ami bezárja lelküket, ami bizalmatlanná, zárkózottá teszi őket. A *lehetetlenség* megkísérelése minden gyermek vágya s a gyermek még akkor is reménykedik, mikor már szemben áll a kiábrándító tapasztalattal. Ez a mesebeli «hátha» ott áll minden kis lélek kapujában s a vasúti sínen ellapított rézkrajcárt ez a «hátha» csillogtatja meg aranyfényben. Az író ezzel a gyermeki «talán» és «hátha» álmokkal szövi át a kis elbeszéléseket s ezek az álomfonalak úgy csillannak meg az író festette apró képeken, mint az ifjúság harmatgyémántja.

Az oktató irány alig itt-ott ütközik ki szembeszökően. Az elbeszélések változatosak, fordulatosak, vonalvezetésük biztos. Az elbeszélés olykor érdekfeszítő jelenetekben sem szűkölködik. (Pl. a medve mézlopása, a barlangi tó felfedezése). Az író biztonnal sok kedves órát szerez az elbeszélésekkel, apró, de igényes közönségének. *Juhász Margit.*

Szondy György: A magyar ifjúsági irodalom gyermekora ((1869—1848). Kecskemét, 1932.

Az ifjúsági irodalom a XVIII. század gyermeke. Az előbbi nemzedék ifjúságának még nem jutott külön szellemi táplálék, s hogy ez mennyire természetes volt, a gyermek Goethe olvasmányaiából látjuk. Bár Goethe gyermekora éppen az ifjúsági irodalom kibontakozásának idejére esett, ő még a «felnöttek» könyveit olvassa: csak lassan alakul ki a speciálisan ifjúsági irodalom.

Német filantrópusok alakítják ezt az új irodalmat, de az angolok, franciák is hatnak fejlődésére. Azok a gyermeklapokat, ezek az olvasókönyveket teremtik meg. A gyermekdalokat, gyermekverseket egy német ember, Chr. Felix Weiss, a *Kinderfreund* szerkesztője hozza életre.

A magyar ifjúsági irodalom a német filantrópusok hatása alatt alakult ki. Első kora — gyermekora — 179 évet ölel fel. *Szondy György*, a tanulmány írója ez időből száz szerző 212 munkáját ismeri. A virágzás csak lassan indul meg; a XVIII. század utolsó két évtizede már gazdag termést nyújt, évről-évre. Rengeteg fordítás, átdolgozás jelenik meg, kivált németből. Campe hatása elnyomja a franciákét s ezt jelentékenyen fokozza az a körülmény, hogy a magyar ifjúsági irodalom első művelői közvetlenül érintkeznek a német filantrópusokkal. Ötvenhat évnek kellett eltelnie, míg Fenelon *Télémaque*-ja magyarul megjelent, viszont Campe *Robinzonát* már nyolc évvel az eredeti megjelenése után olvashatták magyar fordításban.

A szabadságharcig szinte változatlan erővel érvényesül a filantrópusok hatása, a világpolgári ideál, a nemzeti gondolat csak a szabadságharc után, a Bach-korszakban válik mind lelkesebb elemévé az ifjúsági munkáknak. De még így is eltelik negyedszázad, míg az új irodalom megszabadul hatásaitól s egészen magyarrá válik.

Szondy György tanulmánya a szakember teljes tájékozottságával számol be a külföldi s a magyar ifjúsági irodalom gyermekkoráról. Kivételesen értékes része a dolgozatnak «Az 1669—1848-ig magyar nyelven megjelent ifjúsági irodalmi művek jegyzéke». Már maga ez a hatoldalnyi anyag rendkívül nagybecsű s mint első kimerítőbb bibliográfia, hézagpótló munka. *Szatmári.*

Szabó Pál könyvei.

Békalenese. Regény, Franklin Társulat. — **Őszi szántás.** Novellák, Debrecen. — **Papok, vasárnapok.** Regény, Franklin Társulat.

Szabó Pál első regénye inkább parasztírói erőpróba volt, mintsem

népi megnyilatkozás: nem a parasztlélet megoldását adta, hanem a faluküldöttének ma bizonyára időszerű feltörekvését. Emberi és írói szándéka nem változott új könyveiben. *Békalencse* a második regényének címe. A békalencsét Jolán, a tanítókisasszonyék cselédje hordta a Berettyóról kacsaeleségnek. Nem sokáig szolgált: felesége lett a százhusz holdas, derék Hajdu Sanyinak, amikor Sanyi és a szép Sárka tanítókisasszony nem tudtak megegyezni esküvőjük napjában. Persze, Kecskés András költő-segédjegyző is oka volt e bonyodalomnak. Kecskés, a jegyzőválasztáson ért kudarca, a rektornéval esett botránya s még egy újabb botrány után Juliskát, a «nagy, fehér parasztlányt» vette el. A gazdák és az uradalom harcában megmentette a gazdák érdekét; bizonyossá tette, hogy peszerei főjegyző lesz hamarosan. Sárka egyedül maradt... A paraszti fiatalágnak, a falusi élet el nem vesztető tisztaságának kifejezésére Szabó Pál irodalmi múltú, nemes eredetű stílusromantika módján és erejével készült e regényben. Írói tudatossága nem eléggé fejlett: megszemélyesítései, ékítő jelzői ritkán éreztetik a befejezettség és szépség rokonvoltát. Az igazat sem tartja még hatalmában Szabó Pál: amit nem részletez a regényében, az megoldatlannak tesz. Néhány problémája — úr és paraszt szerelme-házassága s a falusi urak tettei a paraszt megítélésében — nyilvánvalóan az övé, ám a dolgokat nem gondolja végig, csak a némiképp jellemző érdekességig. Érdekességei elszigetelődnek, nem tudnak egybefonódni: a regény fejlődése híján van a biztonságnak, mozgalmasságnak.

Küzdés ez, írói munka, csak nem éppen nagy eredményű...

Az *Őszi szántás* című könyv novelláinak stíláriis ékességei, értelemben s néha pompában elevenedő monda-

taí, már érettebb íróra vallanak. Szabó Pál novella-témája: a keserves parasztszegénység, — nem véletlen, hogy ezt a témát regényeiben alig közelítette meg. Alakjainak: a végrehajtót-ügyvédet kérlelő, de már ellenük baltát szorongató Nagy Pistának, a fejfa-tojvajlásra kényszerült Tapasztó Péternek, a csizmára való pénzt eljátszó Boldizsárnak szemléletében csöndes, bizonyos fokig tudatos szubjektivitás jellemzi az író, — sajátosság ez, de inkább a novellák szűkösségének s nem a megszállulásának eleme.

Emberek című első regényében Barna Bertalan fiatal, háborútjárt gazda megállapodik benne, hogy úrnál, írónál különben megcsinálja az írók mesterségét. A regényhős a nagyváradi ujság olvasása közben jutott ily gondolatra. Vajjon Szabó Pál is ujságtárcákat vetette félre elégedetlenül, vagy csakugyan korszerűt és igazat tervezett? Legutóbbi regénye — *Papok, vasárnapok* — Móricz Zsigmond hatásáról többet mond, mint Szabó Pál népi vagy egyéni törekvéséről... Zákány István «jelesen végzett teológus» megérkezik református káplánnak Bagyosra. Az egyik faluban megnemalkuvásra, hivatásra készül. Pár hét múltán különös gondja is akad: nehéznék érzi a választást Piroska és Mancsi, a nagytiszteletű leányai között. Mindkettő szerelmes is, szép is, — Zákány mindkettőnek megkéri a kezét. Végül a tanító hugát, a paplányoknál szebb Katót vette feleségül. Már akkor a nagytiszteletű elhúnyt s Zákány lett az utóda. Piroska meg a tanító felesége. A tanító hangoskodva fogadja, hogy majd példát adnak az egyik parasztnak. Zákány harcba kezd, hogy több jusson a földből a parasztnak. «Legyen, mire szülessenek a gyermekek.»

Eredetiségre legjobban egy-egy mozzanat beszédes, üde természetes-

sége vall e regényben. A Barna Bertalanok valóban így tarthatják meg azt, aminek pillanatnyilag tanui vagy részesei voltak az urak életvilágában. Sajnáljuk, hogy Szabó Pál egészséges, friss eredetisége csak epizódokban kap erőre s nem a jellemzésben, sem annak természetességében, ahogy sorokra bízva-vezeti alakjait. Persze, a falu szociális és életproblémáit nem idegen szív és lélek oldja-köti e regényben, hanem Szabó Pál, aki legfeljebb ismerője — olykor úgy tetszik: népujsági szakértője — a problémáknak, de nem *írója* még. A túlzás, kiélezés nem enyhíti megoldalóságait, bátorságának erejét nem érleli ki... A hatáskereséstől mentesülni nem tudó regény egész jellege olyan, hogy benne az író fejlődése még nem válhatott jelentősebbé.

László István.

Marek Antal: Zsákutea. Pozsony (Bratislava), 1933. A Magyar Minerva kiadása.

Szerző a Felvidék jónevű fiatal írója. Erős egyéniség, különösen mély lélek. Nem felületes szemlélő, sőt, a dolgokat, embereket és tényeket a maguk valójában és összefüggésükben is a mélyre szállni akaró szemével nézni. Okokat és lelki tényezőket kutat és sokszor meg is talál olyképpen, hogy azt majdnem meg tudja érteni olvasóival. Ez a lelketnyomozó természetete viszi őt arra, hogy a *Zsákutea*-ban a Madame Bovary-regény-típus újabb magyar rokonát adja.

Innen van az, hogy az olvasó nem tud maradéktalanul osztozni az író felfogásában, aki hiszi, hogy szinte jelentéktelennek mondható külső események olyan hatalmas vihart tudnak előidézni a lélekben, olyan belső válságokba sodorják az embert és olyan egész életre kiható eseményeket idéznek elő, amelyekhez ma végzetes idegéleti összeroppanásokat eredményező, súlyos külső katasztrófák kellene. Nem, Olga nem a mai

kor gyermeke s ámbár lehet, hogy szerző homályosan utal is arra, hogy története folyamatában a világháború még csak küszöbön van, mégis értetlenül állunk a hősnővel szemben. Nem értjük koros férjével való lelki összefüggését, szakadatlan siránkozását, emberektől való elsodródását, különös szerelmét, kivéve akaratlanságát az élet egészében, nem értjük s így nemsokára nem is érdeklődünk iránta. Amolyan passzivitással, közömbösséggel kísérik élete folyását és már-már azt hisszük, hogy minden belső viaskodása természetes megoldásra, nyugvóponthoz jut, amikor szerző egészen hihetetlen, bizarr módon véget vet két ember életének.

Önként merül fel az olvasó lelkében a kérdés, miért kellett Olgának utolsó mentsvárát is elvesztenie, amikor arra semmi oka nem volt, miért volt arra szükség, hogy öngyilkos legyen és Nyirinek megszakadjon a szíve? ! Ez a befejezés megdöbbentő és felesleges és öntudatlanul is az a gondolat dobódik az előtérbe, hogy szerző is attól a happy-endtől irtózott, amelyet a mozi annyira lejáratott. Pedig az életben van és kell is lennie megnyugtató befejezésnek és amikor két, meghurcolt, sokat szenvedett ember végre egymásra talál, olyan természetes és magától értetődő, hogy Isten és ember előtt egymásé lesz. Ha mégsem, úgy beteg, valószínűtlen lelkek regényéről van szó.

Szinte már érett az a stílus, amivel Marek Antal dolgozik. Különös zamata, komor színe van, de éppen ez az, ami vonz. Így tudjuk elviselni végeláthatatlan párbeszédeit és leírásait. Szerző még nem tanult meg a legkevesebb szóval a legtöbbet mondani.

A regényíráshoz már az életnek bizonyosfokú távlati kellenek, mihelyt szerző eljut odáig, tökéleteset alkothat. Az az író Marek Antal, aki-

től sokat várhatunk és sokat kell kapnunk.

Dénes Tibor.

Maurice Paléologue: Három Diplomata. Talleyrand, Metternich, Chateaubriand. Fordította: Lakatos László. Athenaeum-kiadás.

A francia diplomata-írók, *De Maistre, Vogué* hagyományát idézték eddig is Paléologue írásai. Az egységes Olaszország megteremtőjét rajzoló pompás *Cavour*-ja, hatalmas memoárja: *A cár Oroszországa*, intimhangulatú *Eugénia császárnő vallomásai*, kevésbé sikerült *Róma*-ja ezt a sort folytatják. Most a *Három Diplomata*-ban érdekes és ízes miniatűr-portrékat nyújt, valóságos *műhelytanulmányokkal* jelentkezik.

Belső szubjektív érdeklődéssel és lélektani érzékkel jeleníti meg alakjaiban a diplomata mellett az embert is, amiként ő is, remekül megírt naplójában az orosz-francia szövetséget létrehozó nagykövet mellett fölfedte önmagában a magánembert is. A *Talleyrand*-ról szóló essay-ben láthatólag kirajzolja a maga diplomáciai elgondolását, amely a régi francia királyság külpolitikájának hagyományaihoz térne vissza.

A diplomatáról írva, *La Bruyere*, a moralista még csak nem is gyanítja, hogy a diplomáciai mesterség mennyire befolyásolhatja a diplomata

magánéletét. A forradalom és a császárság utáni romantikus korszakban ez a helyzet gyökeresen megváltozott: a diplomácia már nem a régi közigazgatási funkció, leveti magáról a szigorú klasszikus köntöst, beleszól a diplomata magánéletébe és hogy úgy mondjuk, az intim kalandokat elkeveri a közügyekkel. Viszont, mint említettük, az életforma az egyéniségre is visszahat és e részben még Paléologue érdekes és jellemző részletei között is figyelemreméltó *Talleyrand* életvégének rajza, amint halálos ágyán úgyszólván még a kegyelemmel is diplomatizál.

A kötet második portréjában a romantikus diplomaták közül *Metternich* kancellárt eleveníti elénk a szerző és ez az emberi arckép, ha gyengébb is az előzőnél, megérteti velünk azt a delejes erejű hatást, amelyet a kancellár, hogy csak az irodalomból vegyünk példát, *Stendhalra* gyakorolt, aki őt a *Chartreuse de Parme*-ben, *Mosca della Rovere* gróf alakjában örököltette meg. A kötet harmadik alakja *Chateaubriand*, ez az, álmait kivéve, mindenből gyorsan kiábránduló romantikus íróegyéniség, akinek lélekrajzában a másik kettővel egyetemben Paléologuenak valóban sikerült megérezékelteni a restauráció korának sajátságos lelkét.

K. J.

Háromszáz pályamunka

érkezett be folyóiratunk elbeszélés-pályázatára, mely november 1.-én lezárult. A bírálóbizottság azonnal hozzákezdett a nagy anyag elolvasásához és lelkiismeretes megfontolás tárgyává tesz minden egyes pályaművet. A bizottság döntését 1934 január 1.-i számunkban közöljük.

Zsámbék.

Egyszerűen érthetetlen, hogyan szíthatott fel akkora vitát egy álm-terv, amely művészettörténetünk egyik legszebb emlékét, a zsámbéki templom-roncsot szeretné halottaiból feltámasztani. Érthetetlen mindenekelőtt építészeti szempontból. Még a terv ellenzőinek is tudniok kell, hogy az ilyen újjá-építések a művészettörténetnek leghétköznapibb tényei közé tartoznak. amilyenekkel minden korban százával találkozunk. A csücsíves templomok jelentékeny része újraépítése vagy átalakítás útján kapta mai alakját, ismerünk templomokat, amelyek — mint pl. a bártfai — századokon át folyton épültek, még hozzá nem is az eredeti stílusformák tiszteletbentartásával, hanem — különösebb hagyománytisztelet nélkül — a századok során változó stíluskorszakok mindenkori jellege és divatja szerint. Maga a zsámbéki templom sem egyetlen lendülettel szökött fel a földről, hanem legalább három stílus- perióduson keresztül épült, lassú munkával, átépítéssel, toldozással, kiegészítéssel. Ha ugyanis való az, hogy a templomot eredetileg apszis nélkül, gerendás mennyezettel, tetőtornyosan, az ú. n. citeauxi stílusban építették, úgy a mai alakjáig legalább még két nagyobb szabású átalakításon kellett átesnie, hogy apszisát, támpilléreit és homlokzatának ékestartonyait megkapja. A templom a tatárjárás után már átélt egy romállapotot, amelyből megfiatalodva, egy új korstílus formanyelvén kelt életre, bizonyosra vehetjük, hogy minden vita, ellentmondás és aggály nélkül. Pedig akkor ott gyökeres átépítésről, új szerkezeti megoldások és új formai kiképzések erőteljes keresztülviteléről volt szó, nem pedig kegyeletes és hagyománytisztelő restaurálásról. Akik az építészet történetének fázisváltozatait ismerik, azoknak még azon sem lenne szabad felháborodniok, ha azt az ötletet vetné fel valaki, hogy építsük fel a zsámbéki templomot szigorúan «korszerű» stílusban. Mert ez az ötlet a történelmi fejlődés legortodoxabb jogszokására támaszkodhatnék.

Érthetetlen azonban a zsámbéki templom körül csapkodó élénk vita-hullám különösen nemzeti szempontból is. A romok ugyanis nem egyfélék. Vannak romtípusok, amelyek elszállt korok sajátos életszükségleteiből keletkezett építmények emlékét őrzik s amelyeknek feltámasztását legfeljebb a romantikus hevület áhíthatja. Ezek a romok a természetes halál állapotát képviselik és eddig még senkit sem lelkesítettek arra, hogy restaurálásukat szorgalmazza. Ha valaki például Szarvaskő romvárának, vagy az aquincumi romfürdőnek karbahelyezését javasolná, bizonyára kevés józan ember akadna, aki az ilyen tervhez kitörő örömmel csatlakoznék. Vannak viszont romok, amelyek kortörténeti és művészeti értékükön túl, időszerűségüket sem veszítették el és amelyek — mint a kultúra rokkantjai — joggal követelhetik az utókortól, hogy épségben tartásukat kötelességének tartsa. Az a vallásos érzés, mely a zsámbéki templomot, annak idején megépítette, ha nem is lobog ma már a középkor teremtő lángjaként, elvégre mégis egy élő vallás élő ténye ma is, amelynek a templom éppen olyan élő szükséglete ma, a fejvesz-

tett technokrácia korában, mint volt akkor, a trubadúrdalos lovagkor idején. Ezért, ha már megtörtént, hogy egy műkincs a tatárság pusztításainak áldozatul eshetett, ha már megtörtént, hogy élelmes telepések, szó és tiltakozás nélkül, szíjjelhordhatták ház, istálló, disznóól, miegymás építésére egy elárvult műkincs romköveit, legalább a kései utódokban éljen még annyi kegyelet, tisztelet és vallásos kultúrérzék, hogy mentsek meg azt a keveset, ami még menthető. A zsámbéki templomépítés tervének ellenzői vagy soha sem jártak Zsámbékon és nem látták azt a szívetfacsaró látványt, amelyet csak egy rommá lett művészi alkotás nyujthat, vagy egyszerűen áldozatai annak a szentimentális romkultusznak, amely pl. végső extázisában romkonzerveket ápol a Rajna mentén. Romokkal szemben, hitem szerint csak egy álláspont lehetséges. Ha a rom értéktelen omladék : sürgősen lebontani, ha a rom érték : sürgősen helyreállítani. Mert a rom nem erőforrás, mert a rom, mint pusztá látvány már magában véve destruál. Akár azzal, hogy meddő szentimentalizásra csábít, tehát passzivitásra hangol, akár azzal, hogy kulturális felelősségérzetünket felébreszti, tehát lázít.

Érthetetlen azonban a zsámbéki kérdés ellenzéke részéről az is, hogy éppen annak a műemléknek életrekeltésétől idegenkedik, amelynek saját külön tudósa, alapos szakértője és áhítatos művésze van. Emberileg elképzelhetetlen, hogy ha a zsámbéki áomterv valóra válnék és az építkezés élén Möller professzor állana, akár a stílus tisztaságán, akár a kivitel puritánságán csorba esnék. Nem tudom, vajjon a jáki és a lébényi templomok, vagy a Mátyás-templom renoválásakor zúdult-e fel vita és tiltakozás, de a tény végül is az, hogy e műemlékek egyikét sem tekintjük ma hamisítványnak, hanem elfogadjuk őket úgy, amint vannak hiteles, stílusú, esténkint oldalbereflektorzott műalkotásoknak, anélkül, hogy eszünkbe jutna, hogy mai alakjukat és szépségüket nemrég élt mesterek művészetének köszönhetik.

Jaschik Álmos.

Színház.

Igéret földje.

Zágon István komédiája a Nemzeti Színházban.

Újabb találkozás ez, a Nemzeti Színház meg egy másigényű színpadokon sok sikert látott szerző közt, sajnos, megint olyan találkozás, mely nem annyira a szerző becsvágyának méltó felcsigázása, mint inkább a színház barátságos igényeszállítása által vált lehetővé. Ennek felel meg azután az eredmény is : az író nemzetiszínházi sikerhez jut, a színház pedig a magánvállalkozások szintjéhez illő diadalt könyvelhet el. A rokonszenves, írói vékonypénzsége mellett is kedveshangú és formás Zá-

gonnak ez a bohózata egészen az ú. n. «évadvégi» műfaj terméke, ha mindjárt ezúttal az ujdonság-műsor hors d'oeuvre-jéül került is elénk, egy kissé a francia konyha szellemében, mely az étektrend nyitányául szolgálja fel azt a könnyed aromájú sárgadinnyeszeletet, amit mi inkább a komolyabb és tartalmasabb táplálékok záróakkordjául kedvelünk.

«Kis nők» érvényesülésével, a vezérgazgatónál vagy — faut de mieux — a cégvezető úrnál való szerencsés horgonyvetésével bibelődnek ezek a darabok (melyekből valóban tizenkettő egy tucat), versenyt a hasonlókban fáradozó mozgóképszínházakkal. A kis nő ezúttal Péter Zsuzsi, egy zenei kiadócég budapesti gramo-

fonosztályának alkalmazottja, kinek jó szívét mindenki kiuzsorázza, a titokban bálványozott Makray Laci üzletvezető is, kinek ez a szívecske meg is felelne — de csak némi anyagi járulékok kíséretében. Evégből a nekibúsult «Peti» egy sajtószerezésű, andalítóan rossz kis tangójával próbál szerencsét a vállalat mindenható igazgatójánál, aki a «világláger» szikráját már ennél reménytelenebb zenei kovakövekből is kicsiholta, de a rosszkor elsütött kísérlet — állásvesztéshez vezet. Szerencsére az üzlet iszákos bölcse (barackpálinkában az igazság!) a mindentfeláldozás rossz módszerétől a mindentigérés üdvözítő politikájához téríti Petit, ki a prosperitás e varázseszközének birtokában egykettőre kiharcol mindent: kollégáinak lázas segítőkészségét, a cég nagymoguljának teljes világsiker-gyártó apparátusát s végül az immár Lacijának is kellemesen testhezálló dollárhozományt. Ennek csengése lesz a fiatalok nászindulója, mely túlharsogja Petike időközben világmárkává lett slágerdalának minden részen befütyülő, «átütő sikerű» banalitását.

Csathó Kálmán mesteri, sőt ezermesteri rendezése már-már szinte — túlértékelés-számba megy, a tékozlókedvű szereposztással együtt, melynek vezető kettősében Bajor Gizi és Uray kipróbáltan egybehangolt művészete ragyog. Mint efféle alkalmakor mindig, temérdek kedves ötlettel cicomázzák fel az ugyancsak «déjà vu» helyzeteket, híven e súlytalan műfaj követelményeihez és ugyanannyira hűtlenül a — tulajdon jobbik énjükhöz. Sugár fanyarul joviális zülöttségében egy kitűnő Crampton mester igérete fénylett. Vaszary Piroska elragadóan állt helyt a nagy tehetségére bízott kis figurának pesti értelemben vett «jó pofa»-ságáért. Gál friss játékkedvvel galvánózott életre egy jócskán hervadt elgondolást. Pethes és Matány szere-

tetreméltó ugrifülessége mellett még Bodnár Jenő kisiparosi gravitásának tökéletes hitele keltett feltűnést.

Orosz felújítások a Nemzeti Színházban.

Turgenyev: Ingyenélő;

Csehov: A medve.

Ezt az orosz komédiát talán Turgenyev halálának ötvenedik évfordulója kürtölte talpra; mi minden alkalmiság nélkül is szívesen hallgatjuk költőjének nemes szavát, mely itt, ez öreg élősi Kuzovkinnak önézeti válságában s apai fájdalomban különösen mélyről zendül felénk, még most, nyolcvan év távolából is, amikor pedig darabjának egész világa, ez a szentoroszsországi vidéki kisnemesi élet éppúgy elmerült, mint akár a mi Kisfaludy Sándorunk «nemesházi rajzolat»-ainak levendulaillatos környezete. A legeurópaibbnak hírelt Turgenyev ritkán ennyire tökéletesen orosz, mint ebben a formailag novel-lai, de magvában annál tragikusabb színpadi rajzban, melynek problémája a franciás drámaírói gyakorlatban könyörtelen matematikával hegyeződnek ki és oldódnak meg. Annak idején francia, német és olasz színpadon át is dolgoztatták; a színpadi meghalás nagy specialistája, Zacconi is nyiltszíni szívszélhűdéssel excel-lált benne. Három évtizeddel ezelőtt játszották már nálunk is, kiforgatás nélkül, viszont másodkézből való fordításban, kicsit félvállról és nagyon stílustalanul, ennek megfelelően igen mérsékelt hatással.

Most Trócsányi Zoltán jeles új fordításában éledt újjá, Horváth Árpád gondos, stílustisztelő rendezése szerint, melynek legfeljebb a játékütem némi megokolatlan vontatottsága róható terhére. Kuzovkin grandiózus alakjában Kiss Ferenc a költőnek komédiát s tragédiát könnyes rezignációban együvéölelő felfogásához job-

bára szerencsésen hozzámagasodott, szavában mindig hitelt talált a mély érzés keresetlensége s a részletek gazdag árnyalásával az egyhangú síránkozást is elkerülte. Körülötte Aczél Ilona asszonyi okossága, Táray világfiassága, Bodnár és Juhász muzsiklelkisége szolgált rá az elismerésre.

Csehov vígjátéka a komor és nyomasztó dráma után nemcsak hangnemével, hanem súlytalanságával is egészen más világba ragadott. Ez a színpadi tréfa évtizedekkel újabb Kuzovkin kálváriajárásánál, de legalább is ugyanannyival hervadtabb. Valójában a drámaírásnak semmiféle «Werdegang»-jára nem jellemző, még magára Csehovra sem: nemes írói művében semmivel sincs nagyobb jelentősége, mint jobb hazai szerzőink munkájában a kabarédarab-melléktermékeknek. Tűnő mulatságul szánt «színházi képtelenség», Petruccio halhatatlan esetének második felöntése — orosz szamováron. Ezt is harminc éve mutatták be először a minap elhunyt Császár Imre meg a felesége színpadi kettősével, most Kiss Ferenc és Aczél Ilona mókázta végig; ők már egy kis önkarikatúrához is fordultak, a legparányibb meggyőzni-akarárs helyett inkább az őszinte handabandázást választva. Mindhiába: most is nagyobb sikere volt a pozdorjává zúzott fotójoknak, mint a jócskán izetlen dialógusnak. Ez a *Medve* eléggé céltalanul bujt elő barlangjából, melynek homályában téli álmát Csehov dicsőségének minden számottevőbb kára nélkül bizvást folytathatta volna.

Játék vagy élet.

Luigi Pirandello színjátéka a Nemzeti Színházban.

Igazi színésznőnek van-e egyéni élete? Tegyük fel, hogy nem volt soha, hisz eddig oly sokféle életet élt

a színpadon, hogy nem tudja, melyik az övé. De ha nem volt, nem is lehet? Az igazi énjét már meg sem találhatja? Még azt is hiába kutatja, hogy mikor él és mikor játszik: az életben vagy a színpadon? Ezeket a kérdéseket bolygatja a színpad nagy szörszálhasogatója, Pirandello. Problémája nem mai keletű, Diderot híres «pour émuvoir il ne faut pas être ému»-je óta elég sok faggatózás esett körülötte. A színpad nagyjai az efféle önvizsgálat elől maguk sem igen tértek ki, a mi Jászai Marink is sűrűn szembenézett vele.

Pirandello a maga szokott dialektikai módján járja körül a problémát. Nagytehetségű olasz színpadi heroináját ő lobogó első szerelembekergeti egy, minden «komédiát» gyűlöllő s csak a természeti elemekkel barátkozó északi fiatalemberrel. Ez a szerelem belehal a problémába. A fiú az érzésnek a nyilvánosság előtt való «profanizálás»-át képtelen elviselni, elmenekül abban a gyatra reményben, hogy a nő érette talán mégis szakít majd művészetével. A magára maradt színész nő pedig egyre jobban rájön, hogy szerelmes hangját és mozdulatait *nem* fogja a fiú után vinni, mert ezeket már mind *elhasználta* a színpadon.

A színház és a dráma mai válságában Pirandello nem új irányok mutatója, inkább a régiek kritikusa; alapjában negatív szellem, aki a beteg szervezetbe nem életet lehel, csak logikailag játszik vele. Ezért van minden művének alapjában műhelyszaga, a kérdései is lényegükben műtermi kérdések. Világos, hogy játéktípus tekintetében is mást kíván, mint teszem, a francia színpadi aritmikusok darabjai. A Nemzeti Színház ez iránt kevésbé mutatkozott fogékonyak, rendező-noviciája, Hajek Sára, egy kissé határozatlanul tapogatózott a hangnem körül. Már a fordítás is jócskán átírta a szöveget

több évtized távolságába; a mondatokba valami hervadt «irodalmiság» került, még a szóhasználat is az egykorú Feuillet-drámák ízét idézte.

S a tanácstalanságtól mentesek a közreműködők sem maradtak. Bajor Gizi egész becsvágygal hajolt a színésznői lélek örvénye fölé, második felvonásbeli magáradöbbenése gyönyörűen sikerült, itt valóban a *gyónás* őszinteségével hatott. De az intonálása még több biztosságra, a zárójelenetbeli egzaltációja pedig a túljátszás veszedelmének fegyelmeztettebb kerülésére szorul. Játéktársa, Uray, szintén csak egyes mozzanatokban helytálló, főhibája a jobbra *meszterkelt* könnyedség. A többiek «szabatos»-ak voltak, valamennyien inkább franciásan kiváltak és társadalmiak, semmint Pirandello szabadosabb szellemének hordozói.

De mindebből éppen nem következik, hogy a félsiker a színháznak kedvét szegje. Az új szellőjárásnak így is örülünk, — az ablakot tessék csak továbbra is bizvást nyitva tartani.

Ember a híd alatt.

Indig Ottó vígjátéka a Vígszínházban.

Baj-e, ha vígjátéknak komoly magva is van? Annyira nem baj, hogy e nélkül — mint színházaink ujdonságaiban váltig látjuk — üres bohózáttá sekélyesedik. Baj-e, ha ugródeszkanak napihír-tárgyat választ? Efelől még bizvást remekmű válhatik belőle. Indig komoly, «mai világbeli» problémát ígérget, napihíranyagból vett szalakat feszít szövőszékére, hanem azért sem valódi vígjátékot nem ad, sem bárminő műfajú remekművet: a «mai élet»-nek könnyelműen felidézett és komorlón megjelenő szelleme az ő kezén drámai hajtóerővé nem válik s csak arra jó,

hogy az író későbbi bohózáti mesterkedéseit is megsavanyítsa.

A harmincévesen is állástalan okleveles orvos csakugyan fájdalmasan mai «hős», elbukásának is száz, borzalmas változatát elfogadhatjuk. Indig a százegyediket mutogatja, az egyedül elfogadhatatlant. Az ő hullámsírkereső orvosa — mivel öngyilkos szándékát egy kasszafűró csavargó hiúsítja meg — betörésre adja a fejét. Hagyján. De új pályáján «debut»-nek volt professzora kirablását vállalja! Az a drámahős, kit utóbb az «alapjában nemesen érző szív» ritka példányának kell megismernünk! Természetes, hogy próbálkozásán rajtaveszt, volt tanára rendelőjében már-már rendörkézre kerül s ettől csak a pattogó modorral szintén érző szívet, az érző szívben pedig keserves (bár — betörésmentes!) ifjonti nyomoremlékeket rejtgető professzor nagylelkűsége menti meg. Ez mélyen megindul az előtte íme tolvajkulccsal jelentkező «mai élet»-en, s a kínos helyzetben betopanó családjának a bűnbánó ifjú kollégát — új asszisztenseként prezentálja. Ha a szerző csupán ennyit ír vala meg — kevesebb nagyképűsködéssel — akkor mulatságos egyfelvonásos tréfa kerülhetett volna ki tollából, mondjuk: *Tolvajkulccsinálta tanársegéd* címmel.

De aztán halombadönt mindent: hősét belegabalyítja a professzor családi életébe és izetlen fordulókön, technikailag is akárhányszor meglepően ügyetlen fogásokkal sántikál el a megtisztulásnak és fölegyenésedésnek odaállított, valójában pedig egészen üres, kiabálóan hamis pszichológiájú «jólvégződés»-ig. S még a dialógusa is híján van minden írói ismertetőjelnek, a «Kraftausdruck»-okban folyó szóváltásokkal még csak megbirkózik valahogy, de jaj, ha szereplői hosszabb mondókába fognak, ilyenkor legtöbbszörre útszéli típus-

képeket rajzolgatnak — önmagukról. A hamis játék a színészekből is könnyen hamisjátékosokat csinál. A vezető párból Muráti Lili ezúttal igen egyenetlen volt; izgatott gyónása édesapjának, figyelemreméltó, elmélyülő mozzanattal örvendeztetett meg; máskor meg teljesen szintelen maradt. Megokolatlanul kemény, szinte düh-fűtötte beszédmódja is fegyelmzésre szorul. Játéktársáról, az első ízben felléptetett Szakáts Zoltánról, lehetetlen szerepében most csak annyi derült ki, hogy rokon-szenves egyéniség, kellemesen szerény fellépéssel, aminő színpadjainkon ritkán kerül elénk. Valódi, a feladatuk silányságán messze felülemelkedő színészi értéket ezúttal csak Góth Sándor és Mály Gerő alakításában kaptunk.

Bűn és bűnhődés.

Gaston Baty Dosztojevszkij-dramatizálása a Magyar Színházban.

Bármennyire divatos fogalom mai nap az «átmentés»: a regény klasszikusainak színrealkalmazásában rendszerint csődöt mond; Dosztojevszkijhez is épp elegen nyúltak már hozzá, hasonló eredménnyel. Régi színházi emlékeink közt Raszkolnyikovjának egy hazai adaptálása még máig is nyomasztóan kísért: a néhai Népszínház-Vígopera játszotta ezt a változatot a fiatal Csörtossal és Forgács Rózsival, rövid ideig, mert a közönség ezt a bűnügyi ponyvadrámát a regényremek fejében elfogadni hajlandó még sem volt.

Most a párizsi Montparnasse-színház finomízlésű, nemes rendezői fel fogású igazgatójának munkája került elénk, s erről — hál' Istennek — elmondhatni, hogy nem olcsó színpadi célokat akar a nagy orosz költővel kiszolgáltatni, hanem a mai színpad lehetőségeit igyekszik a mély és maradó mű szolgálatába állítani.

Gazdaságos mértéktartással, az alacsony szenzációéhség félretolásával, a lázas erkölcsi ihletű író evangéliumi szellemének megőrzésével szegődik a regény nyomába, s ha mindamellett természetszerűleg csak fragmentumokat adhat is, úgyszólván mindig a lényeg körül jár, s a megrázó benyomás, melyet a színházi széksoroknak juttat, a könyv lapjairól áradó igézetből más, külsőségesebb és vásáribb területre soha el nem kanyarodik. Mozzanatoknak, sőt szereplőknek egész sora áthullt a multhatatlan tömörítés rostáján, de a hosszú út mentén a cölöpök valóban a *lelki* történetben legdöntőbb fordulókra kerültek; nem romantikus epizódok cikkcakkját követjük, hanem csakugyan a tulajdon teherpróbáját megkockáztató lelkiismeret pokoljárását: a bűntől a bűnhődésig.

Érdemes volt ezt a mesterkedést megvető, mesterségtudásban tiszteltreméltó kísérletet megismernünk, kivált mivel tolmácsolásába a Magyar Színház is egész becsvágyát és lelkesedését belevitte: a drámát az egyik igazgató fordította, a másik rendezte, éber gonddal és előkelő színvonalon. A regényből halhatatlanná lett alakok a közreműködők képzeletét is felfűtötték s színpadi életre szólításuk szolgálatában minden erejüket latba vetették. Baló Elemér az egzaltációnak s a megtépett léleknek teljes hitelű hordozója; Raszkolnyikovja is a legtöbb ponton a regényhőssel tökéletesen, néha kísértetiesen egybeesett; a vizsgálóbíró diabolikus nyugalmával szemben idegeinek kihívó támadásba menekülő vitustánca egészen elsőrangú színészi átélés; legfeljebb itt-ott a fanatizmusnak valami perzselőbb fuvallatát nélkülözzük benne. Törzs hiánytalan tekintéllyel áll helyt a vizsgálóbírónak mind vesékelátó értelmi fölényéért, mind megértő jovialitásáért. A jobbára garasos feladatokban kal-

lódó Kabos Szonja züllött apjának rajzával a legkülönb lélekábrázolók magasába lendült: a testi lealjasodásban csirázásnak induló lelki megtisztulást szívenütő sugallóerővel mutatta meg. A hölgyek közül Berky Lilinek valamelyest talán magyaros árnyalatú anyai ideálképe meg a Kovács Terus diszkrét zamatú romlottsága érdemel elismerést. A Szonja alakításával debütáló Erdős Ilona még önállóan kezdő, Bajor Gizi ellenállhatatlan ígézetében. A kiejtése is kemény iskolázásra szorul: «lefállott hováánk» — az ilyen beszédet «herci»-nek találni legfeljebb — színpadon kívül lehet.

Nem válok el!

Orbók Attila vígjátéka a Kamaraszínházban.

Egyre kevesebb okunk van az örvendezésre, ha az újdonság színlapján hősül X. Y. «író» ígértetik. Ezek a színpadi írók hol nyomorognak s akkor a kényszerű megalkuvással mentegetik méltó, sőt korszakos műveik embrióhalálát, hol meg arriváltnak s akkor ráeszmélnék, hogy ihletőereje csak a szenvedésnek van. Szóval: segíteni rajtuk nem lehet. Pedig átkozottul tehetségeselek; ez már a színdarabokban mulhatatlanul így van, ebbe bele kell törődnünk még akkor is, ha a remekeikből nőtalan felolvasott vagy fülünk hallatára gépbediktált foszlánykákból éppen az ellenkezőjére volnánk is hajlandók következtetni. Ám hagyján, írói tehetségük legfeljebb kétség, hanem az elibénk teregetett magánéletükben az ízlés tökéletes hiánya aztán valóban kétségtelen. Mentsen Isten, hogy ezekből az írói hősökből ezeknek a hősöknek íróira vigyük át rokonszenvünket: hogy javukra nem szolgálna, az szentigaz.

Orbók Attila is ötven százalék gyámoltalanságból s ötven százalék ízléstelenségből teremtette színpadra a maga íróját, aki körül a válás vagy nem válás körmönfont bonyodalmait pergeti le a meggyőző erőnek annyira híján, hogy ez a leplezetlen helyzetkergetés még jobbfajta bohózatban is elkedvetlenítene. A lelkibb mozzanatok elől, aminők felé témája helyellközzel szinte önmagától sodródna, valósággal megugrik, hogy a legkülönbesebb helyzetek, színpadi kontrapunktok kizsákmányolását valahogyan el ne szalassza. Ez minden, csak nem a színpadi irodalom útja, legfeljebb a színpad irodalmáé, ahol a hangsúly mindenestől a nyers *frappirozásra*, az igazság helyett a helyzetre, a szellemesség helyett az élre esik. Ennek az elvnek szolgálataiban állnak az alakok is: rendre le vannak egyszerűsítve típus-közhelekké, hiszen a színpadi bombák legnagyobbat tudvalevőleg közhelelyekkel töltve pukkannak.

A Kamaraszínház új együttese iparkodott a színvonalat a kabarémérték fölé csigázni, egyik-másik közreműködő — kivált a rokonszenvesen egyszerű Várady Lajos meg a hitelesen agrárius zamatú Somody Pál — valamelyes jellemrajz felé is megkockáztatott egy-két lépést, mindhiába, mert a szerző parancsából a következő pillanatban már újra — ugrándoziok kellett. Csak az epizódban lelt rá alkalmat a melegkedélyű, művészien biztos realizmusú Simon Marcsa, hogy egy színpadon százszor elnyűtt gazdasszony-chablont százegyedikszer is színes és izes életre keltsen. Végül: néhányperces és néhányszavas jelenetében egy bájos mozgású, kellemes hangú süldőleányka irányította tekintetünket a szereplők névsorának legvégére: Szemző Lillynek hívják.

Rédey Tivadar.

Képzőművészet.

Az új Fővárosi Képtár.

A lassan-lassan meginduló művészeti élet legnagyobb időszerű eseménye az Egyetem-utcai gróf Károlyi-palotában elhelyezett Fővárosi Képtár megnyitása volt. Mindenki tudja, hogy Budapest Székesfőváros tengődő modern festészetünk és szobrászatunk egyik legnagyobb mecénása, kivel a természete szerint nehezkesebb és lazább állami művészetpártolás nem igen versenyezhet. A vásárolt képek és szobrok eddig hivatali szobákban rejtőzködtek, míg végül a régi óhaj teljesült s a műtárgyak egy része, négyszáz és egynéhány darab, a legméltóbb az óriási anyagból, a közönség elé került.

Az új képtár magába olvasztotta a Zichy Jenő-Múzeumot, mely eddig meglehetősen szűkkeblűen egy budai iskola senkitől sem látogatott termeiben dohosodott. Üdvözljük e lépést, mely a budapesti múzeumi zürzavarának, legalább a városi gyűjteményeket illetően, megszüntetésére tör s iparkodik a kisebb tömböket egysegesíteni. Zichy Jenő gróf szép kép-kollekciója mindenképpen megérdemli mai díszes kiállítását. Különösen olasz és németalföldi képekben gazdag. Kicsiny, de válogatott sorozat mutatja be az itáliai fejlődés útját. A silnai *Taddeo di Bartolo* méret és művészi érték szerint egyaránt jelentős oltárától egy remek, Mantegna környezetéből való *Vir dolorumon keresztül Moroni* színpompás férfiarcképéig vagy *Strozzi* monumentális, erőteljű duzzadó *Dávidjái*ig. A németalföldi gyűjtemény bővelkedik a kismesterekben, két legszebb darabja *Pourbus* férfiarcképe és ifj. *Ryckaert* *Dávid Mulatozók* c. vászna.

Jól szerepelnek francia mesterek is, *Rigaud*, *Largillière* és *Greuze*, az utóbbinak női feje kitűnően jellemzi ezt az álszenteskedő, új morált prédikáló, de a rokokó galantériájában nyakig ülő mestert. A magyar festőket *Kupeczky* János tizenhárom nagy vászna képviseli, köztük valódi remekművek, melyeknek láttán sajnálkozni kell azon, hogy e kitűnő barokkfestő élete körülményei és művészete miatt alig-alig számíthat magyarnak. Kedves két képpel szerepel a gotikus magyar táblafestészet is, a kassai iskolának tulajdonított két, 1500 körül készült vértanujelenet az úgynevezett apostol-vértanuságok mesterének egyik tanítványára vall.

Az új képtár törzsanyaga a magyar festészet emlékeiből gyűjt csokrot a klasszicizmustól napjainkig. *Markó* Károly miniatűrszerűen finom és gyengéd tájképeitől kezdve *Barabás* Miklós síma, de meleg arcképein át *Borsos* József és *Molnár* József biedermeier érzelmességéig vezet az út. *Molnár* József nagy vászna, mely a közelgő romantikát igéri, a képtár egyik meglepetése. Igénytelen eszközei révén kedves *Györgyi* Alajos. A meglepetés udvarló c. genréképe. A historizmus korát *Székelly* Bertalan apácája és klasszikusan szerkesztett bazilikai vázlatai képviselik, azonkívül *Lotz* Károlynak egy teremrevaló képe, közöttük néhány pompás akvarell és egy ezüstszínű aktos kompozíció. A romantikus realizmus kora kevésbé járt jól, *Munkácsy* igen gyengén szerepel, képeinél ezúttal sokkal jobb *Baditz* Ottónak a mester hatása alatt készült, nagyhírű *Angyalcsináló* c. kompozíciója, *Paál* Lászlónak pompás tájképe iparkodik a hiányt feledtetni. Idetartozik még

Gyárfás megragadó tanulmányfeje, a művész egyik legfestőibb alkotása. A nagybányaiak generációja sokoldalú, bár Szinyei Merse Pál még nem jutott szóhoz benne: *Ferenczy* Károly Orfeusza és Józsefet eladják testvérei c. kompozíciója, *Csók* hatalmas aktja, *Rippl Rónai* József kallitkás nője és öregkori önarcképe mellett *Réti* István legjobb képe, anyjáról festett képmás és *Vaszary* János korai szolgalegénye is a falakra került. Az újabb mesterek körül *Szönyi* István és *Aba-Novák* Vilmos szerepel egy-egy jellemző alkotásával, a többieket vagy fájdalommal nélkülöztük, vagy jellegtelenebb váznaik révén nem említhetjük. Nagybánya után a képtárban elmosódik a fejlődés vonala, sem a konzervatívok, sem a modernnek nem szerepelnek múzeumhoz méltó alkotásokkal, aminek pótlása a képtár kitűnő vezetőjére, *Csánki* Dénesre és lelkes munkatársára, *Kopp* Jenőre hárul. Szerencsés ez a munka, élő művészekről lévén szó, nem késett el s akik e ragyogóan újjáalakított teemrsorban már eddig is végignézhették a szebbnél-szebb, említett és helyszüke miatt nem regisztrált alkotásokat, közöttük egy intim, szép szoborgyűjteményt is, *Zala* György, *Strobl* Alajos, *Róna* József, *Kisfaludy-Strobl* Zsigmond és *Pátzay* Pál márványaival és bronzáival, azzal a meggyőződéssel távozhattak, hogy a közművelődési ügyosztály kipróbált tisztikara jó kezekbe adta az új múzeum gyepelőjét.

Ernst-Múzeum.

Az Ernst-Múzeum őszi kapunyitása néhány fiatal tehetséggel ismer-teti meg a közönséget. Közöttük a legerősebb *Kákay-Szabó* György, a Szépművészeti Múzeum kitűnő restaurátora, aki nem elégszik meg a régi mesterek alkotásainak karbantartásával, hanem maga is a piktorok

sorába áll. Rendkívül tárgyilagos és pontos figurális képei, közöttük a szinte régi mesterek szeretetteljes részletezésével készült Önarckép arra vall, hogy Kákay-Szabó ebben a minőségben is számottevő, ha nem is oly nélkülözhetetlen, mint másik pályáján. *Kern* Andor képei könnyű fajsúlyúak, *Jobbágyi-Gaiger* Miklós művészete utolsó kiállítása óta célkitűzéseiben nem változott. Becsületes naturalista alkotások *Rónay* Kázmér tájképei. *Vásárhelyi* Győző izzig-vérig mai plakátjai kitűnőek.

Két templom.

Csaknem egyszerre került tető alá Budapest két új róm. kath. temploma, a Lehel-téri és a városmajori. Az előbbit *Möller* István, az utóbbit *Árkay* Bertalan építette. *Möller* István, ki a régi boldog Magyarország műemlékeinek helyreállításával tette nevét ismertté, régi mesterségének hatása alatt, nagy kultúrával és ízléssel másolta le a zsámbéki románkori templomot, illetve rekonstruálta, csakhogy másutt, mint ahol áll. Ezzel szemben ugyanakkora befogadóképességgel, de a költségeknek pontosan tizedrészéért épült a városmajori templom, mely nemcsak azért érdemel figyelmet, mert masszív nyugalmával és tömegeinek pompás játékával a modern magyar építészetnek a sok három-négyszobás villácska után végre egy impozáns alkotása, hanem azért is, mert belső berendezése az utolsó szögig harmóniában van az épülettel. Az építéssel karöltve *Kreigs-Au* Emil plébános nagy munkát végzett, harcolva templomáért a gúny, a gáncsoskodás, a rosszindulat és tudatlanság ellen. «Szovjetstílust» emlegettek e templommal kapcsolatban, melynek legközelebbi rokonai a fasiszta Olaszországban találhatóak s a pápai enciklikára hivatkoznak, melyet ha el-

olvastak volna, megdöbbenve láthatnák, hogy az nem a retrográd irányt védi, hanem oly végtelen túlzások ellen emeli fel szavát, melyek a magyar egyházművészetben soha fel nem bukkantak. A népek hosszú sora szívébe zárta a városmajori templomot: azok, akiknek épült, nem panaszkodtak miatta, sőt kezdettől fogva kitartottak az észme mellett, mely őket praktikus, olcsó és kívül-belül egyaránt művészi értékű alkotással ajándékozta meg.

Veit Stoss.

Németország ebben az esztendőben ünnepli Veit Stoss halálának negyedik centenáriumát s erre a nagy ünnepre illik nekünk is felfigyelni. Négyszáz éve már, hogy a homlokán tüzesvas-bélyeggel elcsúfított, hajszolt és kínozott életsorú művész örök álmát alussza. Nem tudni, honnan jött, származásáért három ország is vetekszik, de annyit művei elárulnak, hogy akárhol született is, a zegzúgos utcájú Nürnbergben, az ódon téglatemplomoktól vöröslő Krakóban vagy a kies abaujmegyei Stósz községben, csontja velejéig német mester volt, még Dürernél is németebb, mert soha Itália meg nem babo-názta. Rögtön jelentkezésekor óriásit

művelt, mikor 1477—1489 között megalkotta a krakói Mária-templom hatalmas főoltárát, annak a különös, építészettől, szobrászattól és festésztől összeolvasztott műfajnak, melyet szárnyasoltárnak nevezünk, egyik leghibátlanabb zengésű remekét. Aki Krakóban járt, soha el nem feledheti e Mária halála-oltár lenyűgöző hatását, a szentély félhomályában életre kelnek az aranyló koloszsusok s hatalmas pátoszokkal betöltik a teret. Mily különös fiziológiai érzékenység fűtötte a művészt, ki a gyenge bőrű, nádszálkarcsú szűzek-től az erőtlől duzzadó szakállas pátriárkáig oly hatalmas sorozatát teremtette meg a germán lelki nemességnek, mint előtte senki sem. Széles pátosza, szertelen vonalvezetése, férfias temperamentuma hihetővé, valóssággá tudta tenni a gotikát még akkor is, midőn már alapjaiban megrendült. Az északi ember zord útját járta, mindig belülről kifelé fejlesztve mondanivalóit, nem törődve a szép forma külsőségeivel. Németország büszke lehet e művészeire s midőn az emlékezés fáklyái kigyuladnak, érdemes utalni arra, hogy fényes meteorja megvilágította a magyar eget is, művészete nagy hatással volt a felső-magyarországi fafaragásra.

Genthon István.

Zene.

Ott, ahol *Beethoven IX. szimfóniájának* előadásával nyitják meg a hangversenyévadot, valóban nem beszélhetünk a kellő lendület hiányáról. Inkább attól tartunk, hogy minden idők egyik leghatalmasabb zenei alkotása után még kirívóbbnak fogjuk érezni az egyéni produkciók, a hangszerkeimen bűvészkedő virtuózok felvonulásának üres csillogását, amelyről az idén is bőségesen gondoskodtak a budapesti hangversenyrendezők. Ez után a bevezetés után eszmélünk

rá az ilyen művek, mint a IX. szimfónia örök időszerűségére, amelyben minden kor megtalálja a hozzá szóló érzelmi és eszmei tartalmat. Nemzedékeken kellett ennek a műnek keresztül törnie, hogy a lángész kifogyhatatlan gazdagságának kaleidoszkopjából minden kor egy-egy szín felfedezésével tegye tökéletesebbé azt a képet, amelyet az emberiség magának Beethovenről alkotott. Hol volt még Beethoven életében attól, hogy ilyen eredeti, szubjektív művészetet, mint

az övé, már kortársai teljesen megértse nek. E. T. A. Hoffmann, a korai romantika nagy költője ugyan már megsejti benne a megmérhetetlent, de mi az ő tolla azokkal az ádáz harcokkal szemben, amelyek akkor még Beethoven körül folynak. Az ancien régime hideg nacionalizmusában, parfümös, udvari légkörében a parókák minden hajszála égnek mered ilyen hatalmas művészi egyéniség sístergő szenvedélyességétől, stílusának romantizmusától. Itt még a XVIII. század formákat tisztelő, a munkást a műnek alárendelő szelleme érvényesül, midőn Beethoven szimfóniáit bizarrnak és szertelennek érzik, utolsó műveit pedig egyenesen egy beteg örült agy szüleményeinek tartják. Schumann és Wagner még az 50-es, 60-as években is erős küzdelmet vívnak Beethoven művészetének érdekében. Ők már messze eltávolodtak a zene tisztán formai, szabályokhoz kötött felfogásától s így jobban meg tudták közelíteni Beethoven zenéjének metafizikai mélységeit. A romantikus kor Beethoven arcképe sok lényeges vonást fedez fel, de természet szerűen erősen egyoldalú. Ugyanaz a romantika, amely Haydnben, a nagy szimfónia-építőben csak a nagy-papa-menüettek mesterét, Mozartban, a Don Giovanni szerzőjében csak a gráciát és a jóhangzást ismeri el, Beethovenben saját vezéreszméinek megfelelően, a legszélsőségesebb vonásokat látja. Ő a vihar követe, az új utakat járó, a régi hagyományokat felborító, a féktelen képzeletű, katexochen forradalmár. Beethoven hő-sies, robbanó, aktív vonásai állnak itt előtérben. Benne testesül meg Bismarck és Nietzsche korának eszménye, az Übermensch, a harcos és győző ember eszméje. «Szilaj öröm, sajjó panasz, jajongás, őrzöngés, kéj és kín a muzsikája, ahol villámok cik-káznak, mennydörgés csattog; és mindenekfölött a roppant muzsikuss,

aki mindent igéz és nyügöz, büszkén, biztosan vezet örvényből a magasba, s a csúcsról a mélybe.» (Wagner: Beethoven.) A Jupiter tonans, az Olympuson trónoló isten vagy az oroszlánsörényű, extatikus tekintetű titán áll előttünk a romantikus szobrász, festő Beethoven-ábrázolásaiban. De ismét változik a kép. Az egyoldalú vonások ma az ember és a művész egységének felfogásáig szélesednek. Éppen a IX. szimfóniának, a legteljesebb beethoveni műnek jelen előadása teszi aktuálissá a kérdés felvetését: Mit jelent sajátosan «ma», «nekünk» Beethoven és a IX. szimfónia?

Platon költői mélységű hasonlata szerint mi itt a földön olyanok vagyunk, mint egy barlang rabjai, akik csak a falon visszaverődve látják a kint elhaladók árnyékát. Így tudjuk mi az örök dolgoknak csak az árnyékát megismerni. Úgy érezzük, hogy Beethoven IX. szimfóniájában ez a fal tükörré válik, ahol ráeszmélünk a dolgok lényegére, amelynek kérlelhetetlen igazságában meglátjuk saját arcunkat, rádöbbenünk a legnehezebbre: önmagunk megismerésére. A saját életünk vad iramán, tévelygéseink, a mai kor összeomlásán keresztül hatványozottan érezzük ennek a művészetnek nagy öntudatosító, fel-emelő, megtisztító erejét, amelynek gyökerét Beethoven emberi nagyságában kell keresnünk. Beethoven nemcsak nagy szellem volt, hanem ethoszában erős, tiszta és igaz ember, aki fanatikusan hitt művészetének az egész emberiséget nevelő, nemesítő hatásában. Ő valóban elmondhatta Nietzschevel: «Trachte ich nach meinem Glücke? Nein ich trachte nach meinem Werk». Itt, a IX.-ben vele együtt éljük át az ember nagy küzdelmét és végül kivívott győzelmét önmaga fölött. Az első tételben a maga nagy magányosságában még az örülethez közelálló kétségbeesés sza-

kadéka előtt áll, már-már elveszti lába alól a talajt, hogy belezuhanjon az örök sötétségbe, midőn erejének végső megfeszítésével elfordul üldöző rémeitől és a természetbe menekül. A II. tételben madarak csicsergése, a természet rejtelmes hangjai eszméltetik fel önmaga gyötréséből a világ szépségeire. Felhangzik a világ egyik legcsodálatosabb adagioja: olyan, mint egy küzdelmes nap után az esti hazatérés. Körülöttünk, bennünk a természet békéje, felettünk a csillagos ég, aminek hűvös ragyogásában megtisztul s lélek. Ezek a transzcendens harmóniák értetik meg velünk Beethoven híres mondását. «A zene magasabb kinyilatkoztatás, mint minden bölcsesség és filozófia.» Nagy filozófus kortársa, Kant megtorpan a metafizikai problémák előtt és e szavakkal «A két legnagyobb csoda: az erkölcsi törvény bennem és a csillagos ég felettem», alázattal ismeri el e téren az ész tehetetlenségét és a hit primátusát. Beethoven, a nagy muzsikusz pedig itt érkezik el igazi birodalmába. Az egész IX. szimfónia nem egyéb, mint egyetlen érzelmi Istenbizonyíték. A hasznossági szempontok, a tiszta materializmus béklyóiban vergődő ember felfigyel az örömhimnusz

fenséges hangjaira. A karének tömegeket összefogó érzelmi egységében a leghatalmasabb fokozásban jut kifejezésre az az ellenállhatatlan kényszer, amivel Beethoven a mai kétkedő ember lelkébe beleoltja sziklaszilárd meggyőződését. «Über'm Sternenzelt muss ein lieber Vater wohnen». A hitnek ebben a magával ragadó, szuggesztív erejében örök és halhatatlan Beethoven művészete. A romantika megtalálta benne a nagy egyéniséget, a mai kor felfedi benne az egész emberiséget átfogó egyetemes eszmék nagy zeneköltőjét, a lélek igazi értelmének megmutatóját, aki lemondott az egyéni szeretetről azért, hogy az egész emberiség öntudatosítója lehessen.

Ilyen alkotáshoz, amely minden karmesteri művészet tűzpróbája, csak a hű tolmácsoló alázatával lehet közeledni. Beethovenhez hasonló zsenialitással lehetne csak ezt a művet teljes tartalmában kimeríteni. *Kleiber Erich* részleteiben meg tudta közelíteni a beethoveni művészet titkait. Ezért is hálásak voltunk. A Hangversenyzenekar és a székesfővárosi énekkar, élén a szólistákkal átlag jó előadást nyújtottak

Prahács Margit.

A NAPKELET minden közleményeért írja felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — Felelős: IFJ. KOHL FERENC.